

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА



ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №1877 від 30.05.2024 р.

ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА: R30-04930



УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА, ПОРУШЕНОГО ЗАСТОСУВАННЯМ НЕКОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНУ 3

Юрій Ключковський

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ:

МЕТОДОЛОГІЙНИЙ ВИМІР 16

Сергій Рабінович, Олег Панкевич

ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ВРЯДУВАННЯ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 32

Віталій Ковальчук

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВОГО ЧАСУ ДЛЯ ПРИЗВАНИХ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ,
ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СВІЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЩОДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ ТА БЕРУТЬ УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНОМУ

СПРОТИВІ ТА ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 44

Андрій Коваль

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ /

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 56

Софія Мисора

СТАТУТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

ТА ПЕРЕВАГИ ПРИЙНЯТТЯ 65

Максим Ареф'єв

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / 74

УДК 342.565.2

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.1

**Юрій Ключковський**

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства і публічного права, Національний Університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна
E-mail: ukluch@ukma.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА, ПОРУШЕНОГО ЗАСТОСУВАННЯМ НЕКОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОУ**PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHT VIOLATED BY THE APPLICATION OF UNCONSTITUTIONAL LAW****Yurii Kliuchkovskiy**

Doctor of Legal Sciences, Associated Professor of the Department of General Theory of Law and Public Law, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Abstract | The institution of constitutional complaint, introduced in Ukraine by the 2016 reform, is still not effective enough. The article deals with the main problems that prevent the effective restoration of rights violated as a result of the unconstitutional nature of a legal act used in the judicial resolution of a dispute.

It is shown that the decision of the Constitutional Court of Ukraine only reveals and recognizes the fact of unconstitutionality of an act, but does not create it; thus, the act recognized as unconstitutional was so *ex tunc*. The position is substantiated that compensation for damage caused by the application of an unconstitutional act is impossible without recognizing the fact of violation of rights and is a component of restoration of the legal status (*restitutio in integrum*) of the injured party. Therefore, the refusal to review the case in such circumstances is essentially a continuation of the violation of rights and harm.

The main reasons for refusal of courts to review a case due to the recognition of the applied law as unconstitutional are critically analyzed. It is shown that these reasons either directly contradict the Constitution or conflict with the constitutional obligation of the State to affirm and ensure rights and freedoms.

The unconstitutional nature of restriction of the possibility to review a court decision by the clause «if the court decision has not yet been executed» is demonstrated, as it violates a number of articles of the Constitution.

It is proved that the statement about the «retroactive effect» of the Constitutional Court's decision when reviewing a court decision on the base of unconstitutionality of a law is wrong, since the fact of unconstitutionality, and not the loss of validity of such a law, is determinative for reviewing a decision. This is evidenced, in particular, by comparison with the power of a court not to apply a valid (not officially declared unconstitutional) law if the court believes that it has signs of unconstitutionality.

With regard to the reference to the principle of *res judicata*, it is shown that in this situation this principle comes into conflict with the constitutional principles of respect for rights and freedoms, the supremacy and direct effect of the Constitution and legality. Such a conflict requires mutual «balancing» of the importance of the conflicting principles in a particular situation, which, given the importance of the basic constitutional principles which belong to the foundations of the constitutional order of Ukraine, will in most cases give them preference. The finality of an unlawful court decision based on an unconstitutional law is inconsistent with the rule of law nature of the state and the formation of respect for law in the minds of citizens.

Keywords: rule of law, judicial protection of human rights, direct effect of Constitution, constitutional complaint, unconstitutional act, review of the case in exceptional circumstances, conflict of law principles, principle of *res judicata*.

Анотація | Інститут конституційної скарги, запроваджений в Україні реформою 2016 року, досі діє недостатньо ефективно. У статті розглянуто основні проблеми, що перешкоджають ефективному відновленню прав, порушених внаслідок неконституційного характеру правового акта, застосованого під час судового вирішення спору.

Показано, що рішення Конституційного Суду України лише виявляє та визнає факт неконституційності акта, але не створює його; таким чином, визнаний неконституційним акт був таким *ex tunc*. Обґрунтовано позицію, що відшкодування шкоди, завданої застосуванням неконституційного акта, неможливе без визнання факту порушення прав і є складовою відновлення правового становища (*restitutio in integrum*) потерпілого суб'єкта. Таким чином, відмова переглянути справу за таких обставин є по суті продовженням порушення права та завданням шкоди.

Критично проаналізовано основні підстави відмови судів у перегляді справи у зв'язку з визнанням застосованого закону неконституційним. Показано, що ці підстави або прямо суперечать Конституції, або вступають у конфлікт із конституційним обов'язком держави утверджувати та забезпечувати права і свободи.

Показано неконституційний характер обмеження можливості перегляду судового рішення умовою «якщо рішення суду ще не виконане», що порушує низку статей Конституції.

Обґрунтовано хибність твердження про «зворотну дію в часі» рішення Конституційного Суду під час перегляду судового рішення з підстав неконституційності закону, оскільки визначальним для перегляду рішення є факт неконституційності, а не втрата чинності такого закону. Це засвідчується, зокрема, порівнянням із повноваженням суду не застосовувати чинний (не визнаний офіційно неконституційним) закон, якщо суд вважає, що він має ознаки неконституційності.

Стосовно посилання на принцип *res judicata* показано, що в цій ситуації він вступає в конфлікт із конституційними принципами поваги до прав і свобод, верховенства та прямої дії Конституції і правової законності. Такий конфлікт вимагає взаємного «зважування» значення конфліктних принципів у конкретній ситуації, що, з огляду на значущість основоположних конституційних принципів, віднесених до засад конституційного ладу України, у більшості випадків надаватиме їм перевагу. Остаточність неправового судового рішення, заснованого на неконституційному законі, не узгоджується з правовим характером держави та формуванням у свідомості громадян поваги до права.

Ключові слова: верховенство права, судовий захист прав людини, пряма дія Конституції, конституційна скарга, неконституційний акт, перегляд справи за виключними обставинами, конфлікт принципів права, принцип *res judicata*.

Конституційне зобов'язання Української держави утверджувати й забезпечувати права та свободи людини визначає зміст і спрямованість усієї діяльності держави та передбачає її відповідальність перед людиною. Одним із механізмів реалізації цього фундаментального зобов'язання вважається запровадження у 2016 році інституту індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту від наслідків застосування нормативного акту, що не відповідає Конституції України. Однак, майже десятирічна практика засвідчила, що цей механізм, який мав би бути спрямованим на реальний захист порушених прав, поки що діє недостатньо ефективно, стикаючись із низкою труднощів як теоретичної, так і правозастосовної природи.

Проблемі ефективності захисту прав, порушених застосуванням неконституційного закону, останнім часом присвячено низку досліджень таких науковців, як М. Афанасьєва, Ю. Барабаш, М. Білак, А. Єзеров, М. Козюбра, Д. Терлецький та інших. Складність проблеми захисту права, порушеного застосуванням неконституційного закону, зокрема відповідного відшкодування (як це впливає зі статті 56 та частини третьої статті 152 Конституції), вимагає підходити до її розгляду із застосуванням основних конституційних засад, насамперед принципу верховенства права.

Загально визнано, що реалізація принципу верховенства права вимагає від держави, яка визнається конституційною, втілення верховенства права у правотворчому та правозастосовному діяльності¹. Однак верховенство права є своєрідним мегапринципом, який містить низку принципів-складників². Серед таких складників насамперед слід відзначити:

- *принцип поваги до прав і свобод людини*, фундаментальну вимогу, закріплену у статті 3 Конституції як головний обов'язок держави, якому підпорядковані всі без винятку її дії; стосовно судочинства цей принцип реалізує, зокрема, стаття 55 Конституції;

- *верховенство Конституції* як установчого акта найвищої юридичної сили (стаття 8 Конституції); це вимагає, щоб усі закони та інші нормативно-правові акти відповідали Конституції;

- *принцип законності*, що стосується не лише формальної вимоги дотримання закону (стаття 19 Конституції), а й змістовної – його правового характеру: у державі, яка дотримується верховенства права, неправові закони не повинні бути видані, а якщо таке трапилось, не повинні застосовуватися. З огляду на верховенство Конституції неправовим слід вважати й неконституційний закон;

- нарешті, *принцип юридичної визначеності*, зміст якого охоплює вимогу легітимних очікувань, а також принцип *res judicata* (стаття 1291 Конституції).

Зазначені принципи мають пряме відношення до дискусії щодо захисту права, порушеного застосуванням неконституційного закону, і, загалом, мають бути дотримані в такій ситуації. Однак, слід враховувати, що принципи права можуть вступати між собою у конфлікт, який вирішується шляхом їх взаємного узгодження («зважування») через співставлення їх значення в конкретних умовах, внаслідок чого один із них отримує певну перевагу³. Існування такого конфлікту між наведеними вище принципами права, зокрема, принципами захисту прав і юридичної визначеності, визнається науковцями⁴; його вирішення в рамках поставленої проблеми повинно досягатися застосуванням згаданого способу «взаємного зважування».

Вихідним положенням дискусії про захист права, порушеного застосуванням неконституційного закону, є стаття 152 Конституції, частина третя якої встановлює обов'язок держави відшкодувати матеріальну чи моральну шкоду, завдану особі актами та діями, що *визнані неконституційними*. Це формулювання засвідчує, що відшкодування не має прямого зв'язку зі втратою актом чинності, яка пов'язана з моментом визнання його неконституційним. Оскільки завдання шкоди пов'язане із застосуванням неконституційного акта, воно *мало відбутися до встановлення факту*

¹ Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 18.

² Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наук. статей; гол. ред. А. Мелешевич. Київ: Дух і літера, 2013. С. 271-328.

³ Див., зокрема: Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. С. 53; Alexy R. Teoria praw podstawowych. Tłum. z niem. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. S. 183.

⁴ Див., наприклад: Барабаш Ю. «Засіб захисту прав vs. юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. С. 47-60. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.2>.

неконституційності акта; ця обставина визнана низкою науковців⁵. Звідси чомусь часто (і безпідставно) робиться висновок, що стаття 152 Конституції вимагає відшкодувати завдану шкоду у спосіб, який надає рішенню Конституційного Суду «ретроактивного» характеру⁶.

Для оцінки часової дії рішення Конституційного Суду України принциповим є визнання того, що основний зміст такого рішення полягає у визнанні факту неконституційності акта. Втрата чинності таким актом є не предметом рішення (виявлення волі) Конституційного Суду, а субсидіарним наслідком основного змісту рішення, який настає в силу частини другої статті 152 Конституції: визнання цього факту є гіпотезою, з якої випливає санкція (втрата чинності). Тому слід розрізняти:

- час, коли визнано факт неконституційності акта;
- час втрати чинності таким актом (*ex nunc* або *pro futuro*, відповідно до дискреції Конституційного Суду, дозволеної частиною другою статті 152 Конституції); лише цей аспект є предметом волевиявлення Суду;
- нарешті, час, коли акт став неконституційним.

Стосовно останнього з перелічених часових параметрів слід визнати, що акт не став неконституційним внаслідок прийняття рішення Конституційним Судом, який лише виявляє й визнає факт неконституційності акта. Отже, такий акт об'єктивно був неконституційним і раніше, *ex tunc*, зокрема й тоді, коли він застосовувався⁷; останнім часом таке розуміння отримало визнання в рішеннях Верховного Суду (див. пункт 41 постанови Верховного Суду⁸). Це не означає зворотної в часі дії рішення Конституційного Суду, оскільки факт неконституційності акта не створений, а лише виявлений таким рішенням. Звідси випливає, що обов'язок відшкодування наслідків застосування неконституційного акта не пов'язаний із припущенням про начебто «ретроактивну» дію рішення Конституційного Суду (останнє твердження проаналізовано нижче).

Викладені міркування ставлять під сумнів кваліфікацію відповідної підстави для перегляду судового рішення як виключних обставин (пункт 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України, далі – КАСУ). По суті, маємо справу з фактом, який існував раніше, однак об'єктивно не був відомим учасникам справи; така кваліфікація відповідає поняттю «нововиявлені обставини»⁹.

За своєю правовою природою відшкодування завданої шкоди завжди має компенсаційний характер і повинно бути спрямованим насамперед на відновлення правового становища суб'єкта, погіршеного порушенням його прав (*restitutio in integrum*). Заслугує на підтримку розуміння А. Єзеровим мети частини третьої статті 152 Конституції – забезпечити поновлення порушеного права особи через допущення щодо неї конституційної несправедливості¹⁰.

⁵ Афанасьєва М.В. Відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами: теорія, судова практика та перспективне законодавство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 59. С. 19. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.4>; Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 340.

⁶ Існує прецедент визнання Конституційним Судом України у своєму рішенні права на відшкодування шкоди, завданої (очевидно, до моменту прийняття рішення) застосуванням положення, визнаного цим рішенням неконституційним; див.: Рішення Конституційного Суду України № 1-р(II)/2021 від 7 квітня 2021 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2021.pdf (пункт 4 резолютивної частини). Це рішення Конституційного Суду вже знайшло застосування у судовій практиці; див.: Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі № 420/17886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118>.

⁷ Див.: Афанасьєва М.В. Відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами: теорія, судова практика та перспективне законодавство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 59. С. 19. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.4>

⁸ Постанова Верховного Суду (КАС) від 20 грудня 2023 року у справі № 420/17886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118>.

⁹ Зауважимо, що стаття 245 Кодексу адміністративного судочинства в редакції, яка була чинною до 2017 року, відносила визнання закону неконституційним до підстав перегляду за нововиявленими обставинами.

¹⁰ Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 295.

Наголосимо, що в цьому відношенні зазначене конституційне положення за своїм змістом є конкретизацією більш загальної статті 56 Конституції, у свою чергу, тісно пов'язаної зі статтею 55 Конституції (є по суті її наслідком), яка гарантує право на судовий захист. Змістовний взаємозв'язок конституційних статей 56 і 152 традиційно визнається науково-практичними коментарями до Конституції¹¹. У зв'язку з цим не можемо погодитися з твердженнями Ю. Барабаша, що «норми ч. 3 ст. 152 та ст. 56 ... Конституції України, попри свою схожість, мають різну юридичну природу і стосуються різних інститутів права», а отже, «право на відшкодування шкоди, завданої неконституційними діями чи актами державних агентів, не може розглядатись як складова права на судовий захист»¹². У судовій практиці така позиція аргументується твердженням про принципову відмінність шкоди, завданої нормативно-правовим актом, що був визнаний *незаконним* і скасований на підставі цього, та шкоди, завданої нормативно-правовим актом, який визнано *неконституційним*¹³. Однак, навіть не беручи до уваги той аргумент, що Преамбула Конституції проголошує її Основним Законом України (що мало б спонукати прихильників «букви закону» вважати неконституційність окремим випадком незаконності), зазначимо, що обидва правові явища (навіть якщо їх розглядати як окремі) охоплюються єдиним поняттям «*протиправність*»; такі протиправні акти мають однакові за природою наслідки – порушення права і, тим самим, завдання шкоди.

Зразком реалізації підходу, який у дуже близькій за своєю суттю ситуації в рамках захисту права пов'язує відшкодування з поновленням порушеного права, є стаття 10 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У випадку визнання ЄСПЛ факту порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод цей припис, поряд із матеріальним відшкодуванням, вимагає обов'язкової реалізації принципу *restitutio in integrum* з метою відновлення (наскільки це можливо) порушених прав суб'єкта. З цією метою передбачено можливість повторного розгляду справи в суді; у процесуальному відношенні це положення реалізоване пунктом 3 частини п'ятої статті 361 КАСУ.

Наголосимо, що завдання шкоди обов'язково є наслідком застосування протиправного акта або вчинення протиправних дій: звідки може виникнути завдана шкода, якщо право не визнане порушеним? Отже, без визнання порушення права (необхідним наслідком чого є його відновлення) питання відшкодування не може постати і розглядатися. Таким чином, за своїм змістом частина третя статті 152 Конституції передбачає відновлення порушеного права як передумову для матеріального відшкодування. Оскільки обов'язок відшкодування пов'язується лише з фактом неконституційності акта, відшкодування має настати у разі застосування акта, що спричинив порушення права, у будь-який момент часу. Відмова переглянути справу за таких обставин означає також відмову відшкодувати завдану шкоду (і насамперед визнати порушення відповідного права) вже тоді, коли неконституційність акта загальновідома, а значить, повторно порушити право і завдати шкоди.

Отже, основою реалізації вимоги частини третьої статті 152 Конституції щодо відшкодування має бути визнання наявності порушеного права та його максимально можливе відновлення, що може здійснити лише суд.

Зазначимо, що можливість втрати чинності неконституційним актом *pro futuro*, закладена в частині другій статті 152 Конституції (в редакції 2016 року), тобто «дозвіл» на застосування протягом певного часу (за практикою Конституційного Суду України – до шести місяців) завідомо не-

¹¹ Див., наприклад: Коментар до Конституції України; редкол.: В.Ф. Опришко (голова) та ін. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. С. 335; Конституція України. Науково-практичний коментар. В.Б. Авер'янов та ін.; ред. кол.: В.Я. Тацій та ін. Харків: Право; Київ: ІнЮре, 2003. С. 768; Конституція України. Науково-практичний коментар. О.Ф. Андрійко та ін.; ред. кол.: В.Я. Тацій та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. С. 419, 1069.

¹² Барабаш Ю. «Засіб захисту прав vs. юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. С. 56, 57. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.2>.

¹³ Постанова Верховного Суду (КЦС) від 19 червня 2024 року у справі № 754/14608/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029326>.

конституційного акта суперечить принципу верховенства Конституції та прямій дії її норм. У такому конфлікті норм безсумнівну перевагу повинна мати стаття 8 Конституції, яка належить до Розділу I «Загальні засади». Слід погодитися з М. Смоковичем, що суперечність закону чи іншого правового акта Конституції свідчить про його протиправність, що має наслідком відсутність правових підстав для дії такого акта як регулятора суспільних відносин, неможливість створення ним відповідних правових наслідків для суб'єктів будь-яких правовідносин¹⁴. Як вказав сам Конституційний Суд України, «пряма дія норм Конституції України означає, що... законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. Закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише в частині, що не суперечить Конституції України»¹⁵.

Викладені міркування дозволяють звернутися до проблем практики перегляду судового рішення, яким закінчено розгляд справи, з підстави, зазначеної в пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАСУ.

Судова практика щодо застосування цієї підстави перегляду достатньо повно описана в літературі¹⁶. Останнім часом ситуація принципово не змінилася: суди відмовляють у перегляді справ із зазначеної підстави, посилаючись на кілька основних аргументів:

- дотримання принципу *res judicata*;
- неприпустимість «ретроактивної» дії рішення Конституційного Суду;
- наявність у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАСУ фрази, яка дозволяє перегляд, лише «якщо рішення суду ще не виконане».

Проаналізуємо ці підстави.

Неможливість перегляду судового рішення, заснованого на застосуванні неконституційного акта, у разі його виконання, викликає серйозні сумніви, оскільки суперечить основному завданню адміністративного судочинства – «ефективному захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (стаття 2 КАСУ) – і порушує вимогу частини першої статті 6 КАСУ щодо дотримання судом принципу верховенства права, «відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави», а отже, і суду, який приймає рішення іменем України. Адже внаслідок застосування неконституційного акта *виконане* судове рішення практично неминуче порушує права, свободи та інтереси, які адміністративний суд зобов'язаний захищати. Тим більше неприйнятною слід визнати відмову переглядати подібні рішення, які не потребують спеціальної процедури виконання, але відмовляють у розгляді справи або в задоволенні вимог на підставі закону, визнаного згодом неконституційним.

Застереження «якщо рішення суду ще не виконане» має ознаки неконституційності, оскільки порушує основоположні статті 3 та 8 Конституції, а також її статтю 55, яка гарантує право не лише шукати захисту порушеного права в суді, але й отримувати такий захист. Визначна роль судової влади в правовій державі вимагає застосувати до зазначеної фрази частини третьої та четвертої статті 7 КАСУ та не застосовувати її, ініціюючи звернення до Конституційного Суду України щодо

¹⁴ Смокович М.І. Доповідь на Міжнародному семінарі-практикумі «Застосування Конституції як акта прямої дії в адміністративному судочинстві» (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Верховний Суд.

URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/seminar_2021_11_24.

¹⁵ Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2016 від 8 вересня 2016 року.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (пункт 2.1 мотивувальної частини).

¹⁶ Див., зокрема: Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.; Барабаш Ю. «Засіб захисту прав vs. юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. С. 47-60. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.2>; Афанасьєва М.В. Відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами: теорія, судова практика та перспективне законодавство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 59. С. 18-23. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.4>.

невідповідності Конституції України застереження «якщо рішення суду ще не виконане» у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАСУ.

Зазначимо, що застосування судом при розгляді справи неконституційного закону, що має наслідком порушення права, за своєю правовою природою цілком аналогічне застосуванню закону, який порушує вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що підлягає контролю з боку Європейського суду з прав людини. Тому показовим є порівняння пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАСУ з пунктом 3 цієї ж частини, який до підстав перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами відносить «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом». Звернемо увагу, що в пункті 3 частини п'ятої застереження «якщо рішення суду ще не виконане» відсутнє, хоча за змістом пункти 1 та 3 мали б бути цілком аналогічними. Пояснити відсутність аналогії важко: порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке усувається шляхом перегляду рішення, що набрало законної сили (і, як правило, з огляду на строки розгляду, з певністю виконаного), не може розглядатися як більш серйозне, аніж порушення Конституції України. Однак останнє порушення чомусь не дозволяється усунути у разі виконання судового рішення. Тим більше не існує дискусії щодо «ретроактивності» дії рішень Європейського суду з прав людини чи іншої міжнародної судової установи.

Уявлення про допущення «ретроактивності» дії рішення Конституційного Суду України в разі реального перегляду судового рішення, прийнятого до визнання застосованого нормативного акта неконституційним, на наше переконання, засноване на хибній аналогії із застосуванням редакції закону, чинної на час виникнення спірних правовідносин, але згодом зміненої чи скасованої законодавцем за його дискреційним волевиявленням. Саме остання обставина підриває основи для такої аналогії: Конституційний Суд не здійснює регулярної законодавчої діяльності і в цій ситуації не скасовує акт, а визнає факт його неконституційності, який, як уже зазначалося, об'єктивно існував і до прийняття цього рішення. Можна сперечатися, чи настає *втрата чинності* таким актом *ex nunc*; однак безсумнівним є *факт неконституційності* такого акта *ex tunc*.

Як уже зазначалося, неконституційність акта виключає можливість його застосування будь-яким суб'єктом правозастосовної діяльності: відповідно до статті 8 Конституції, закони та інші акти, які складають систему законодавства України, повинні відповідати Конституції. Тому посилення на те, що на час виникнення спірних правовідносин, які мали б бути переглянуті за «винятковими» підставами, такий *закон був чинним*, не стосується суті проблеми: істотне значення має те, чи був цей закон *конституційним*, а отже, чи було *правомірним його застосування*. Тому аргумент щодо неприпустимості «ретроактивної» дії рішення Конституційного Суду України в аспекті втрати чинності неконституційним актом слід визнати таким, що не стосується цієї ситуації.

Підтвердження останнього висновку впливає з порівняння цієї ситуації з випадком, передбаченим частиною третьою статті 7 КАСУ. Це законодавче положення за своїм змістом повністю поглинає як випадок, коли неконституційність правового акта вже встановлена, так і випадок, коли до висновку про неконституційність акта доходить суд під час розгляду справи. Імперативне повноваження суду оцінити конституційність закону перед його застосуванням було передбачено ще Постановою Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року¹⁷ (тобто безпосередньо після прийняття Конституції України). Відповідно до пункту 2 цієї Постанови, «суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії». Пленум Верховного Суду України при цьому наголосив: «Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на *чинному законодавстві, яке не суперечить їй*» (курсив наш. – Ю.К.). Ця вимога, особливо актуальна у перші роки після прийняття Конституції України, не втратила свого значення і сьогодні; вона відтворена в положенні частини третьої

¹⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

статті 7 КАСУ, яке вимагає від суду впевненості у відповідності Конституції застосовуваного правового акта. Однак, якщо суд уповноважений не застосовувати чинний закон, який він вважає таким, що суперечить Конституції, то тим більше цей імператив поширюється на закон, факт неконституційності якого безспірно встановлено, незалежно від того, чи був цей закон чинним на час виникнення спірних правовідносин: важливо, що цей закон був неконституційним.

Обидві вимоги по суті заперечують неофіційну «презумпцію конституційності закону», яка, на нашу думку, може вважатися природною для органів виконавчої влади, але незастосовна при здійсненні судочинства¹⁸.

Оцінюючи принцип *res judicata* – складову принципу юридичної визначеності – як підставу відмови в перегляді вирішеної справи внаслідок визнання застосованого акта неконституційним, слід зазначити, що цей принцип повинен застосовуватися одночасно з іншими основоположними принципами – поваги та гарантій прав і свобод людини і громадянина, верховенства Конституції, правової законності. Очевидно, що в такій ситуації між цими принципами та принципом *res judicata* існує конфлікт: виконанню головного обов'язку держави, який полягає в утвердженні та забезпеченні прав і свобод (а значить, у їхньому захисті та поновленні в разі порушення), суперечить обов'язковість виконання судового рішення, яким завершено розгляд справи, якщо таке рішення ґрунтується на неконституційному нормативному положенні. Цей конфлікт базових принципів, відповідно до загальноприйнятого підходу¹⁹, як уже зазначалося, має вирішуватися шляхом взаємного «зважування» (пошуку балансу) їхнього відносного значення в умовах відповідної ситуації з наданням переваги одним принципам та одночасним звуженням (але не запереченням) застосування іншого (інших).

Прикладом такого «зважування» у правових умовах, близьких до досліджуваних, може слугувати позиція Європейського суду з прав людини, який вказав на можливість відступу від принципу *res judicata* за наявності обставин «суттєвого та переконливого характеру»²⁰; до таких обставин, без сумніву, належить потреба забезпечити дотримання інших принципів права, які визнаються важливішими в такій ситуації.

Венеційська комісія у своїй Доповіді про верховенство права²¹ по суті визнала, що можливість переглядати остаточні судові рішення «на незаперечних підставах публічного інтересу» не суперечить принципу юридичної (правової) визначеності. У досліджуваній ситуації такою підставою слід вважати, зокрема, застосування судом неконституційного акта, що має наслідком порушення прав. Адже забезпечення та захист прав особи є конституційним обов'язком держави, дотримання якого становить публічний інтерес, а рішення Конституційного Суду України про визнання акта неконституційним є незаперечним.

Більш детально Венеційська комісія розглянула подібні проблеми, надаючи експертний висновок на запит Конституційного суду Грузії²². У цьому документі конфлікт принципів був сфор-

¹⁸ А. Єзеров та Д. Терлецький наголошують, що суди «під час здійснення правосуддя обов'язково мають оцінювати правові акти, що підлягають застосуванню, на відповідність Конституції» (див.: Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 184), тим самим заперечуючи презумпцію конституційності акту. В. Венгер у рамках більш широкого підходу стверджує, що відмова від презумпції конституційності закону, який підлягає застосуванню, для усіх суб'єктів нормозастосування (а не лише для судів) є принаймні «відкритим питанням» (див.: Ibid. С. 30).

¹⁹ Див.: Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. С. 53; Alexy R. Teoria praw podstawowych. Tłum. z niem. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. S. 183.

²⁰ European Court of Human Rights. Case of Ryabykh v. Russia (appl. no. 52854/99). Judgment of 24 July 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>; Європейський суд з прав людини. Справа «Устименко проти України» (заява № 32053/13). Рішення від 29 жовтня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27.

²¹ Venice Commission. Report on the rule of law (CDL-AD(2011)003rev).

URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).

²² Venice Commission. Amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases (CDL-AD(2018)012).

URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)012-e).

мульований нею у дещо вужчому формулюванні, як співставлення принципу юридичної визначеності з вимогою індивідуального правового захисту (а не з принципом поваги до прав у загальному вигляді). У підсумку Комісія дійшла висновку про необхідність знайти баланс між принципом індивідуального правового захисту, з одного боку, та принципом юридичної визначеності – з іншого. Наголосимо, що в цьому документі принцип юридичної визначеності розглядався Комісією в нерозривному поєднанні з вимогою захисту довіри громадян до права (пункт 20 Висновку); однак довіра громадян до права не може бути сформована й утверджена в умовах відмови суду усунути порушення прав, спричинені застосуванням закону, що не відповідає Конституції.

При вирішенні конфлікту принципів поваги до прав людини, захисту прав і свобод людини і громадянина судом і відповідальності держави за шкоду, завдану протиправними актами чи рішеннями, з одного боку, і принципу *res judicata*, з іншого, шляхом їхнього взаємного «зважування» та пошуку балансу, з огляду на статті 3 та 8 Конституції, які належать до загальних засад конституційного ладу України, перевагу, як правило, необхідно надати першій групі принципів²³.

Розглядаючи досліджувану проблему, не можна оминати суть і мету інституту конституційної скарги.

Як зазначає О. Совгіря, «в умовах конституціоналізації світового правопорядку аксіоматичною стала теза про те, що інститут конституційної скарги є найбільш дієвим серед механізмів правового захисту фундаментальних прав і свобод людини і громадянина»²⁴. Саме з наміром удосконалити механізм захисту прав конституційна реформа 2016 року запровадила інститут конституційної скарги. Отже, мета конституційної скарги – надати особі можливість захисту від порушення її прав, свобод і законних інтересів застосуванням щодо неї закону, який не відповідає Конституції.

Однак, саме рішення Конституційного Суду України про визнання певного акта неконституційним не забезпечує безпосереднього захисту прав: Конституційний Суд не уповноважений вирішувати конкретний юридичний спір і відновлювати порушене правове становище особи. Функція відновлення порушеного права (остаточна реалізація мети конституційної скарги) покладена на суди загальної юрисдикції. Оскільки право на звернення з конституційною скаргою виникає, «якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» (стаття 151¹ Конституції), єдиний засіб продовження захисту порушеного права полягає в *перегляді* судового рішення, яким було вичерпано «інші національні засоби захисту». Факт визнання неконституційним акта, застосованого у вирішеній справі, має бути «спусковим гачком» для перегляду справи та винесення нового рішення з урахуванням неможливості застосування неконституційного закону. Відмова у відкритті провадження або в перегляді справи по суті з посиланням на розглянуті вище апріорні аргументи означає, що мета конституційної скарги не досягнута. Справді, якщо навіть визнання застосованого закону неконституційним не дає змоги захистити порушене право, доводиться визнати, що право на судовий захист, закріплене у статті 55 і конкретизоване у статті 151¹ Конституції, у такій ситуації стає декларативним (уявним, а не реальним), оскільки не може бути реалізоване особою, чие право порушене. Як відомо, Європейський суд з прав людини, оцінюючи можливість обмеження права, яке не є абсолютним, неодноразово підкреслював, що таке обмеження має бути пропорційним до легітимної мети, не повинно вихолощувати саму суть права чи обмежувати його ефективність²⁵. Якщо від мети відновлення порушеного права відмовитися, принцип *res judicata*,

²³ Подібну позицію висловлює М. Савчин (див.: Савчин М. Юридична сила рішень Конституційного Суду України та їх імплементація в адміністративному судочинстві. Юридичні наслідки визнання нормативного акта неконституційним для захисту прав людини в адміністративному судочинстві: збірник матер. міжнар. семінару-практикуму (м. Київ, 31 липня 2020 року). Харків: Право, 2020. С. 68-69).

²⁴ Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 279.

²⁵ Див., наприклад: Європейський суд з прав людини. Справа «Суховецький проти України» (заява № 13716/02). Рішення від 28 березня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_106 (пункт 52).

який у повному формулюванні звучить як «*res judicata pro veritate habetur*»²⁶ («рішення у справі вважається істинним»), втрачає свій сенс: правова істинність не може бути неконституційною.

Одним із додаткових аргументів, який застосовується судами для відмови в задоволенні вимог щодо відшкодування шкоди, завданої застосуванням неконституційного акта, є посилання на згадку в частині третій статті 152 Конституції про те, що порядок відшкодування має бути встановлений законом. Суд часто тлумачить такий припис як необхідність *спеціального* закону, який би визначав порядок відшкодування саме у зв'язку з неконституційністю застосованого акта (див., наприклад, постанову Верховного Суду від 19 червня 2024 року²⁷), за відсутності якого суд не може ухвалити рішення про відшкодування. Слід зазначити, що така судова практика поширена, проте не загально визнана. Зокрема, в постанові Верховного Суду від 20 грудня 2023 року стверджується: «...якщо держава не запровадила дієві компенсаційні механізми за шкоду, заподіяну особі актами і діями, що визнані неконституційними..., це не має унеможливити захист її прав, гарантованих Конституцією України, відтак відсутність відповідного закону не може бути підставою для відмови в задоволенні позову»²⁸. Зауважимо, що вимогу «спеціального» закону частина третя статті 152 Конституції насправді не встановлює; у цій ситуації не вбачаємо принципових застережень щодо застосування в подібних справах підходу, що ґрунтується на статті 1175 Цивільного кодексу України²⁹.

Відсутність єдності судової практики в цій принциповій позиції стимулює пошук відповідних рекомендацій на підставі досвіду інших держав. Не претендуючи на аналіз такої практики, який уже частково проведений у літературі (зокрема, такий аналіз здійснено Венеційською комісією³⁰), вважаємо, однак, неприйнятним запозичення з німецької доктрини преференційного режиму «премії для ловця» (*Ergreiferprämie*), ідея якого, за описом Венеційської комісії³¹, полягає в стимулюванні звернень громадян до Конституційного суду щодо неконституційності певних законодавчих положень: у разі визнання відповідного положення неконституційним таке рішення «має зворотню силу» (тобто є підставою для перегляду) лише у справі заявника, але не інших осіб в аналогічній ситуації. Подібний підхід уже знайшов своє втілення в одному з рішень Конституційного Суду України, в якому Суд, визнаючи неконституційність положення закону і застосовуючи цей висновок до справи заявника, водночас відмовився поширювати наслідки визнання положення неконституційним на інші правовідносини, що виникли раніше на підставі неконституційного положення, оскільки «обрання іншого підходу в цій справі призвело б до перегляду правовідносин зі звільнення з посади не лише Бівалькевича Б.В. (заявника. – Ю.К.), а також інших працівників міліції...»³². Конституційний Суд при цьому послався на «потребу в дотриманні балансу суспільно значущих інтересів у підтриманні легітимності створення такого органу виконавчої влади, як поліція, та приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу»³³. Хоча Суд заявив, що інший підхід порушив би принцип верховенства права, дивує, що при цьому було проігноровано одне з фундаментальних положень Конституції – *принцип рівності*, закріплений у частині першій статті 24, відповідно до якої «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є *рівними перед законом*».

²⁶ Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 313.

²⁷ Постанова Верховного Суду (КЦС) від 19.06.2024 у справі № 754/14608/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029326>.

²⁸ Постанова Верховного Суду (КАС) від 20 грудня 2023 року у справі № 420/17886/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118>.

²⁹ Подібну позицію висловлює Д. Терлецький; див.: Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 343.

³⁰ Venice Commission. Amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases (CDL-AD(2018)012).
URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)012-e).

³¹ Ibid; пункти 54-56.

³² Рішення Конституційного Суду України № 4-р(II)/2021 від 21 липня 2021 року.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2021.pdf (абзац третій пункту 7 мотивувальної частини).

³³ Ibid.

Створення персональних привілеїв щодо індивідуального захисту прав заявника конституційної скарги порівняно з іншими громадянами, які такого захисту отримати не можуть, породжує *нерівність перед законом*, чим прямо й відверто порушує один з основоположних принципів права, а отже, і принцип верховенства права в цілому.

Виходячи з необхідності взаємного «зважування» принципів права, які вступили в конфлікт у конкретній ситуації, та необхідності врахування різних аспектів конкретної справи, можна погодитися з позицією М. Білак, що рішення Конституційного Суду може бути застосовано «застосоване до минулого» (тобто як підстава для перегляду остаточного судового рішення і вирішення питання про відшкодування) за чіткої умови справедливої рівності як «коригуючої норми», з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія)³⁴. Однак подібна оцінка може бути здійснена судом лише при перегляді справи по суті, що виключає можливість відмови від перегляду з формальних або надто загальних підстав.

Викладене вище дозволяє дійти таких висновків.

По-перше, підставою для відшкодування за порушене право внаслідок визнання застосованого акта неконституційним є факт неконституційності такого акта, який *визнається, але не створюється* рішенням Конституційного Суду. Факт неконституційності існує *ex tunc* і не пов'язується з дією рішення Конституційного Суду в часі. У цьому сенсі виявлення факту неконституційності акта, застосованого судом при вирішенні справи, має ознаки не «виключних», а «нововиявлених» обставин.

По-друге, відповідно до вимоги статті 8 Конституції про те, що закони та інші акти повинні відповідати Конституції, акт, визнаний неконституційним, є протиправним і не підлягає застосуванню, оскільки не може бути регулятором суспільних відносин. Отже, застосування судом неконституційного акта є неможливим (а здійснене застосування — хибним) незалежно від того, чи вважався він чинним на момент застосування або на момент виникнення спірних правовідносин; це підтверджується імперативним приписом частини третьої статті 7 КАС України.

По-третє, визнання шкоди, завданої застосуванням неконституційного акта, має ґрунтуватися на факті порушення права таким застосуванням: без порушення права шкода не може бути завдана. Таким чином, передумовою відшкодування має бути визнання факту порушення права внаслідок застосування неконституційного акта, що можливе лише внаслідок перегляду відповідного судового рішення, яке набрало законної сили, незалежно від того, чи було воно виконане. Обмеження перегляду умовою «якщо рішення ще не виконане» має ознаки неконституційності, оскільки суперечить принципу верховенства Конституції. Принцип *res judicata* в такій ситуації має поступитися принципу поваги до прав і свобод людини та вимозі їх гарантії, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Загалом слід визнати незастосовність у судочинстві презумпції апріорної конституційності застосовуваного закону.

По-четверте, вимога відшкодування шкоди, завданої актами чи діями, що визнані неконституційними, повинна включати не лише можливу матеріальну (грошову) компенсацію шкоди, а й (тією мірою, якою це можливо) відновлення порушеного права суб'єкта і його правового становища в цілому («*restitutio in integrum*»). Ступінь можливості відновлення порушеного права має бути оцінений судом при перегляді справи з урахуванням усіх обставин і факторів.

³⁴ Білак М. Верховенство права як критерій дії у часі рішення Конституційного Суду. Юридичні наслідки визнання нормативного акта неконституційним для захисту прав людини в адміністративному судочинстві: збірник матер. міжнар. семінару-практикуму (м. Київ, 31 липня 2020 року). Харків: Право, 2020. С. 76.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Alexy R. Teoria praw podstawowych. Tłum. z niem. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. 456 s.
2. Афанасьєва М.В. Відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами: теорія, судова практика та перспективне законодавство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 59. С. 18-23. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.4>.
3. Барабаш Ю. «Засіб захисту прав vs. юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. С. 47-60. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.2>.
4. Білак М. Верховенство права як критерій дії у часі рішення Конституційного Суду. Юридичні наслідки визнання нормативного акта неконституційним для захисту прав людини в адміністративному судочинстві: збірник матер. міжнар. семінару-практикуму (м. Київ, 31 липня 2020 року). Харків: Право, 2020. С. 72-79.
5. Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 519 с.
6. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія. Упор.: А.А. Єзеров, Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.
7. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наук. статей; гол. ред. А. Мелешевич. Київ: Дух і літера, 2013. С. 271-328.
8. Коментар до Конституції України; редкол.: В.Ф. Опришко (голова) та ін. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. 376 с.
9. Конституція України. Науково-практичний коментар. В.Б. Авер'янов та ін.; ред. кол.: В.Я. Тацій та ін. Харків: Право; Київ: ІнЮре, 2003. 808 с.
10. Конституція України. Науково-практичний коментар. О.Ф. Андрійко та ін.; ред. кол.: В.Я. Тацій та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
11. Савчин М. Юридична сила рішень Конституційного Суду України та їх імплементація в адміністративному судочинстві. Юридичні наслідки визнання нормативного акта неконституційним для захисту прав людини в адміністративному судочинстві: збірник матер. міжнар. семінару-практикуму (м. Київ, 31 липня 2020 року). Харків: Право, 2020. С. 65-71.
12. Смокович М.І. Доповідь на Міжнародному семінарі-практикумі «Застосування Конституції як акта прямої дії в адміністративному судочинстві» (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/seminar_2021_11_24.

Перелік юридичних документів:

13. European Court of Human Rights. Case of Ryabykh v. Russia (appl. no. 52854/99). Judgment of 24 July 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
14. Venice Commission. Amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases (CDL-AD(2018)012). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)012-e).
15. Venice Commission. Report on the rule of law (CDL-AD(2011)003rev). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
16. Європейський суд з прав людини. Справа «Суховецький проти України» (заява № 13716/02). Рішення від 28 березня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_106.
17. Європейський суд з прав людини. Справа «Устименко проти України» (заява № 32053/13). Рішення від 29 жовтня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27.
18. Постанова Верховного Суду (КАС) від 20 грудня 2023 року у справі № 420/17886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118>.
19. Постанова Верховного Суду (КЦС) від 19.06.2024 у справі № 754/14608/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029326>.
20. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
21. Рішення Конституційного Суду України № 1-р(II)/2021 від 7 квітня 2021 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2021.pdf.
22. Рішення Конституційного Суду України № 4-р(II)/2021 від 21 липня 2021 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2021.pdf.
23. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2016 від 8 вересня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.

References

Bibliography:

1. Afanasieva M.V. Vidshkoduvannia shkody, zavdanoi nekonstytutsiinymy aktamy: teoriia, sudova praktyka ta perspektyvne zakonodavstvo. Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia. 2022. № 59. S. 18-23. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.4>.
2. Alexy R. Teoria praw podstawowych. Tłum. z niem. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. 456 s.
3. Barabash YU. «Zasib zakhystu prav vs. yurydychna vyznachenist» yak dylema vitchyznianoi ofitsiinoi konstytutsiinoini doktryny v konteksti funktsionuvannia instytutu individualnoi skarhy. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2020. № 4. S. 47-60. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.2>.
4. Bilak M. Verkhovenstvo prava yak kryterii dii u chasi rishennia Konstytutsiinoho Sudu. Yurydychni naslidky vyznannia normatyvnoho akta nekonstytutsiinym dlia zakhystu prav liudyny v administratyvnomu sudochynstvi: zbirnyk mater. mizhnar. seminaru-praktykumu (m. Kyiv, 31 lypnia 2020 roku). Kharkiv: Pravo, 2020. S. 72-79.
5. Dvorkin R. Serioznyi pohliad na prava. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 2000. 519 c.
6. Komentar do Konstytutsii Ukrainy; redkol.: V.F. Opryshko (holova) ta in. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1996. 376 s.
7. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. O.F. Andriiko ta in.; red. kol.: V.YA. Tatsii ta in. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2011. 1128 s.
8. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. V.B. Averianov ta in.; red. kol.: V.YA. Tatsii ta in. Kharkiv: Pravo; Kyiv: InLure, 2003. 808 s.
9. Koziubra M.I. Verkhovenstvo prava i Ukraina. Zahalnoteoretychne pravoznavstvo, verkhovenstvo prava ta Ukraina: zbirnyk nauk. statei; hol. red. A. Meleshevych. Kyiv: Dukh i litera, 2013. S. 271-328.
10. Savchyn M. Yurydychna syla rishen Konstytutsiinoho Cudu Ukrainy ta yikh implementatsiia v administratyvnomu sudochynstvi. Yurydychni naslidky vyznannia normatyvnoho akta nekonstytutsiinym dlia zakhystu prav liudyny v administratyvnomu sudochynstvi: zbirnyk mater. mizhnar. seminaru-praktykumu (m. Kyiv, 31 lypnia 2020 roku). Kharkiv: Pravo, 2020. S. 65-71.
11. Smokovych M.I. Dopovid na Mizhnarodnomu seminari-praktykumi «Zastosuvannia Konstytutsii yak akta priamoi dii v administratyvnomu sudochynstvi» (m. Kyiv, 26 lystopada 2021 roku). Verkhovnyi Sud. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/seminar_2021_11_24.
12. Zastosuvannia sudamy Konstytutsii Ukrainy: doktryna i praktyka: monohrafiia. Upor.: A.A. Yezerov, D.S. Terletsyky. Kyiv: VAITE, 2022. 604 s.

List of legal documents:

13. European Court of Human Rights. Case of Ryabykh v. Russia (appl. no. 52854/99). Judgment of 24 July 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
14. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 9 vid 1 lystopada 1996 roku «Pro zastosuvannia Konstytutsii Ukrainy pry zdiisnenni pravosudivstva». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
15. Postanova Verkhovnoho Sudu (KAS) vid 20 hrudnia 2023 roku u spravi № 420/17886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118>.
16. Postanova Verkhovnoho Sudu (KTSS) vid 19.06.2024 u spravi № 754/14608/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029326>.
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 1-r(II)/2021 vid 7 kvitnia 2021 roku. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2021.pdf.
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 4-r(II)/2021 vid 21 lypnia 2021 roku. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2021.pdf.
19. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 6-rp/2016 vid 8 veresnia 2016 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.
20. Venice Commission. Amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases (CDL-AD(2018)012). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)012-e).
21. Venice Commission. Report on the rule of law (CDL-AD(2011)003rev). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
22. Yevropeyskyi sud z prav liudyny. Sprava «Sukhovetskyi proty Ukrainy» (zaiava № 13716/02). Rishennia vid 28 bereznia 2006 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_106.
23. Yevropeyskyi sud z prav liudyny. Sprava «Ustyenko proty Ukrainy» (zaiava № 32053/13). Rishennia vid 29 zhovtnia 2015 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27.

УДК 340.1:342.5

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.2



Сергій Рабінович

професор, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4144-5439

E-mail: serg_rabin@yahoo.com



Олег Панкевич

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-6636-1330

E-mail: pankevych9@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЙНИЙ ВИМІР

APPLICATION OF EUROPEAN STANDARDS OF NON-DISCRIMINATION IN THE CONSTITUTIONAL JUSTICE OF UKRAINE: THE METHODOLOGICAL DIMENSION

Serhii Rabinovych | Oleh Pankevych

Professor, Doctor of Juridical Sciences, Professor of the Department of Constitutional Law of Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine /

Phd in Law, Docent, senior researcher of the Academician Petro Rabinovych Human Rights Laboratory, Research Institute of State Building and Local Self-Government of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the problematic aspects of the application methodology by the Constitutional Court of Ukraine of the structural elements of the European formula of non-discrimination when reviewing the constitutionality of laws. The empirical basis of the study is the acts of the Ukrainian Constitutional Court adopted in 2015-2024, which are considered in comparison with the relevant acts adopted before the Revolution of Dignity.

It is stated that in the «post-Euromaidan» period, there has been progress in the application of European standards of non-discrimination by the Constitutional Court of Ukraine in the process of deciding whether the provisions of the law comply with the requirements of Article 24 of the Constitution of Ukraine. The practice of the Constitutional Court demonstrates the perception of equality as a European legal value, as well as the consideration of the content of European formulas of non-discriminatory treatment implemented in national legislation.

In the constitutional justice of modern times, the theoretical aspects of the principle of equality are being further developed. In particular, a distinction has been made between the «equality» of legal statuses and their «sameness», and the legal nature of benefits in connection with positive actions of the State in the context of the implementation of the constitutional principles of equal conditions (equal opportunities) and justice has been clarified.

An important component of the interpretation of the legal content of the constitutional principle of equality was the use of the practice of foreign constitutional courts and the ECHR, acts of the European Union, documents of the Venice Commission and provisions of the antidiscrimination legislation of Ukraine.

Along with the above-undoubted achievements, the problematic aspects of anti-discrimination expertise carried out in constitutional proceedings include the fact that the Constitutional Court has never resorted to the step-by-step analysis of discrimination situations developed in the practice of the European Court of Human Rights.

When deciding on the compliance of law with the provisions of Article 24 of the Constitution, the CCU assesses only the validity/justification of the legislative (non)distinction of legal statuses of persons (justification test) and the proportionality of such (non)distinction (proportionality test). Given this, an important step towards mastering the European methodology for applying the anti-discrimination algorithm in terms of the comparability test was the identification of this issue and an attempt to resolve it in the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-p/2021.

The author notes a significant politicization of the Court's consideration of the issue of discrimination against certain language groups in the said Decision. Given this, we hope that in the future the majority of the specialized body of constitutional jurisdiction will be able to find the courage to change the legal positions formulated by the Court on this issue, which are in clear contradiction to the established international standards of anti-discrimination law.

Keywords: human rights, equality, non-discrimination, comparability test, justification test, proportionality test, Constitutional Court of Ukraine, European Court of Human Rights, Court of Justice of the European Union.

Анотація | Статтю присвячено проблемним аспектам методології застосування Конституційним Судом України структурних елементів європейської формули недискримінації під час перевірки конституційності законів. Емпіричною базою розвідки виступають акти Конституційного Суду, прийняті у 2015–2024 роках, розглянуті у порівнянні з релевантними актами, ухваленими до Революції Гідності.

Констатовано, що в «пост-євромайданний» період відбувся поступ у застосуванні Конституційним Судом України європейських стандартів недискримінації в процесі вирішення питання про відповідність приписів закону вимогам статті 24 Конституції України. Практика Конституційного Суду засвідчує сприйняття рівності як європейської правової цінності, а також урахування змісту європейських формул недискримінаційного поведження, імплементованих у національне законодавство.

У конституційному правосудді новітнього часу відбувається принагідне подальше розроблення теорійних аспектів засади рівності. Зокрема, здійснено розрізнення «рівності» правових статусів та їхньої «однаковості», а також уточнено юридичну природу пільг у зв'язку з позитивними діями держави в контексті реалізації конституційних засад рівних умов (рівних можливостей) і справедливості.

Важливими складовими інтерпретації правового змісту конституційної засади рівності стало використання практики зарубіжних конституційних судів і ЄСПЛ, актів Європейського Союзу, документів Венеційської комісії та приписів антидискримінаційного законодавства України.

Поряд із наведеними вище безсумнівними здобутками, до проблемних аспектів антидискримінаційної експертизи, що здійснюється під час конституційного судочинства, слід віднести те, що до виробленого

в практиці Європейського суду з прав людини покрокового аналізу ситуацій дискримінації Конституційний Суд у всій своїй практиці не вдавався жодного разу.

Вирішуючи питання про відповідність закону приписам статті 24 Конституції, КСУ дає оцінку лише обґрунтованості/виправданості законодавчого (не)розрізнення правових статусів осіб (justification test) та домірності такого (не)розрізнення (proportionality test). З огляду на це, важливим кроком у напрямку опанування європейської методики застосування антидискримінаційного алгоритму в частині тесту на порівнянність (comparability test) стало виокремлення означеного питання та спроба його вирішення в Рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2021.

Відзначено значну політизацію розгляду Судом у згаданому Рішенні питання про наявність дискримінації окремих мовних груп. З огляду на це, сподіваємося, що в майбутньому більшість у складі спеціалізованого органу конституційної юрисдикції зможе знайти в собі мужність змінити ті зі сформульованих Судом юридичних позицій з означеного питання, що перебувають у явній суперечності з усталеними міжнародними стандартами антидискримінаційного права.

Ключові слова: людські права, рівність, недискримінація, тест на порівнянність, тест на виправданість, тест на домірність, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини, Суд Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Теорійні та прикладні аспекти проблематики застосування засади рівності у практиці Конституційного Суду України (далі – КСУ) вже ставали предметом уваги авторів цих рядків¹. Результатами виконаних нами у 2014 році досліджень стали, зокрема, висновки про те, що тогочасна практика Конституційного Суду України засвідчувала недостатню розробленість методології застосування тесту на недискримінацію, що, на думку авторів, зумовлювалося, зокрема, певним браком теоретичної рефлексії щодо проблематики обмеження прав і свобод людини. Тоді, з перспективи вдосконалення тогочасної практики конституційного судочинства з питань рівності й недискримінації, було підкреслено, що матеріальний конституційний контроль за дотриманням цих засад є неможливим без застосування тесту на пропорційність².

Однак за майже десять років, що минули після виходу згаданої публікації, обсяг релевантної практики КСУ суттєво зріс³. Чималою мірою це було зумовлено інституційними чинниками, передусім реформою Конституційного Суду 2016 року та початком розгляду КСУ конституційних скарг. Якісне оновлення складу КСУ в 2014 році підвищило загальну проєвропейську спрямованість КСУ та його увагу до гармонізування практики КСУ з європейськими стандартами прав людини. Слід відзначити позитивну роль ухвалення Верховною Радою України спеціального антидискримінаційного закону загального характеру, в якому відтворено європейські стандарти антидискримінаційного права⁴.

Аналіз актів КСУ, ухвалених після подій Євромайдану та Революції Гідності, засвідчує, що згадані вище висновки авторів знайшли в подальшій практиці КСУ переконливе підтвердження.

Стан опрацювання теми. Питанням принципу рівності та заборони дискримінації, зокрема в конституційному праві, присвячено низку монографічних праць українських дослідників. Так, за минуле десятиліття в Україні опубліковано близько десяти індивідуальних і колективних монографій, предметом яких стали згадані питання⁵. Актуальність означеної проблематики підтверджує

¹ Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 97–111.

² Ibid. С. 97.

³ 2015-2024 – 57 рішень Конституційного Суду України

⁴ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 32. ст.412.

⁵ Чехович Т.В. Конституційний принцип рівності громадян перед законом у публічному управлінні: монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 582 с.; Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. С.309-385; Конституційний принцип рівності: правозастосовчі аспекти : монографія / І.М. Фаловська, Ю.М. Бисага, Ю.Ю. Бисага, В.В. Коцкулич. Ужгород: Видавничий дім

одна з нещодавніх публікацій в «Українському часописі конституційного права»⁶. Все це, безумовно, засвідчує цілком виправданий значний інтерес вітчизняних науковців до означеної царини.

Водночас зазначимо, що, на жаль, такий інтерес не в усіх випадках корелює з увагою до теорійних і методологічних аспектів проблематики принципу рівності в конституційному праві. Однак, як не парадоксально, саме ці аспекти є найбільш значимими у *практичному* вимірі. Адже добре відомо, що чим складнішим є певне юридичне питання для вирішення на практиці, тим у більших глибинах теорії слід шукати відповідь на нього. Під цим оглядом сьогодні не втрачають своєї значимості праці М. Волцера⁷, П. Гаудера⁸, Р. Дворкіна⁹, Дж. Ролза¹⁰ та інших зарубіжних правознавців, які приділяли поглиблену увагу теорійним аспектам принципу рівності в праві.

Серед методологічно значимих у розгляданому плані праць українських авторів слід назвати публікації С. Погребняка¹¹; розвідки, предметом яких є методологічні аспекти використання порівняльного аналізу в праві (Ю. Чистякова)¹², питання методики застосування антидискримінаційного тесту (Г. Христова)¹³, співвідношення засад справедливості, рівності та домірності (С. Рабінович)¹⁴ та взаємодія цих засад у конституційному судочинстві й практиці Європейського суду з прав людини (С. Рабінович, О. Панкевич)¹⁵, практичні аспекти співвідношення принципів рівності та недискримінації (В. Гончаров)¹⁶.

Попри сказане, низка методологічно значущих аспектів застосування європейських стандартів недискримінації в конституційному правосудді України досі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, йдеться про структурні особливості застосування антидискримінаційного тесту та його окремих складових – тестів на порівняльність, виправданість і домірність. Брак такого дослідження негативно відображається на гармонізації підходів до застосування антидискримінаційних засад у практиці органів конституційної юрисдикції з тими підходами, що є усталеними в практиці судових установ Ради Європи та Європейського Союзу.

«Гельветика», 2018. 204 с.; Гришук О.В., Бокало Н.І. Генеза ідеї рівності у класичних та некласичних типах праворозуміння: монографія Хмельницький, 2018. 175 с.; Журавльова Г.С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: монографія. Запоріжжя : Статус, 2017. 322 с.; Чорненький В.І. Конституційно-правовий статус осіб з інвалідністю в Україні: монографія. Ужгород : Гельветика, 2017. 231 с.; Дрьоміна-Волок Н.В. Концепція расової дискримінації у міжнародному антидискримінаційному праві: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 539 с.; Запобігання дискримінації в Україні в контексті європейської інтеграції: монографія / [Кресіна І. О. та ін.]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 383 с.; Васильченко О.П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та його ціннісні виміри в конституційному праві України: монографія. К.: Арт Економі, 2015. 475 с.

⁶ Бурдін В., Мочульська М., Чорненький В. Позитивна дискримінація в Україні. Український часопис конституційного права. 2021. № 2(19). С. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2021.1>

⁷ Волцер М. Складна рівність // Лібералізм : антологія. 2-е вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. С. 920–921.

⁸ Гаудер П. Верховенство права в реальному світі. Х.: Право, 2018. 392 с.

⁹ Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2000. 528 p.; Дворкін Р. Серйозний погляд на права [пер з англ. А. Фролкін]. К.: Основи, 2000. 519 с.

¹⁰ Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольський. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.

¹¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Х.: Право, 2008. С.74-101; Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 3(50). С. 23-34.

¹² Чистякова Ю.В. Методологічна роль семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 194 с.

¹³ Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 11–20.

¹⁴ Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.495-507.

¹⁵ Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 97–111; Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини: оцінювальні аспекти. Право України. 2017. № 4. С. 97–107.

¹⁶ Гончаров В.В. Про деякі особливості відображення правової природи дискримінації у національній судовій практиці. Право України. 2023. № 6. С.96-105.

З огляду на викладене, метою **пропонованої** статті є характеристика проблемних аспектів методології застосування Конституційним Судом України структурних елементів європейської формули недискримінації під час перевірки конституційності законів.

Емпіричною базою цієї розвідки виступатимуть релевантні акти Конституційного Суду, прийняті в 2015–2024 роках, що розглядатимуться в порівнянні з актами, ухваленими Судом до Революції Гідності.

Виклад основного матеріалу. Принцип рівності та оцінювання обґрунтованості законодавчої диференціації правових статусів. До методологічно-значимих питань, пов'язаних із застосуванням принципу рівності, належить проблема співвідношення в цьому процесі гносеологічних компонентів із компонентами ціннісно-оцінювальними. У практиці КСУ ця проблема виявляє себе, зокрема, у співвідношенні понять рівності, рівноправності, однаковості й неоднаковості, пропорційності та обґрунтованості.

Свого часу складна діалектика рівності й нерівності була інтуїтивно схоплена Конституційним Судом України вже в Рішенні від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002, де Суд зауважив, що за Конституцією України держава визначає та рівним чином захищає всі форми власності, кожна з яких може мати свої особливості, пов'язані із законодавчо визначеними умовами та підставами виникнення або припинення права власності (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини)¹⁷.

У 2003 році КСУ здійснив спробу розвинути цю правову позицію, зазначивши, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності як у тому, що є загальним для них, так і в його особливостях. Однією з таких особливостей правового режиму державної власності є встановлений на певний період мораторій на примусове відчуження майна підприємств¹⁸. З огляду ж на конкретні юридичні обставини справи про мораторій на примусову реалізацію майна, слід зауважити, що методологія застосування в цій справі антидискримінаційного тесту не позбавлена істотних вад. Давши оцінку легітимності мети, з огляду на яку запроваджено законодавчу диференціацію правових статусів боржників у виконавчому провадженні, КСУ, однак, не приділив достатньої уваги обґрунтованості (*justification test*) й домірності (*proportionality test*) такої диференціації під оглядом забезпечення права людини на справедливий судовий розгляд. Це, зрештою, стало однією з причин програшу України у справі «Сокур проти України» (Заява № 29439/02)¹⁹. В Рішенні у цій справі ЄСПЛ вказав, що за обставин, коли законодавство не надає можливості оскаржити встановлені обмеження у виконанні остаточного судового рішення у випадку їх довільного чи незаконного застосування, і за яких «не може бути подано ніякого позову про відшкодування шкоди за затримки у виконанні, спричинені такими обмеженнями», «затримкою близько трьох років з виконанням рішення у справі заявника державні органи позбавили положення пункту 1 статті 6 Конвенції усього практичного ефекту» (параграфи 34–36)²⁰. Не випадково і сьогодні юридична позиція КСУ у згаданому Рішенні викликає в цивілістичній доктрині незгоду, зокрема під оглядом дотримання засади рівності²¹.

У 2007 році КСУ сформував позицію, згідно з якою «гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені»²².

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text>

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України від 10 червня 2003 року № 11-рп/2003.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-03#Text>

¹⁹ ЄСПЛ, Сокур проти України, № 29439/02, 26 квітня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_351#Text

²⁰ Ibid.

²¹ Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правова відповідальність: класика і вектори змін у розумінні у сучасному правовому середовищі // Вчення про цивільну відповідальність. За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ECUS, 2025. С.23-24.

²² Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text>

Проте загалом у практиці КСУ до Революції Гідності мало місце як поєднання засад рівності та пропорційності (наприклад, справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу)²³, так і, в окремих випадках, суто формалістичне (за Арістотелем, «арифметичне») трактування правової рівності. В останньому випадку особливістю аргументаційних підходів КСУ було покликання на те, що оспорювані положення рівною мірою поширюються на всіх адресатів відповідних правових норм, що, на думку Суду, свідчило про дотримання принципу рівності²⁴.

Звернення до практики КСУ більш пізнього, «пост-євромайданного» періоду свідчить, що згодом згаданий формалістичний підхід, який фактично обґрунтовував ухилення від застосування антидискримінаційного тесту, було Судом подолано.

Відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України, гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод (абзац п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012)²⁵. Цю позицію розвинуто в Рішенні Великої Палати КСУ від 17 березня 2020 року № 5-р/2020, де Конституційний Суд України наголосив, що рівність учасників кримінального провадження перед законом означає наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у кримінальному процесі та відстоюванні своєї позиції. При цьому поняття «рівні права», «рівні обов'язки» не можна ототожнювати з поняттями «однакові права», «однакові обов'язки». Права чи обов'язки можуть бути різними та залежать від статусу й ролі учасника кримінального провадження (прокурора, потерпілого, слідчого, обвинуваченого, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача тощо)²⁶. Таким чином, за дещо парадоксальним висновком КСУ, рівність прав та обов'язків учасників кримінального провадження полягає в тому, що кожен з таких учасників «наділений правами і має обов'язки, які визначені законодавством для його процесуального становища»²⁷. Розв'язок цього позірною парадоксу полягає у визнанні тієї обставини, що в осердя засади рівності незмінно «вмонтовано» засаду домірності. Звідси ключовим у практиці КСУ із застосування статті 24 Конституції України стають питання про *обґрунтованість* а) законодавчих розрізень або ж б) формального зрівнювання можливостей.

Предметом правового оцінювання в практиці органів конституційної юрисдикції стає виражена в тексті закону класифікаційна діяльність законодавця як форма здійснення «влади номінації» (П. Бурдьє)²⁸. Юридичні позиції КСУ ілюструють ситуації, в яких предметом оцінювання стають операції законодавця з класифікування випадків: «уніфікація розмірів видів державної допомоги»²⁹, «підхід до об'єднання усіх випадків, коли суддя, який не здійснює правосуддя, не має права на отримання доплат до посадового окладу»³⁰.

²³ Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>

²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09#Text>

²⁵ Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>

²⁶ Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>

²⁷ Ibid.

²⁸ Pop. Bourdieu P. The Social Space and the Genesis of Groups. Theory and Society. 1985. issue 14 (6). pp.723–744.

URL: <https://www.jstor.org/stable/657373>

²⁹ Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>

³⁰ Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>

Одному з авторів цих рядків уже доводилося обґрунтовувати зв'язок засад рівності, пропорційності й справедливості в конституційному правосудді³¹. Цей зв'язок знаходить своє вираження, по-перше, в тому, що формальна рівність і пропорційність виступають двома аспектами справедливості: відповідно, її формальним і матеріальним аспектами. Право як справедливість а) містить у собі момент формально-юридичної рівності та б) визначає межі окремих юридичних сфер формальної рівності та нерівності. Два співвідношення правомірних інтересів – зрівнювальне та пропорційне – задають відмінність між формальною рівністю і рівністю можливостей³². По-друге, в усіх європейських формулах дискримінації принцип пропорційності є серцевиною принципу рівності, задаючи обґрунтоване співвідношення між формально-юридичною (не)диференціацією та її легітимною метою.

Доповнюваність формальної рівності та пропорційності відображена в Рішенні Конституційного Суду України (КСУ) від 6 вересня 2023 року № 6-р(І)/2023, у якому КСУ, з огляду на засаду рівності всіх громадян перед законом, обґрунтував єдність юридичної відповідальності, а з огляду на засаду «об'єктивної виправданості» та легітимної мети - її індивідуалізацію, яку пов'язав із пропорційністю вчиненому адміністративному правопорушенню³³.

Зв'язок принципів рівності та домірності зафіксовано у формулах дискримінації (прямої та непрямой), що використовуються в праві Європейського Союзу, та в антидискримінаційному тесті, виробленому в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)³⁴. В Україні європейська формула дискримінації вперше була відтворена в Законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, а згодом у Законі «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року, прийнятому під впливом міжнародно-політичних чинників. У пост-євромайданному (після 2014 р.) конституційному правосудді приписи цього Закону, поряд із практикою зарубіжних конституційних судів, практикою ЄСПЛ і документами Венеційської комісії, ця формула використовується КСУ для обґрунтування власних юридичних позицій під час застосування антидискримінаційних приписів Основного Закону України³⁵. Принагідно відзначимо присутню в практиці КСУ тенденцію розширювати джерельну базу своєї аргументувальної діяльності у справах про недискримінацію за рахунок залучення практики зарубіжного конституційного судочинства.

Слід звернути увагу й на розгляд КСУ рівності як однієї з базових цінностей, на яких засновано Європейський Союз, і звернення в цьому зв'язку (як до додаткового аргументувального джерела) до приписів Угоди про асоціацію та Хартії Європейського Союзу з основоположних прав³⁶.

³¹ Див. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.495-507.

³² Ibid. 498-499.

³³ Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 6 вересня 2023 року № 6-р(І)/2023.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-23#Text>

³⁴ Див. Racial Equality Directive (2000/43/EC), Art. 2 (2) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj/eng>; Employment Equality Directive (2000/78/EC), Art. 2 (2) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng>; Gender Equality Directive (recast) (2006/54/EC), Art. 2 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj/eng>; Gender Goods and Services Directive (2004/113/EC), Art. 4 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0113>; ECtHR, Carson and Others v. the United Kingdom [GC], No. 42184/05, 16 March 2010; para. 61. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>; ECtHR, D.H. and Others v. the Czech Republic [GC], No. 57325/00, 13 November 2007, para. 175. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83256>

³⁵ Див.: Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 22 квітня 2020 року № 3-р(І)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-20#Text>

³⁶ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 22 червня 2022 року № 5-р(ІІ)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>

У доволі об'ємній практиці КСУ, напрацьованій за час його діяльності, здійснювалася перевірка дотримання засад рівності й недискримінації стосовно різних груп прав людини: цивільних³⁷, політичних³⁸, процесуальних³⁹, соціально-економічних⁴⁰, мовно-культурних⁴¹ тощо.

При цьому предметом перевірки ставала наявність дискримінації за такими захищеними ознаками: стану здоров'я⁴², віку⁴³, релігійних переконань⁴⁴, майнового стану⁴⁵, місця проживання⁴⁶ та мовними⁴⁷ ознаками.

Однією з тенденцій, які зближують підходи до розгляду питань дискримінації в конституційній та міжнародній юрисдикціях, є те, що, подібно до ЄСПЛ, КСУ також нерідко відмовляється розглядати окремо наведені в конституційних поданнях твердження про порушення статті 24 Конституції України, коли встановлює порушення інших, матеріальних або ж процедурних приписів Конституції⁴⁸. Характерними прикладами є Рішення Великої Палати КСУ за конституційною скаргою на законодавчі обмеження у застосуванні окремих видів запобіжних заходів у кримінальному

³⁷ Див., зокрема Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2020 року № 8-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-21#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 28 квітня 2021 року № 2-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text>

³⁸ Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#w1_1; Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19#Text>

³⁹ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 10 квітня 2024 року № 5-р(II)/2024.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-24#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 31 березня 2015 року № 2-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-15#Text>

⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 3 квітня 2024 року № 4-р(I)/2024.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-24#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 12 липня 2019 року № 5-р(I)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>

⁴¹ Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

⁴² Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#w1_1

⁴³ Рішення Конституційного Суду України від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text>

⁴⁴ Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>

⁴⁵ Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text>

⁴⁶ Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>

⁴⁷ Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

⁴⁸ Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації / Упоряд.: С. Заєць, Р. Мартиновський. Страсбург : Рада Європи, 2015. С. 71-72; Ухвала Конституційного Суду України від 10 листопада 2015 року № 46-у/2015 про відмову у відкритті конституційного провадження. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v046u710-15#Text>

провадженні (вирішена з огляду на засади справедливості й пропорційності)⁴⁹ й у справі про засади державної мовної політики, у якій КСУ обмежився формальним конституційним контролем⁵⁰.

Під час здійснюваної антидискримінаційної перевірки законодавства КСУ напрацював низку прийомів подолання недоліків «звуженого» формулювання припису частини першої статті 24 Конституції України, в тексті якої йдеться про рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом *стосовно громадян*. До таких прийомів належать: проголошення засад рівності та недопустимості дискримінації *особи* не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства⁵¹; наголошення на конституційному значенні принципів рівноправності, заборони дискримінації у світлі загальноєвропейських цінностей⁵²; покликання на припис статті 24 як на таку, що охороняє права «особи або групи осіб»⁵³; трактування заборони привілеїв чи обмежень як такої, що має універсальний характер (частина друга статті 24)⁵⁴; апелювання до статті 24 в ширшому контексті захисту прав людини, а не власне прав громадянина⁵⁵, або ж взагалі без зазначення суб'єктів, на яких поширюється конституційний принцип рівності⁵⁶.

Становить особливий інтерес звернення Конституційного Суду до концепцій фактичної рівності⁵⁷, позитивних дій⁵⁸ і позитивних зобов'язань держави⁵⁹ — концепцій, які, з огляду на їхнє ідейне підґрунтя, мають загалом ліве політичне забарвлення.

Перевірка КСУ обґрунтованості (не)диференціації правових статусів підтверджує потребу відмови від протиставлення «суду права» і «суду факту», яке не узгоджується з реальною практикою спеціалізованого органу конституційної юрисдикції. Так, наприклад, обґрунтування КСУ висновку про неконституційність законодавчого зрівняння віку виходу на пенсію для чоловіків і жінок, зайнятих на окремих видах робіт, потребувало від КСУ звернення до емпіричних сфер фізіології, охорони здоров'я та соціології праці⁶⁰. Обґрунтування неконституційності законодавчої диференціації розміру винагороди суддів окремих вищих судів вимагало від Суду дослідження наявності соціальних підстав для такої диференціації⁶¹ тощо.

⁴⁹ Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 року № 7-р/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>

⁵⁰ Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>

⁵¹ Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>

⁵² Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>

⁵³ Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 12 липня 2019 року № 5-р(I)/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text>

⁵⁴ Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>; Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

⁵⁵ Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>

⁵⁶ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024.

URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_r_2_2024.pdf

⁵⁷ Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>

⁵⁸ Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>

⁵⁹ Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>

⁶⁰ Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>

⁶¹ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 26 березня 2024 року № 3-р(II)/2024.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text>

Тест на порівнянність: здобутки і невдачі у застосуванні. Важливим для розвитку методів аналізу й оцінювання дотримання засади правової рівності, що використовуються КСУ, стала перша в історії українського конституційного судочинства спроба застосування КСУ тесту на порівнянність (*comparability test*) у Рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 КСУ (суддя-доповідач С. Головатий)⁶².

Щоправда, цю першу спробу навряд чи можна визнати вдалою. Адже замість висновку щодо порівнянності становища *мовно-культурних груп*, про права яких ішлося в конституційному поданні, КСУ натомість зробив висновок із питання порівнянності *правових режимів* застосування в Україні тих мов, що є офіційними мовами Європейського Союзу, і мов, які такими не є⁶³. У пункті ж 5 мотивувальної частини Рішення стверджується: «...»російськомовні громадяни» України не становлять одноцільної соціальної одиниці — такої, що як група осіб (коло осіб) має право на юридичний захист як етнічна або мовна одиниця (група), а є політичним конструктом, а не юридичною категорією, на яку може поширюватися режим юридичного захисту, гарантований відповідними приписами Конституції України та інструментів міжнародного права...»⁶⁴.

Погоджуючись із багатьма аргументами Рішення № 1-р/2021, зокрема з тим, що «зміну обсягу функційного поля російської мови шляхом його звуження порівняно з попереднім станом, що відбувається як об'єктивний процес унаслідок визначеного Конституцією України іншого функційного статусу цієї мови, не можна вважати її повним виключенням із мовного життя соціуму», зауважимо, що, тим не менш, іноді разом із водою можна вихлюпнути й дитину. У цьому зв'язку наведене вище заперечення належності права на юридичний захист людям, рідною мовою яких є мова держави-агресора, а також заперечення навіть самого їхнього існування як мовної групи, яка налічує мільйони громадян України, аж ніяк не могло отримати в цьому Рішенні КСУ того «належного виправдання», на безумовну необхідність якого вказала свого часу Венеційська комісія⁶⁵. На наш погляд, наведена позиція завдячує своєю появою передусім винятковою політизованістю розглядуваної справи в умовах першої фази збройної агресії з боку РФ.

Основні висновки. У «пост-євромайданний» період відбувся поступ у застосуванні КСУ європейських стандартів недискримінації в процесі вирішення питання про відповідність приписів закону вимогам статті 24 Конституції України. У практиці КСУ засвідчено сприйняття рівності як європейської правової цінності, а також урахування європейських формул недискримінаційного поведіння, імплементованих у національне законодавство.

У конституційному правосудді новітнього часу відбувається принагідне подальше розроблення теорійних аспектів засади рівності. Зокрема, здійснено розрізнення «рівності» правових статусів та їхньої «однаковості», а також уточнено юридичну природу пільг у зв'язку з позитивними діями держави в контексті реалізації конституційних засад рівних умов (рівних можливостей) і справедливості.

Важливою складовою інтерпретації правового змісту конституційної засади рівності стало використання практики зарубіжних конституційних судів і ЄСПЛ, актів Європейського Союзу, документів Венеційської комісії та приписів антидискримінаційного законодавства України.

Поряд із наведеними вище безсумнівними здобутками, до проблемних аспектів антидискримінаційної експертизи, що здійснюється під час конституційного судочинства, слід віднести те, що до виробленого в практиці Європейського суду з прав людини покрокового аналізу ситуацій дискримінації Конституційний Суд у всій своїй практиці не вдавався жодного разу.

⁶² Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, adopted by the Venice Commission at its 121st Plenary Session (Venice, 6-7 December 2019). CDL-AD(2019)032-e (§ 26).

URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)

Вирішуючи питання про відповідність закону приписам статті 24 Конституції, КСУ дає оцінку лише обґрунтованості/виправданості законодавчого (не)розрізнення правових статусів осіб (*justification test*) та домірності такого (не)розрізнення (*proportionality test*). З огляду на це, важливим кроком у напрямку опанування європейської методики застосування антидискримінаційного алгоритму в частині тесту на порівнянність (*comparability test*) стало виокремлення означеного питання та спроба його вирішення в Рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2021 питання про порівнянність ситуацій, у яких перебувають особи.

Поряд із цим слід відзначити значну політизацію розгляду Судом у згаданому Рішенні питання про наявність дискримінації окремих мовних груп. З огляду на це, сподіваємося, що в майбутньому більшість у складі спеціалізованого органу конституційної юрисдикції зможе знайти в собі мужність змінити ті з сформульованих Судом юридичних позицій з означеного питання, які перебувають у явній суперечності з усталеними міжнародними стандартами антидискримінаційного права.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Bourdieu P. The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*. 1985. issue 14 (6). pp.723–744. URL: <https://www.jstor.org/stable/657373>
2. Dworkin R. *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. 528 p.
3. Бурдін В., Мочульська М., Чорненький В. Позитивна дискримінація в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 2(19). С. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2021.1>
4. Васильченко О.П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та його ціннісні виміри в конституційному праві України: монографія. К.: Арт Економі, 2015. 475 с.
5. Волцер М. Складна рівність // *Лібералізм: антологія*. 2-е вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. С. 920–921.
6. Гаудер П. *Верховенство права в реальному світі*. Х.: Право, 2018. 392 с.
7. Гончаров В.В. Про деякі особливості відображення правової природи дискримінації у національній судовій практиці. *Право України*. 2023. № 6. С.96-105.
8. Гришук О.В., Бокало Н.І. Генеза ідеї рівності у класичних та некласичних типах праворозуміння: монографія. Хмельницький, 2018. 175 с.
9. Дворкін Р. Серйозний погляд на права [пер з англ. А. Фролкін]. К.: Основи, 2000. 519 с.
10. Дрьоміна-Волок Н.В. Концепція расової дискримінації у міжнародному антидискримінаційному праві: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 539 с.
11. Журавльова Г.С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: монографія. Запоріжжя: Статус, 2017. 322 с.
12. Запобігання дискримінації в Україні в контексті європейської інтеграції: монографія / [Кресіна І. О. та ін.]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 383 с.
13. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
14. Конституційний принцип рівності: правозастосовчі аспекти: монографія / І.М. Фаловська, Ю.М. Бисага, Ю.Ю. Бисага, В.В. Коцкулич. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 204 с.
15. Погребняк С. П. *Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія*. Х.: Право, 2008. 240 с.
16. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3(50). С. 23-34.
17. *Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації / Упоряд.: С. Заєць, Р. Мартиновський*. Страсбург: Рада Європи, 2015. 72 с.
18. Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97–111.
19. Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини: оцінювальні аспекти. *Право України*. 2017. № 4. С. 97–107.
20. Рабінович С.П. *Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.

21. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольський. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
22. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правова відповідальність: класика і вектори змін у розуміння у сучасному правовому середовищі // Вчення про цивільну відповідальність. За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ECUS, 2025. 816 с.
23. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 11–20.
24. Чехович Т.В. Конституційний принцип рівності громадян перед законом у публічному управлінні: монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 582 с.
25. Чистякова Ю.В. Методологічна роль семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 194 с.
26. Чорненький В.І. Конституційно-правовий статус осіб з інвалідністю в Україні: монографія. Ужгород: Гельветика, 2017. 231 с.

Перелік юридичних документів:

27. ECtHR, Carson and Others v. the United Kingdom [GC], No. 42184/05, 16 March 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>
28. ECtHR, D.H. and Others v. the Czech Republic [GC], No. 57325/00, 13 November 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83256>
29. Employment Equality Directive (2000/78/EC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng>
30. Gender Equality Directive (recast) (2006/54/EC), Art. 2 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj/eng>
31. Gender Goods and Services Directive (2004/113/EC), Art. 4 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0113>
32. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, adopted by the Venice Commission at its 121st Plenary Session (Venice, 6-7 December 2019). CDL-AD(2019)032-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)
33. Racial Equality Directive (2000/43/EC), Art. 2 (2) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj/eng>
34. ЄСПЛ, Сокур проти України, № 29439/02, 26 квітня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_351#Text
35. Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19#Text>
36. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 32. ст.412.
37. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 10 квітня 2024 року № 5-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-24#Text>
38. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_r_2_2024.pdf
39. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-21#Text>
40. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>
41. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text>
42. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 26 березня 2024 року № 3-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text>
43. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 28 квітня 2021 року № 2-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text>
44. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
45. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>
46. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 12 липня 2019 року № 5-р(I)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text>
47. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 22 квітня 2020 року № 3-р(I)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-20#Text>
48. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 3 квітня 2024 року № 4-р(I)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-24#Text>
49. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-23#Text>

50. Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року № 15- рп /2011.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>
51. Рішення Конституційного Суду України від 10 червня 2003 року № 11-рп/2003.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-03#Text>
52. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text>
53. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9- рп /2012.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>
54. Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text>
55. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2020 року № 8-р/2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20#Text>
56. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
57. Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8- рп /2007.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text>
58. Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>
59. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>
60. Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>
61. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>
62. Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 року № 7-р/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>
63. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>
64. Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>
65. Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>
66. Рішення Конституційного Суду України від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09#Text>
67. Рішення Конституційного Суду України від 31 березня 2015 року № 2- рп /2015.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-15#Text>
68. Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>
69. Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>
70. Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
71. Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>
72. Рішення Конституційного Суду України від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text>
73. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп /2016.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
74. Ухвала Конституційного Суду України від 10 листопада 2015 року № 46-у/2015 про відмову у відкритті конституційного провадження. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v046u710-15#Text>

References

Bibliography:

1. Bourdieu P. The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*. 1985. issue 14 (6). pp.723–744.
URL: <https://www.jstor.org/stable/657373>
2. Burdin V., Mochulska M., Chornenkyi V.pozytyvna dyskryminatsiia v Ukraini. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 2021. № 2(19). S. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2021.1>

3. Chekhovych T.V. Konstytutsiyni pryntsyv rivnosti hromadian pered zakonom u publichnomu upravlinni: monohrafiia. Kherson: Helvetyka, 2019. 582 s.
4. Chornenkyi V.I. Konstytutsiino-pravovy status osob z invalidnistiu v Ukraini: monohrafiia. Uzhhorod: Helvetyka, 2017. 231 s.
5. Chystiakova YU.V. Metodolohichna rol semiotychnoho pidkhodu u porivnialno-pravovomu piznanni: dys. kand. yuryd. nauk: spets.. 12.00.01; Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2013. 194 s.
6. Dromina-Volok N.V. Kontseptsii rasovoi dyskryminatsii u mizhnarodnomu antydyskryminatsiinomu pravi: monohrafiia. Odesa: Yurydychna literatura, 2015. 539 s.
7. Dvorkin R. Seriozniy pohliad na prava [per z anhl. A. Frokin]. K.: Osnovy, 2000. 519 s.
8. Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. 528 r.
9. Hauder P. Verkhovenstvo prava v realnomu sviti. KH.: Pravo, 2018. 392 s.
10. Honcharov V.V. Pro deaki osoblyvosti vidobrazhennia pravovoi pryrody dyskryminatsii u natsionalnii sudovii praktytsi. Pravo Ukrainy. 2023. № 6. S.96-105.
11. Hryshchuk O.V., Bokalo N.I. Heneza idei rivnosti u klasychnykh ta neklasychnykh typakh pravorozuminnia: monohrafiia. Khmelnytskyi, 2018. 175 s.
12. Khrystova H. Pozytyvni oboviazky derzhavy u sferi protydii dyskryminatsii. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2013. № 4 (75). S. 11–20.
13. Kliuchkovskiy YU.B. Pryntsyvy vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini: monohrafiia. Kyiv: Vaite, 2018. 908 s.
14. Konstytutsiyni pryntsyv rivnosti: pravozastosovchi aspekty: monohrafiia / I.M. Falovska, YU.M. Bysaha, YU.YU. Bysaha, V.V. Kotskulych. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2018. 204 s.
15. Pohrebniak S. P. Osnovopolozhni pryntsyvy prava (zmistovna kharakterystyka): monohrafiia. KH.: Pravo, 2008. 240 s.
16. Pohrebniak S. Rol pryntsyvu nedyskryminatsii v zahalnoi kontseptsii rivnosti. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2007. № 3(50). S. 23-34.
17. Praktychnyi posibnyk z arhumentatsii u spravakh shchodo dyskryminatsii / Uporiad.: S. Zaiets, R. Martynovskiy. Strasburh: Rada Yevropy, 2015. 72 s.
18. Rabinovych S., Pankevych O. Pryntsyv rivnosti prav liudyny u praktytsi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: problemy metodyky zastosovuvannia. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2015. № 5. S. 97–111.
19. Rabinovych S., Pankevych O. Test na nedyskryminatsiiu v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: otsiniualni aspekty. Pravo Ukrainy. 2017. № 4. S. 97–107.
20. Rabinovych S.P. Pryrodno-pravovi pidkhody v yurydychnomu rehulivanni: monohrafiia. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2010. 576 s.
21. Rolz Dzh. Teoriia spravedlyvosti / per. z anhl. O. Mokrovolskyi. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. 822 s.
22. Spasybo-Fatieieva I.V. Tsyvilno-pravova vidpovidalnist: klasyka i vektory zmin u rozuminnia u suchasnomu pravovomu seredovyshchi // Vchennia pro tsyvilnu vidpovidalnist. Za red. I.V. Spasybo-Fatieievoi. Kharkiv: ECUS, 2025. 816 s.
23. Vasylichenko O.P. Pryntsyv rivnosti prav i svobod liudyny i hromadianyna ta yoho tsinnisni vymiry v konstytutsiinomu pravi Ukrainy: monohrafiia. K.: Art Ekonomi, 2015. 475 s.
24. Voltser M. Skladna rivnist // Liberalizm: antolohiia. 2-e vyd. / uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. K.: VD «Prostir», «Smoloskyp», 2009. S. 920–921.
25. Zapobihannia dyskryminatsii v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii: monohrafiia / [Kresina I. O. ta in.]. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2015. 383 s.
26. Zhuravlova H.S. Pryntsyv rivnosti ta zaborony dyskryminatsii u konstytutsiinomu pravi: monohrafiia. Zaporizhzhia: Status, 2017. 322 s.

List of legal documents:

27. ECtHR, Carson and Others v. the United Kingdom [GC], No. 42184/05, 16 March 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>
28. ECtHR, D.H. and Others v. the Czech Republic [GC], No. 57325/00, 13 November 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83256>
29. Employment Equality Directive (2000/78/EC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng>
30. Gender Equality Directive (recast) (2006/54/EC), Art. 2 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj/eng>
31. Gender Goods and Services Directive (2004/113/EC), Art. 4 (1) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0113>
32. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, adopted by the Venice Commission at its 121st Plenary Session (Venice, 6-7 December 2019). CDL-AD(2019)032-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)

33. Racial Equality Directive (2000/43/EC), Art. 2 (2) (a). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj/eng>
34. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 10 kvitnia 2024 roku № 5-r(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-24#Text>
35. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 18 hrudnia 2024 roku № 12-r(II)/2024. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_r_2_2024.pdf
36. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 20 zhovtnia 2021 roku № 7-r(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-21#Text>
37. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 22 chervnia 2022 roku № 5-r(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>
38. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 24 chervnia 2020 roku № 6-r(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text>
39. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 26 bereznia 2024 roku № 3-r(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text>
40. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 28 kvitnia 2021 roku № 2-r(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text>
41. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 6 kvitnia 2022 roku № 1-r(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
42. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) vid 6 kvitnia 2022 roku № 2-r(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>
43. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Pershyi senat) vid 12 lypnia 2019 roku № 5-r(I)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text>
44. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Pershyi senat) vid 22 kvitnia 2020 roku № 3-r(I)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-20#Text>
45. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Pershyi senat) vid 3 kvitnia 2024 roku № 4-r(I)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-24#Text>
46. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Pershyi senat) vid 6 veresnia 2023 roku № 6-r(I)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-23#Text>
47. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 10 chervnia 2003 roku № 11-rp/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-03#Text>
48. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 10 lystopada 2011 roku № 15-rp /2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>
49. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 11 zhovtnia 2018 roku № 8-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text>
50. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 kvitnia 2012 roku № 9-rp /2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>
51. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 liutoho 2002 roku № 3-rp/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text>
52. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 lypnia 2020 roku № 8-r/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20#Text>
53. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 lypnia 2021 roku № 1-r/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
54. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 zhovtnia 2007 roku № 8-rp /2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text>
55. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 17 bereznia 2020 roku № 5-r/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>
56. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20 hrudnia 2019 roku № 12-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>
57. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 21 hrudnia 2017 roku № 3-r/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>
58. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 hrudnia 2022 roku № 3-r/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>
59. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 25 chervnia 2019 roku № 7-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>
60. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 liutoho 2019 roku № 1-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>
61. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27 liutoho 2018 roku № 1-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>
62. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2018 roku № 2-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>
63. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 3 liutoho 2009 roku № 3-rp/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09#Text>

64. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 31 bereznia 2015 roku № 2- rp /2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-15#Text>
65. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 4 chervnia 2019 roku № 2-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>
66. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 4 hrudnia 2018 roku № 11-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>
67. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 7 liutoho 2023 roku № 1-r/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text>
68. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 7 lypnia 2004 roku № 14-rp/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
69. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 7 lystopada 2018 roku № 9-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>
70. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 8 veresnia 2016 roku № 6-rp /2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
71. Ukhvala Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 10 lystopada 2015 roku № 46-u/2015 pro vidmovu u vidkrytti konstytutsiinoho provadzhennia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v046u710-15#Text>
72. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 hrudnia 2019 roku № 8-v/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19#Text>
73. YESPL, Sokur proty Ukrainy, № 29439/02, 26 kvitnia 2005 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_351#Text
74. Zakon Ukrainy «Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini» vid 6 veresnia 2012 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2013. № 32. st.412.

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.3



Віталій Ковальчук

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка», Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7523-2098

E-mail: kovalchuk1903@gmail.com

ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ВРЯДУВАННЯ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

CIVIC PARTICIPATION IN THE PROCESS OF GOVERNANCE AND LEGITIMACY OF PUBLIC AUTHORITY IN UKRAINE

Vitalii Kovalchuk

Doctor of Laws, Professor, Head of the Department of Theory of Law, Constitutional and International Law, Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the phenomenon of participatory democracy and its role in the governance process and the legitimation of public authority. The author primarily analyzes the nature of participatory democracy, key approaches to understanding its essence, as well as the main forms of civic participation in the process of democratic legitimation, using the example of the Ukrainian experience. The study emphasizes the legislative regulation of participatory democracy in Ukraine. Specifically, it concludes that legislative regulation of participatory democracy is an important phenomenon. However, the state's activity should not lead to excessive regulation. Local self-government bodies, within the scope of their delegated public powers, can independently declare the principles of regulation and governance in the interests of the local community. Therefore, it is necessary to ensure maximum autonomy for local self-government in the application of various forms of participatory democracy, as excessive regulation at the national legislative level can negatively impact its implementation.

The author analyzed forms of civic participation that have been legally enshrined in acts of local lawmaking. Attention was focused on those forms that are most actively used in Ukraine: electronic petitions, public hearings, and the public budget. An important role in their regulation is played by the statutes of communities, which are also called local constitutions. In recent years, their content has changed qualitatively. Although some of them are characterized by the presence of typical provisions and unjustified fixation of forms of civic participation without taking into account the local context, complications often arise in the procedures for applying various forms of participation.

Among the key factors influencing the effectiveness of applying forms of civic participation at the local level, it is worth noting the quality of local lawmaking, community self-organization, institutional capacity of local self-

government bodies, the level of trust of the territorial community's residents in the elected representatives and officials of the local self-government bodies, the presence of a core of proactive residents of the community, and the effectiveness of civil society institutions in various directions.

Participatory democracy in Ukraine has proven to be effective in addressing a number of important tasks. First, addressing urgent local issues (from road repairs to the construction of microdistricts). Second, the adoption of local regulations, thus forming local law (as a source of law). Third, the development of public policy at both the local and national levels (through formation, consultation, and control of government bodies). Fourth, the implementation of business programs and investments (through participation in the formation of the local budget, active grant policies, and attracting investors).

Keywords: participatory democracy, citizen participation in governance, democratic legitimation, community, local self-government, legislative regulation, local lawmaking.

Анотація | Стаття присвячена феномену учасницької (партисипативної) демократії та її ролі в процесі здійснення врядування й легітимації публічної влади. Автор проаналізував природу партисипативної демократії, ключові підходи до розуміння її сутності та основні форми громадянської участі в процесі демократичної легітимації на прикладі українського досвіду.

У дослідженні акцентовано увагу на законодавчому регулюванні учасницької демократії в Україні. Зроблено висновок про те, що законодавче регулювання учасницької демократії є важливим явищем. Однак активність з боку держави не повинна призводити до надмірного регулювання. Органи місцевого самоврядування в межах делегованих їм публічних повноважень можуть самостійно на власний розсуд декларувати засади регулювання та управління в інтересах місцевої громади. Тому необхідно забезпечити місцеве самоврядування максимальною автономністю щодо застосування різних форм учасницької демократії, адже надмірна зарегульованість на рівні національного законодавства може негативно вплинути на її реалізацію.

Автор проаналізував форми громадської участі, закріплені в актах локальної правотворчості. Зосереджено увагу на формах, які найбільш активно застосовуються в Україні: електронних петиціях, громадських слуханнях та громадському бюджеті. Важливу роль щодо їх регулювання відіграють статuti громад, які ще називають місцевими конституціями. За останні роки їх зміст якісно змінився. Хоча окремі з них характеризуються наявністю типових положень та необґрунтованою фіксацією форм громадянської участі без урахування локального контексту, що нерідко ускладнює процедури застосування різноманітних форм участі.

Серед ключових чинників, що впливають на ефективність застосування форм громадської участі на локальному рівні, варто відзначити якість локальної правотворчості, самоорганізацію громади, інституційну спроможність органу місцевого самоврядування, рівень довіри жителів територіальної громади до обраних представників та посадових осіб органу місцевого самоврядування, наявність ядра проактивних жителів громади та дієвих інститутів громадянського суспільства.

Партисипативна демократія в Україні зарекомендувала себе ефективною у вирішенні низки важливих завдань: по-перше, нагальних проблем місцевого рівня (від ремонту доріг до будівництва мікрорайонів); по-друге, прийняття локальних нормативних актів, а отже, формування місцевого права (як джерела права); по-третє, вироблення публічної політики як на місцевому, так і національному рівні (шляхом формування, консультування та контролю органів влади); по-четверте, реалізації бізнес-програм та інвестицій (через участь у формуванні місцевого бюджету, активну грантову політику та залучення інвесторів).

Ключові слова: учасницька (партисипативна) демократія, участь громадян у здійсненні врядування, демократична легітимація, громада, місцеве самоврядування, законодавче регулювання, локальна правотворчість.

Постановка проблеми. Наміри України стати членом Європейського Союзу зумовлюють необхідність забезпечення ефективного механізму участі інститутів громадянського суспільства у здійсненні публічної влади. Громадянське суспільство, як і органи влади, є відповідальним за ство-

рення правової реальності людиноцентричного типу. У зв'язку з цим у сучасних розвинених та транзитних демократіях триває постійний пошук концепцій, що сприяють зміцненню існуючих демократичних інститутів. Однією з них є учасницька (партисипативна) демократія, яка розглядає кожного індивіда як суб'єкта права, здатного впливати на державотворчі процеси через різні форми громадської участі на місцевому та національному рівнях.

Концепція партисипативної демократії передбачає, поряд з традиційними формами безпосередньої демократії (виборами та референдумом), активну участь кожного громадянина в ухваленні важливих для суспільства та держави рішень, а також здійснення контролю за їх виконанням. Така демократія участі виходить далеко за межі електоральних відносин, на яких заснована представницька демократія. Для запровадження принципу участі громадян в урядуванні необхідною умовою має стати наявність громадянського суспільства з високим рівнем організації та правової культури.

Позитивним аспектом концепції учасницької демократії є те, що вона забезпечує високий рівень легітимності рішень, які ухвалюють громадяни спільно з владою. Легітимність такого рішення стає результатом загального обговорення, що формується на основі раціонального дискурсу, а не втіленням у життя попередньо сформованої всезагальної волі, яку представляє незначна, наділена владними повноваженнями, частина суспільства. На думку німецького теоретика права Юргена Габермаса, дискурс – це спосіб аргументованого обговорення спірних питань задля досягнення універсального (значущого для всіх) консенсусу. Він є ефективним засобом подолання напруження між владою та громадянським суспільством. Лише в процесі такої комунікації можна знайти спільне рішення, яке влаштовувало б усіх зацікавлених учасників дискурсу¹.

Участь громадян у процесі здійснення врядування забезпечує легітимність як окремих актів, так і інститутів публічної влади, що призводить до позитивних наслідків: стабільності системи державної влади в цілому; контролю за діями органів влади; зменшення бюрократії в діяльності посадових осіб органів влади; ефективності державного управління завдяки визначальному узгодженню прагнень та інтересів громадян і влади.

Процес децентралізації влади, який триває в Україні навіть в умовах повномасштабної російської агресії, актуалізує питання активної участі громадян на місцевому рівні. Вона розглядається чи не як єдиний спосіб для населення територіальної громади безпосередньо долучатися до прийняття рішень і впливати на них. В умовах війни, коли безпосередні форми демократії, такі як вибори та референдум, стають неможливими, перед суспільством та державою постає питання апробації нових інструментів громадянської участі. Наявні обмеження, спричинені введенням правового режиму воєнного стану, частково вплинули на активність участі громадян на місцях, однак вона залишається найефективнішим засобом легітимації публічної влади.

Метою дослідження є з'ясування природи партисипативної демократії, її ролі в процесі легітимації публічної влади на прикладі форм участі громад у здійсненні врядування на місцевому рівні в Україні.

Ступінь опрацювання проблематики. Концепцію учасницької демократії та її реалізацію через певні форми неодноразово розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед основних теоретичних досліджень світового рівня до уваги було взято міркування Бенджаміна Барбера та Керол Пейтман, у працях яких закладено основу для розуміння учасницької демократії та подальших наукових пошуків.

Однією з фундаментальних теоретичних праць, присвячених сучасній теорії учасницької демократії, є «Сильна демократія» (1984 р.) американського вченого Бенджаміна Барбера. У ній науковець зосереджує увагу на пошуку джерел надійності ліберальної демократії. Саме учасницька теорія розглядається в праці як ключовий елемент для посилення представницької демократії. Він критикував «тонку» ліберальну демократію, вважаючи її основною причиною демократичного не-

¹ Габермас Ю. До легітимації через права людини / пер. з нім. М. Култаєвої, Л. Сотниченко. Київ: Укр. філос. фонд, 1999. С. 55.

благополуччя, і стверджував, що в ліберальному суспільстві громадяни можуть прийняти представницьку систему лише за наявності сильного елемента участі громадян. «Сильною» демократією є участь усіх громадян у визначених аспектах самоврядування, принаймні деякий час.

Ще одним впливовим теоретиком сучасного розуміння демократії участі є Керол Пейтман, авторка праці «Участь та демократична теорія» (1970)². У своєму дослідженні науковиця наводить низку аргументів проти «реалістичних» емпіричних теорій демократії, які виправдовують владу еліт та обмежену участь громадян. Дослідниця критикувала провідних теоретиків демократії – Роберта Даля і Джованні Сарторі – за те, що вони дотримувалися циклічної логіки та просували вузьку концепцію демократії, яка виключає більшість громадян. Керол Пейтман відзначає важливість участі як для особистісного розвитку громадян (навички та компетенції), так і для сталості та легітимності самої демократичної системи. Вона підкреслює важливість розширення демократії участі для залучення в промисловості, а не лише в політиці, оскільки це має вирішальне значення для індивідуального розвитку та справедливого розподілу влади. Загалом згадана праця Керол Пейтман вплинула на відновлення інтересу до демократичної теорії та демократії участі зокрема, а ідеї науковиці допомогли сформувати розвиток інтерактивніших та інклюзивніших моделей демократії.

Сучасні концепції учасницької демократії набувають нового значення. Вони порушують важливі питання щодо форм громадської участі, її ефективності та можливого застосування. Учені й практики досліджують нові шляхи інтеграції підходів участі в системи управління, додаючи використання інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних методів для залучення широкої громадськості. Серед останніх досліджень на особливу увагу заслуговують праці Архона Фунга та Ріка Оліна Райта (Fung & Wright, 2001)³, Джанпаоло Байоккі та Ернесто Ганузи (Baiochi & Ganuza, 2014)⁴, Мікко Вартто (Värto, 2023)⁵ та інших.

До питання учасницької демократії неодноразово зверталися й вітчизняні вчені. Серед них варто відзначити праці Тетяни Андрійчук, Олександра Батанова, Михайла Баймуратова, Ярини Богів, Ірини Дробуш, Сергія Іщука, Володимира Кобриня, Ігоря Коржа, Яни Ленгер, Юрія Лукашевського, Богдана Михальчука, Ірини Панчук, Оксани Щербанюк.

Законодавче регулювання учасницької демократії в Україні. Участь громадськості, що належить до відання місцевого самоврядування, не закріплено й не систематизовано в єдиному нормативно-правовому акті. Форми такої участі можна виокремити на конституційному, законодавчому та підзаконному нормативно-правових рівнях.

Відповідно до Конституції України єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування (ст. 5). Конституцією визнається та гарантується місцеве самоврядування (ст. 7). Місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення (ст. 140)⁶. Ці норми Конституції закладають правові основи, необхідні для формування та розвитку територіальних громад, зокрема шляхом забезпечення можливостей для громадської участі.

Детальніше форми участі громадян закріплено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.). Згідно із Законом, первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста (ст. 6). Крім

² Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444> Ryan, Alan. (2012). *The Making of Modern Liberalism*: Princeton University Press.

³ Fung, A., & Wright, E. (2001). Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics & Society*, 29(1), 5–41.

⁴ Baiochi, G. & Ganuza, E. (2014). Participatory Budgeting: As if Emancipation Mattered. *Politics and Society*, 42(1), 29–50.

⁵ Värto, M. (2022). *Reflections On Participatory Democracy Reforms* (Tampere University Dissertations - Tampereen yliopiston väitöskirjat; Vol. 554). Tampere University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2297-7>

⁶ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

того, Закон передбачає можливість участі громадян у місцевому самоврядуванні через обрання депутатів місцевих рад та сільського, селищного чи міського голови (представницька демократія) та шляхом безпосередньої участі через такі правові механізми, як: місцеві референдуми (ст. 7), загальні збори громадян (ст. 8), місцеві ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13), органи самоорганізації населення (ст. 14), асоціації органів місцевого самоврядування (ст. 15)⁷.

Обов'язкові форми участі громадськості можна спостерігати також у Законі України «Про звернення громадян» (1996 р.) та Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011 р.). Перший нормативний акт визначає форми звернень, вимоги до них та врегульовує процедуру подання електронних петицій, а другий передбачає проведення громадських слухань щодо проєктів містобудівної документації на місцевому рівні.

Варто зазначити, що перелік форм учасницької демократії не є вичерпним, адже законодавець закріпив право територіальних громад на прийняття статутів, які також можуть регулювати інші форми участі, що не суперечать закону.

У травні 2024 року в другому читанні Парламентом було ухвалено законопроект про внесення змін до Закону України № 7283 «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Законопроект № 7283 доповнює перелік форм участі громадськості, закріплюючи нові інститути, такі як: участь жителів у розподілі коштів місцевого бюджету, електронні петиції, громадська оцінка (експертиза) діяльності виконавчих органів ради та посадових осіб, публічні консультації (їхня процедура буде врегульована окремим нормативно-правовим актом), консультативно-дорадчі органи при органах місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, право участі молоді у місцевому самоврядуванні, яка досягла 14 років, а також інші форми участі, що не суперечать законодавству. Новелою законопроекту також стало врегулювання статусу жителя та обов'язковість прийняття статутів територіальною громадою⁸. У прикінцевих та перехідних положеннях законопроектом передбачено, що обов'язковість прийняття статуту набуває чинності з 1 січня 2027 року. Цей нормативно-правовий акт очікує підписання Президентом України.

20 червня 2024 року Верховна Рада України ухвалила в другому читанні законопроект № 4254 від 23.10.2020 року «Про публічні консультації». Цей закон встановлює правила проведення публічних консультацій щодо формування нормативно-правових актів. Згідно з його положеннями, закріплюється принцип участі, що надає можливість зацікавленим сторонам долучатися до публічних консультацій на всіх етапах розробки та реалізації державної, регіональної політики, а також у питаннях місцевого значення (ст. 3, ч. 2); визначається порядок проведення публічних консультацій (ст. 6); визначаються форми проведення публічних консультацій, серед яких: 1) електронні консультації; 2) публічні заходи (круглі столи, слухання, конференції тощо); 3) адресні консультації (ст. 7); проєкти актів не можуть розглядатися без проведення публічних консультацій, а порушення процедури їх проведення може стати підставою для перегляду, внесення змін або скасування нормативного акта (ст. 17)⁹.

Важливими нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України є Постанова від 3 листопада 2010 року № 996, яка регламентує порядок проведення консультацій з громадськістю з метою формування державної політики¹⁰, та Постанова № 976 від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»,

⁷ Про місцеве самоврядування в Україні, Закон України № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

⁸ Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>

⁹ Про публічні консультації, Закон України (ВВУ), № 4254 від 23.10.2020 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235

¹⁰ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, Постанова Кабінету Міністрів України № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>

якою затверджено відповідний порядок та рекомендації органам місцевого самоврядування щодо проведення громадської експертизи їхньої діяльності¹¹.

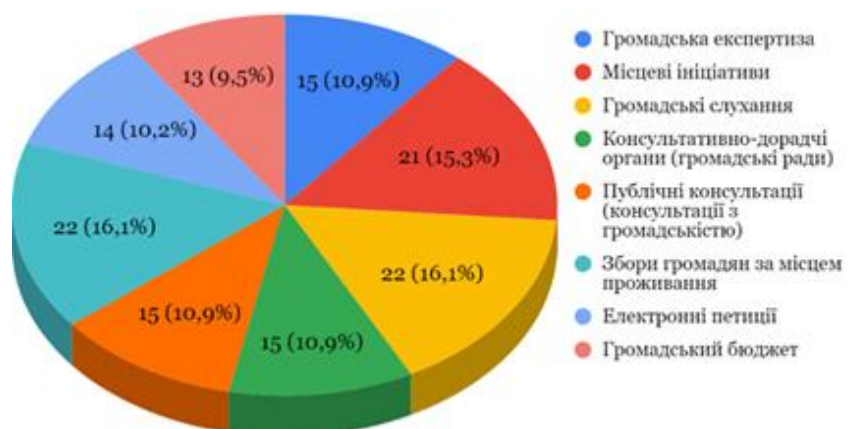
На основі законодавства, актів органів центральної виконавчої влади та локальних правових актів можна виокремити близько 15 форм громадської участі, причому це невичерпний перелік. Це, зокрема: місцевий референдум, громадська експертиза, місцеві ініціативи, громадські слухання, звернення громадян, запити на публічну інформацію, консультативно-дорадчі органи, публічні консультації (консультації з громадськістю), збори громадян за місцем проживання, органи самоорганізації населення, громадський бюджет, електронні петиції, дострокове припинення повноважень голови громади та інші.

Законодавче регулювання учасницької демократії — важлива умова її ефективного функціонування. Однак активність держави не повинна призводити до надмірного регулювання. Органи місцевого самоврядування в межах делегованих їм публічних повноважень можуть самостійно визначати засади регулювання та управління в інтересах місцевої громади. Тому необхідно забезпечити місцеве самоврядування максимальною автономією щодо застосування різних форм учасницької демократії, адже надмірна зарегульованість на рівні національного законодавства може негативно вплинути на її реалізацію. Місцеве самоврядування має право обирати власні юридичні інструменти для реалізації місцевої демократії.

Правове закріплення форм громадської участі в актах локальної правотворчості. Форми реалізації партисипативної демократії на місцевому рівні безпосередньо передбачено в регламентах органів місцевого самоврядування та статутах територіальних громад. Останніми роками територіальні громади надають перевагу статутам, які ще називають місцевими конституціями. У статуті закладено основи місцевої демократії, визначено процедури, які дозволяють кожному жителю міста брати участь у діяльності органів місцевого самоврядування, висловлювати свої пропозиції на громадських слуханнях, через петиції, загальні збори, консультації, бюджет участі, а також здійснювати громадський контроль за роботою обраних депутатів та команди міського голови за допомогою публічної інформації, громадської експертизи тощо. На сьогодні, відповідно до законодавства, прийняття статуту має диспозитивний, а не імперативний характер.

Один з перших статутів місцевої громади було прийнято у Львові (27 грудня 2017 р.)¹². Він містить чіткий перелік форм участі громади у здійсненні місцевого самоврядування. Це місцевий референдум (ст. 27), місцеві вибори (ст. 28), загальні збори громадян за місцем проживання (ст. 29), громадські слухання (ст. 30), громадський бюджет (ст. 31), місцеві ініціативи (ст. 32). Додатково в ньому закріплено право жителів подавати індивідуальні та колективні звернення (скарги, заяви, пропозиції, електронні петиції) до органів і посадових осіб Львівської міської ради та отримувати на них відповіді у встановлені законодавством України терміни. У статуті чи не вперше було закріплено такі форми громадської участі, як громадський бюджет та електронні петиції.

На основі наведеного графіка можна виокремити такі форми громадської участі, які зафіксовано у статутах територіальних громад обласних центрів України.



¹¹ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, Постанова Кабінету Міністрів України № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>

¹² Статут міста Львова. Наказ Головного територіального управління юстиції у Львівській області Міністерства юстиції України від 27.12.2017 № 645/6. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/regulations>

На сьогодні найпоширенішими формами громадської участі на рівні місцевого самоврядування можна вважати *електронні петиції, громадські слухання та громадський бюджет*.

Електронні петиції — це звернення з конкретною проблемою, яке розміщується на спеціальній електронній платформі, де громадяни можуть голосувати за його підтримку. Такий механізм дозволяє визначити рівень суспільної підтримки ініціативи та сприяти її подальшому розгляду органами влади. Електронні петиції закріплено в усіх територіальних громадах обласних центрів. Лише Миколаївська, Одеська та Херсонська територіальні громади не мають у публічному доступі положень, що регулюють процедуру подання електронних петицій. Це безпосередньо впливає на якість і кількість отриманих звернень. Водночас у період повномасштабної війни для прифронтових громад питання адміністрування таких електронних форм участі, зі зрозумілих причин, може виявитися не пріоритетним.

В умовах війни електронні петиції залишаються для громадян одним з дієвих механізмів оцінки легітимності органів публічної влади. Це також дієвий засіб розгляду найважливіших питань громади. Тематика петицій суттєво змінилася: так, до інфраструктурних питань додалося питання дерусифікації. Останні два роки в петиціях дедалі частіше йдеться про перейменування, знесення радянських або імперських монументів, заборону російської православної церкви та проросійських партій.

Органи місцевого самоврядування можуть самостійно встановлювати строки збору підписів та необхідну для розгляду кількість голосів. Різниця між обласними центрами може бути суттєвою: від 250–300 до кількох тисяч підписів (Київ — 6 тис., Харків — 5 тис., Дніпро — 3 тис.). Законодавство не встановлює верхньої межі необхідної кількості підписів. Це часто ускладнює процедуру розгляду петицій. Так, через це в Києві довелося зменшити кількість голосів, необхідних для підтримки петиції, з 10 до 6 тис.¹³

Громадські слухання — це право територіальної громади, яке передбачає можливість заслуховування місцевих депутатів і посадовців з питань місцевого розвитку та внесення пропозицій щодо місцевих потреб і проблем. Такі пропозиції, висловлені під час громадських слухань, обов'язкові до розгляду органами місцевого самоврядування, що робить цей інструмент важливим елементом участі громадян у місцевому управлінні. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає імперативність їхнього проведення не рідше одного разу на рік.

Одним із найкращих прикладів застосування громадських слухань за останні роки є їхнє впровадження у Львівській територіальній громаді. Серед передбачених етапів, відповідно до Положення про порядок проведення громадських слухань у місті Львові, що є додатком до Статуту територіальної громади Львова, передбачено такі: створення ініціативної групи; збір підписів; подання ініціативи щодо проведення громадських слухань; реєстрація впродовж п'яти днів та визначення дати проведення (спільно); 10–25 календарних днів на інформування про проведення громадських слухань; день проведення; 5 робочих днів із дня проведення громадських слухань на оформлення протоколу та його оприлюднення; 14 календарних днів на розгляд пропозицій міським головою чи посадовими особами з дня проведення громадських слухань; оприлюднення на сайті; контроль виконання рішень (ініціативною групою)¹⁴. Зазначені умови враховують усі ключові етапи проведення громадських слухань, а чітке встановлення термінів і відповідальних осіб забезпечує ефективність та своєчасність процедури.

Важливим аспектом у правовій фіксації громадських слухань є встановлення межі мінімальної кількості членів громади та/або підписів для ініціювання засідання за народною ініціативою. Також ініціювати, за загальним правилом, мають змогу: 1) голова громади; 2) відповідні ради громад та їхні депутати; 3) виконавчі комітети; 4) члени територіальної громади (народна ініціатива). Окремі територіальні громади (Хмельницька та Чернівецька) передбачають можливість ініціювати проведення громадських слухань від трьох інститутів громадянського суспільства.

¹³ Місцеві петиції. Чи вдасться жителям впливати на місцеву владу? URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>

¹⁴ Ibid. Статут міста Львова. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/regulations>

Можна виокремити ключові процедурні аспекти, які мають бути зафіксовані в акті локального правотворення під час регламентації громадських слухань: 1) періодичність проведення; 2) тематика, що може розглядатися; 3) реальна та доступна процедура ініціювання; 4) забезпечення інформування про проведення; 5) технічні питання організації; 6) опис умов для легітимності; 7) спосіб фіксації правових наслідків проведення¹⁵.

Все частіше на місцевому рівні застосовується інститут громадського бюджету, який, згідно із законодавством, залишається факультативною формою участі. В українських територіальних громадах він був упроваджений у 2015 році і до широкомасштабної війни користувався широким попитом. Порядок проведення громадського бюджету визначається, насамперед, актами локального правотворення органу місцевого самоврядування. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні» від 3 березня 2020 року виокремлено низку способів залучення громадськості до бюджетного процесу¹⁶. Окрему увагу приділено громадському бюджету як інструменту прямої демократії, за допомогою якого кожен мешканець територіальної громади має змогу долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та вплинути на рішення щодо видаткової частини місцевого бюджету. Цією Постановою надано пропозиції для локального правотворення з метою зафіксувати ключові аспекти та запропонувати типові документи для використання органом місцевого самоврядування під час проведення процедури громадського бюджетування. На веб-порталі e-DEM зафіксовано 9 489 проєктів від громадськості, з яких 2 098 було підтримано¹⁷. Лідерами стали Полтавська, Дніпропетровська та Київська області. На перше місце потрапила Полтавська область, де подано 1637 проєктів, на друге — Дніпропетровська (1036 проєктів), на третє — Київська (704 проєкти). Усього підтримано 2 083 бюджетних ініціатив.

Ефективність громадської участі у здійсненні публічної влади. У процесі нашого дослідження було важливо з'ясувати, наскільки ефективною є та чи інша форма громадської участі і як органи місцевої влади реагують на ініціативу громади. З огляду на воєнний стан в Україні, ми не маємо повного доступу до інформації, що стосується східних та деяких південних областей, які перебувають у зоні бойових дій. Тому ми обрали чотири західні регіони, які є відносно стабільними. У ході дослідження ми надіслали офіційні запити до Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської та Рівненської міських рад щодо результатів розгляду ними окремих ініціатив громад (електронних петицій та громадських слухань).

Щодо застосування електронних петицій як форми партисипаційної участі було встановлено наступне. На основі отриманих даних від Львівської міської ради впродовж 2019–2024 рр. львів'янами було подано 97 петицій, з яких на пленарному засіданні міської ради було підтримано 63. До Івано-Франківської міської ради в той самий період надійшло 7 електронних петицій, з яких було прийнято 3. Жителі міста Тернополя виокремлюються своєю громадською активністю, адже за 2019–2024 рр. ними було подано 353 петиції, з яких 38 були успішними. До Рівненської міської ради впродовж зазначеного періоду було надіслано 449 електронних петицій, з яких 7 були підтримані місцевими депутатами.

¹⁵ Михальчук Богдан Сергійович «Учасницька демократія в умовах децентралізації влади в Україні»: дис. д-ра доктора філософії: Національний університет «Острозька академія». Острог, 2024. С.124-125.

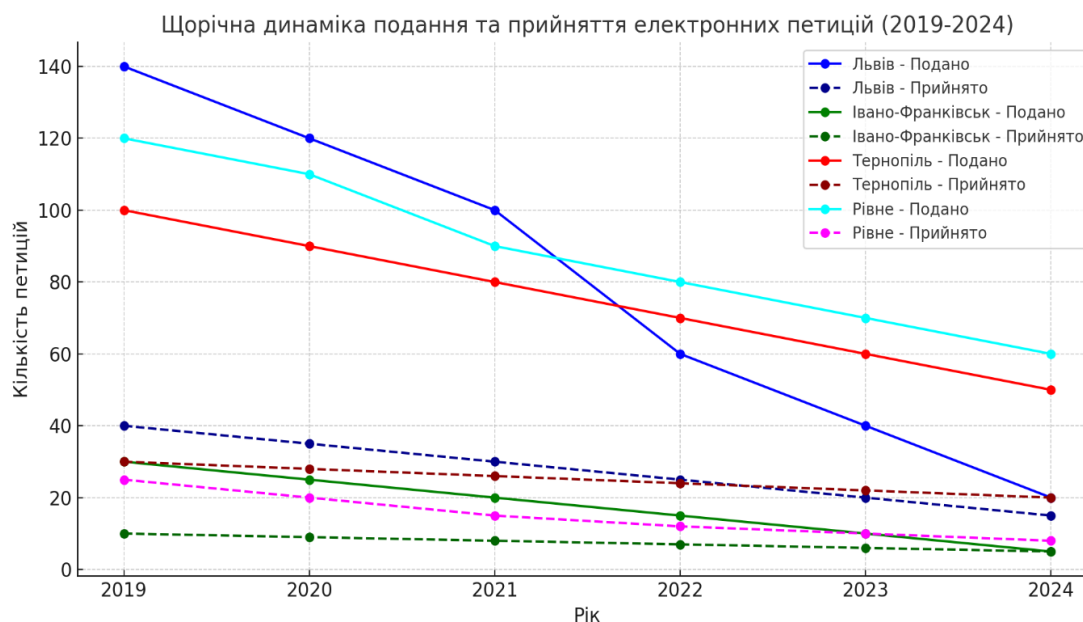
¹⁶ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні, Наказ Міністерства фінансів України № v0094201-20 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>

¹⁷ Завдяки створенню в рамках швейцарсько-української програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що реалізується Фондом Східна Європа було створено веб-платформу «Єдина платформа місцевої електронної демократії» (скорочено – e-DEM). Вона має на меті забезпечити українцям простий і зручний доступ до різних інструментів електронної демократії. URL: <https://e-dem.ua/>

Таблиця 3 на основі офіційних запитів до органів місцевого самоврядування

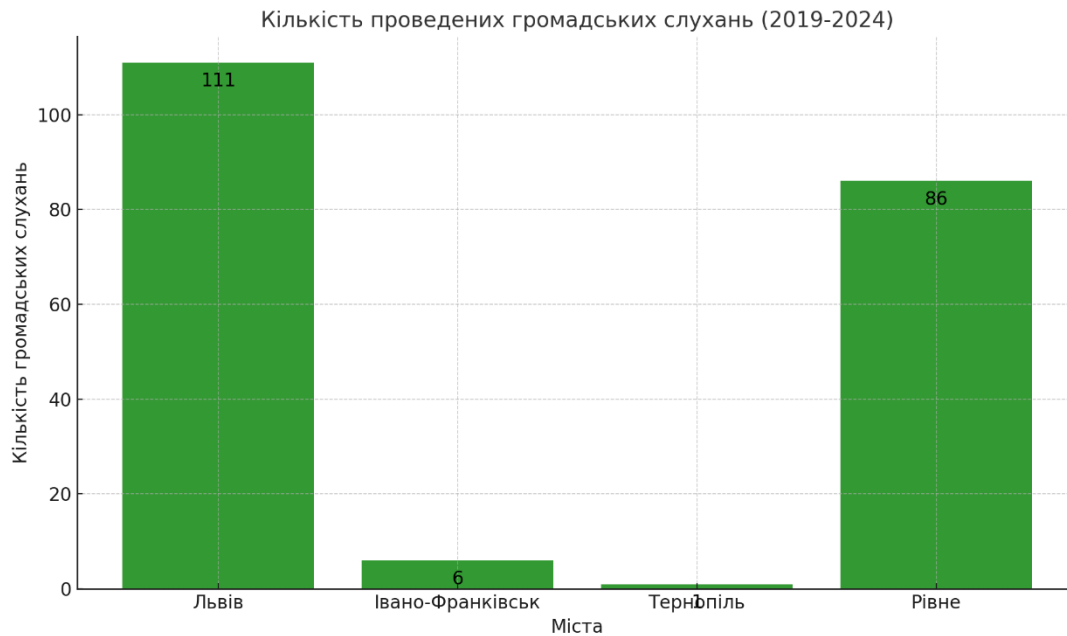
Місто	Кількість поданих (петицій)	Кількість підтриманих (петицій)	Відсоткове співвідношення%	Джерело інформації:
Львів	97	63	64,95%	Офіційна відповідь на запит від Львівської міської ради
Івано-Франківськ	7	3	42.86%	Офіційна відповідь на запит від Івано-Франківської міської ради
Тернопіль	353	38	10.76%	Офіційна відповідь на запит від Тернопільської міської ради
Рівне	449	7	1.56%	Офіційна відповідь на запит від Рівненської міської ради

Активність громадян щодо подачі електронних петицій з 2019 до 2024 рр. на тлі загального зростання громадської активності в період війни суттєво знизилася, про що свідчить наступний графік.



Однак, це об'єктивний процес, зумовлений тим, що більшість жителів громад зайняті волонтерством та допомогою внутрішньо переміщеним особам і Збройним Силам України.

Щодо громадських слухань, то впродовж 2019–2024 років у Львівській міській раді їх відбулося 111, в Івано-Франківській — 6, у Тернопільській — громадські слухання як такі не відбувалися, окрім тих, що стосувалися внесення змін до Правил благоустрою міста щодо містобудівної документації, які проводяться не рідше одного разу на рік згідно з чинним законодавством. У Рівненській міській раді відбулося 86 слухань із різних питань: найменування та перейменування вулиць, плану містобудування, детального плану території різних районів міста, облаштування дитячих ігрових майданчиків тощо.



Можна зробити висновок, що серед інструментів електронної демократії в чотирьох територіальних громадах найбільшою популярністю користуються електронні петиції. Лідерами залишаються Львів та Тернопіль. Очевидно, що велика кількість електронних петицій не розглядається через ненабрання необхідної кількості голосів, установленної регламентом відповідної ради чи статуту громади, а також через пояснення депутатів щодо недоцільності прийняття деяких ініціатив, наприклад, у зв'язку з відсутністю фінансування в місцевому бюджеті.

Рух «Чесно» проаналізував практику застосування електронних петицій у 2020–2023 роках як засобу впливу місцевих громад на публічну владу. Його експерти констатували, що попри низький відсоток розглянутих владою петицій (лише 9,4 % зі 10144 петицій, зареєстрованих у всіх містах України), їхня роль для розвитку демократії, особливо в умовах війни, є надзвичайно вагомим. Тому цей інструмент громадської участі необхідно постійно вдосконалювати¹⁸.

На наш погляд, рівень учасницької демократії залежить від довіри до місцевої влади, безпеки в територіальних громадах з урахуванням їхнього розташування до зони бойових дій, закріплених механізмів партисипативної участі в статутах, чисельності населення територіальної громади, розвитку інфраструктури, наявності статусу громади (сільської, селищної чи міської ради), а також зворотного зв'язку між жителями та місцевою владою.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що учасницька демократія на рівні місцевого самоврядування є достатньо дієвим механізмом здійснення публічної влади. В умовах війни вона стала чи не єдиним засобом участі громадян у процесі прийняття рішень, важливих як для громади, так і для держави загалом. У ситуації неможливості проведення виборів та референдуму учасницька демократія дозволяє громадянам не лише контролювати владу, але й брати безпосередню участь у її здійсненні. З початком війни відбувся швидкий розвиток різних інститутів громадянського суспільства, які беруть активну участь у процесі демократичної легітимації публічної влади.

На сьогодні в Україні з більшою чи меншою інтенсивністю застосовують понад 15 форм громадської участі, правове регулювання яких на національному рівні все ще потребує систематизації, зокрема у спеціалізованому законодавчому акті для місцевого самоврядування. Водночас не спостерігаємо критичних законодавчих обмежень у застосуванні тих чи тих форм участі, навіть попри запроваджений воєнний стан. Практично всі окреслені в законодавстві форми громадської участі

¹⁸ Місцеві петиції. Чи вдається жителям впливати на місцеву владу? URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>

(окрім місцевого референдуму, який не мав правового поля для застосування і до воєнного стану) не зазнали змін у цьому контексті.

Важливу роль у питанні нормативного регулювання форм учасницької демократії відіграють акти локального права, зокрема статuti громад. Вони стали свого роду місцевою конституцією. Можна констатувати, що за останні п'ять років їхній зміст якісно змінився. Хоча окремі з них характеризуються наявністю типових положень та необґрунтованою фіксацією форм громадянської участі без урахування локального контексту. Тому нерідко виникають ускладнення процедур їхнього застосування. Серед ключових чинників, що впливають на ефективність застосування форм громадської участі на локальному рівні, варто відзначити якість локальної правотворчості, самоорганізацію громади, інституційну спроможність органу місцевого самоврядування, рівень довіри жителів територіальної громади до органів місцевого самоврядування, наявність активного ядра жителів громади та дієвих інститутів громадянського суспільства.

Партисипативна демократія в Україні зарекомендувала себе ефективною у вирішенні низки важливих завдань: по-перше, нагальних проблем місцевого рівня (від ремонту доріг до будівництва мікрорайонів); по-друге, прийняття локальних нормативних актів, а отже, формування місцевого права (як джерела права); по-третє, вироблення публічної політики як на місцевому, так і на національному рівні (шляхом формування, консультування та контролю органів влади); по-четверте, реалізації бізнес-програм та інвестицій (через участь у формуванні місцевого бюджету, активну грантову політику та залучення інвесторів).

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Baiocchi, G. Ganuza, E. (2014). Participatory Budgeting: As if Emancipation Mattered. *Politics and Society*, 42(1), 29–50.
2. EDEM - електронна платформа. URL: <https://e-dem.ua/>
3. Fung, A., Wright, E. (2001). Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics Society*, (29 (1), 5–41.
4. Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444> Ryan, Alan. (2012). *The Making of Modern Liberalism*: Princeton University Press.
5. Värttö, M. (2022). Reflections On Participatory Democracy Reforms (Tampere University Dissertations - Tampereen yliopiston väitöskirjat; Vol. 554). Tampere University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2297-7>
6. Барбер Б. (2005) Сильна демократія: політика учасницького типу. Демократія: антологія / упор. О. Проценко. Київ: Смолоскип. 352 с.
7. Михальчук Б.С. Учасницька демократія в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правовий вимір.: дис. д-ра доктора філософії: Національний університет «Острозька академія». Міністерство освіти і науки України, Острог, 2024. 232 с.
8. Місцеві петиції. Чи вдається жителям впливати на місцеву владу? URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>
9. Статут міста Львова. Наказ Головного територіального управління юстиції у Львівській області Міністерства юстиції України від 27.12.2017 № 645/6. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/regulations>

Перелік юридичних документів:

10. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, Постанова Кабінету Міністрів України № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>
12. Про звернення громадян, Закон України № 393/96-ВР (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
13. Про місцеве самоврядування в Україні, Закон України № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
14. Про органи самоорганізації населення, Закон України (ВВР), 2001, № 48, ст. 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

15. Про публічні консультації, Закон України (ВВУ), № 4254 від 23.10.2020 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235
16. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>

References

Bibliography:

1. Baiocchi, G. Ganuza, E. (2014). Participatory Budgeting: As if Emancipation Mattered. *Politics and Society*, 42(1), 29–50.
2. Barber B. (2005) *Sylna demokratiia: polityka uchastytskoho typu*. Demokratiia: antolohiia / upor. O. Protsenko. Kyiv: Smoloskyp. 352 s.
3. EDEM - elektronna platforma. URL: <https://e-dem.ua/>
4. Fung, A., Wright, E. (2001). *Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance*. *Politics Society*, 29 (1), 5–41.
5. Mistsevi petytsii. Chy vdaietsia zhyteliam vplyvaty na mistsevu vladu? URL: <https://www.chesno.org/post/5812/>
6. Mykhalchuk B.S. *Uchastytska demokratiia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini: teoretyko-pravovyi vymir.: dys.d-ra doktora filosofii: Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademii»*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Ostroh, 2024. 232 s.
7. Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
8. Ryan, Alan. (2012). *The Making of Modern Liberalism*: Princeton University Press.
9. Statut mista Lvova. Nakaz Holovnoho terytorialnoho upravlinnia yustytzii u Lvivskii oblasti Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 27.12.2017 № 645/6. Lvivska miska rada. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/regulations>
10. Värttö, M. (2022). *Reflections On Participatory Democracy Reforms* (Tampere University Dissertations - Tampereen yliopiston väitöskirjat; Vol. 554). Tampere University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2297-7>

List of legal documents:

10. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, st. 141.
11. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini, Zakon Ukrainy № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text>
12. Pro orhany samoorhanizatsii naseleння, Zakon Ukrainy (VVR), 2001, № 48, st. 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
13. Pro publichni konsultatsii, Zakon Ukrainy (VVU), № 4254 від 23.10.2020 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235
14. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>
15. Pro zvernennia hromadian, Zakon Ukrainy № 393/96-VR (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr#Text>
16. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>

УДК 340.12

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.4



Андрій Коваль

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2448-2756

E-mail: afkoval@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВОГО ЧАСУ
ДЛЯ ПРИЗВАНИХ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ
ВИКОНУЮТЬ СВІЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЩОДО
ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ ТА БЕРУТЬ УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНОМУ
СПРОТИВІ ТА ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF SERVICE TIME FOR
CITIZENS OF UKRAINE CALLED UP FOR MOBILISATION, WHO
PERFORM THEIR CONSTITUTIONAL DUTY TO DEFEND THE
HOMELAND AND PARTICIPATE IN NATIONAL RESISTANCE AND
DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Andrii Koval

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | In the article, the author conducts a scientific analysis and formulates the author's own scientific hypothesis regarding the concept of fulfillment by Ukrainian citizens of their constitutional duty enshrined in Article 65 of the Constitution of Ukraine to protect the Homeland, independence and territorial integrity of Ukraine, taking into account the generally established norms of working (service) time, while overtime for fulfillment of the civil duty to protect the Homeland should be recorded and properly compensated by military units (formations).

Also in this article, the author seeks to raise the issue of guarantees of the maximum duration of working (service) time provided for by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, and its accounting for each military man solely so that citizens of Ukraine who have spent the entire period of call-up for military service under mobilization performing combat (special) tasks, at the end of the special period in Ukraine, are legally

regulated mechanisms of compensation for not provided time for rest by similar periods - additional leave (rest days).

The author concludes that the legislation of Ukraine should clearly establish mutual rights and obligations, including those related to the involvement of mobilized citizens for military service in performing combat (special) tasks, the continuous performance of which may not exceed a reasonable period, and the author also proposes mechanisms for military commanders to account for the time of mobilized military personnel performing combat tasks without limiting their service time, when they were deprived of the right to the appropriate number of days off, and a mechanism for compensation for the appropriate number of days that fell during the period of continuous performance of such combat tasks by mobilized military personnel.

Keywords: mobilized, contract military, service time, time for rest, days off, public holidays, off days, performing combat (special) tasks.

Анотація | У статті проведено науковий аналіз та сформульовано авторську наукову гіпотезу щодо концепції виконання громадянами України свого конституційного обов'язку, закріпленого в статті 65 Конституції України, щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, з урахуванням загальнозстановлених норм робочого (службового) часу. При цьому понаднормовий час виконання громадянського обов'язку щодо захисту Вітчизни має обліковуватися військовими частинами (формуваннями) та належним чином компенсуватися.

У цій статті автор порушує проблему гарантій максимальної тривалості робочого (службового) часу та його обліку для кожного військовослужбовця згідно з Конституцією та законами України. Це необхідно для того, щоб громадянам України, які весь час призову на військову службу за мобілізацією провели на виконанні бойових (спеціальних) завдань, по завершенню особливого періоду в Україні було законодавчо встановлено механізми компенсації за не наданий час на відпочинок аналогічними періодами – додатковими відпустками (днями відпочинку).

Ключові слова: національний спротив, мобілізований, контрактник, службовий час, час для відпочинку, вихідні дні, святкові дні, неробочі дні, виконання бойових (спеціальних) завдань.

Аналізуючи історію політичного розвитку української нації (народу) з часів заснування Київської Русі, а також історію національних (народних) воєн, боротьби за право створити власну українську державу, можна частково зрозуміти складне політичне, економічне та соціальне сьогодення українського народу. Практично щороку з дня проголошення незалежності України політична еліта обирається народом задля повного відокремлення від держав пострадянського простору, особливо від авторитарних росії та білорусі, де десятиліттями не змінюється політична верхівка, що фактично свідчить про узурпацію влади.

З часу проголошення незалежності Україна стала яскравим прикладом молоді, прогресивної, демократичної держави з певними недоліками, але з постійним прагненням інтегруватися у вільне демократичне європейське та світове співтовариство (союзи, асоціації, об'єднання тощо).

Прикро, що різні покоління українського політичного керівництва не вірили, що нинішній ворог (державо-агресор) лише декларативно визнавав незалежність України, зокрема шляхом підписання Будапештського меморандуму 1994 року. Замість «віри ворогу» слід було формувати потужне українське військо, спроможне з перших територіальних зазіхань та військових нападів захистити український народ від неправомірних міжнародних терористичних актів та військової агресії.

Конституцією України з моменту її прийняття у другому розділі закріплено вичерпні конституційні «права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Стаття 64 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їхньої дії. Конституційно

також закріплено, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції¹.

Оскільки захист суверенного права України на відновлення і збереження її територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону (включно з територією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя) – це не лише справа міжнародних демократичних організацій та об'єднань держав, Конституцією України завчасно визначено конституційні обов'язки всіх громадян України (українського народу).

Ця стаття має на меті провести науковий аналіз та висловити авторську наукову гіпотезу щодо концепції виконання громадянами України конституційного обов'язку, закріпленого у статті 65 Конституції України, а саме: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів».

Науково-проблемним, на думку автора, є обґрунтування загальних засад виконання конституційного обов'язку громадянами України за мирних часів та спроба довести, що законодавство України не передбачає особливих умов його виконання, за деякими винятками.

Детальним предметом науково-практичного аналізу, викладеного у цій статті, є законність залучення вищим військовим командуванням особового складу з-поміж осіб, призваних на військову службу під час мобілізації на особливий період, а також військовослужбовців-контрактників до виконання бойових завдань «без обмеження службового часу».

На думку автора, держава повинна додатково врегулювати законами максимальні строки проходження військової служби «тимчасово мобілізованими» особами, а також підтвердити, що всі вони виконують свій конституційний обов'язок із захисту Вітчизни як «тимчасові державні службовці особливого призначення», які користуються всіма правами, закріпленими в Конституції та законодавстві України.

Особливо гострою є наукова дискусія щодо збереження обов'язків роботодавця (у цьому разі - це держава Україна, яка призвала мобілізованих для захисту українського народу), який має дотримуватися загальних державних гарантій, передбачених для працівників (державних службовців).

Автор наголошує, що залучення мобілізованих, на його думку, має відбуватися згідно із загальноновстановленими нормами робочого (службового) часу, а весь понаднормовий час, витрачений на виконання громадянських обов'язків, має обліковуватися військовими частинами та належним чином компенсуватися.

На жаль, такого обліку понаднормових годин у військових частинах не ведуть, тому командири та підпорядкований особовий склад під час залучення до виконання бойових завдань можуть безперервно протягом року (років), за винятком часу на відпустки та лікування, виконувати свої службові обов'язки. Автор визнає, що нинішні обставини дозволяють військовому командуванню не обмежувати «службовий час» мобілізованих і зобов'язувати їх виконувати свій «конституційний обов'язок із захисту Вітчизни» безперервно (без вихідних днів, з дотриманням мінімальних статутних гарантій щодо часу для відпочинку) поза місцем постійного розташування їхніх військових частин (поблизу лінії фронту).

На думку автора, законодавством України мають бути чітко прописані взаємні права та обов'язки сторін (держави та громадян України). Наприклад, якщо мобілізовані громадяни залучаються до виконання бойових завдань, безперервний час виконання таких завдань не може перевищувати розумного строку (один, два або максимум три місяці). Після залучення мобілізованих до виконання бойових завдань без обмеження службового часу, зі значним перевищенням загальноприйнятих максимальних щотижневих трудових (службових) норм (годин, вихідних днів тощо), кожному мобілізованому має бути видана довідка військовим командуванням про те, що під час виконання бойових завдань він був позбавлений права на відповідну кількість вихідних днів. Зго-

¹ Конституція України. Офіційний веб-портал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

дом, після повернення до місця постійного розташування військових частин, командири мають виконати свій законодавчий обов'язок і надати відповідну кількість днів, зазначену в довідці, які припадали на період виконання мобілізованими бойових завдань. Ці наукові роздуми автор підтверджує наступним.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про громадянство України», «громадянство України — правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках»².

На жаль, під час призову громадян України у зв'язку з мобілізацією на особливий період не обов'язково укладати контракт із державою. На думку автора, така ситуація негативно впливає на визначення правового статусу мобілізованого громадянина України. Часто можна почути думку, що такі «неконтрактні мобілізовані» прирівнюються до правового статусу «строковиків». Це, на думку автора, неприпустимо, адже законодавством України чітко встановлено, хто і за яких обставин може проходити строкову військову службу — це громадяни не старші 27 років. Крім того, слід знати, що Законом України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року (№ 2678-IX) Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» було доповнено статтею 18-1 такого змісту: «1. Під час дії воєнного стану призов на строкову військову службу не проводиться»³.

Отже, на думку автора, всі мобілізовані громадяни України за своїм правовим статусом прирівнюються до військовослужбовців, з якими Україна уклала контракт, і такі мобілізовані військовослужбовці користуються всіма правами, які законодавство України передбачило для «контрактників», за винятком окремих аспектів.

Автор ставить проблемне наукове питання для здійснення наукової дискусії: «Чи виконання конституційних обов'язків громадянами України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є однаковим як в умовах мирного часу, так і в особливий період, зокрема під час дії в Україні «правового режиму воєнного стану»? Якщо так, то чи всім мобілізованим держава повинна гарантувати дотримання норм службового часу без допущення випадків порушення таких загальнотижневих норм та неперевикнення тижневих і загальнорічних понаднормових годин робочого (службового) часу? Якщо ні, то якими законодавчими нормами дозволено уповноваженим посадовим особам без визначення максимальних термінів (безстроково) використовувати весь час «приватного» життя мобілізованих громадян України для «безперервного» захисту ними України та українського народу?

Держава на законодавчому рівні окремо врегулювала питання участі громадян України у виконанні вищезазначених конституційних обов'язків як у мирний час, так і під час дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (2232-ХІІ): «2. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань...».

Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу», у статті 2 «Військова служба і виконання військового обов'язку в запасі» зазначено: «1. *Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та*

² Закон України «Про громадянство України» 18 січня 2001 року № 2235-III. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

³ Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року № 2678-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>

осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби», а також «6. Види військової служби: *військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період*», «14. Виконання військового обов'язку в особливий період здійснюється з особливостями, визначеними цим Законом та іншими нормативно-правовими актами».

Таким чином, законодавець розрізняє три види періодів: особливий період, період мобілізації та період дії правового режиму воєнного стану. Окремих розділів щодо особливостей проходження військової служби під час мобілізації та введення в Україні правового режиму воєнного стану немає. А це, на думку автора, дозволяє стверджувати, що проходження військової служби відбувається за загальними нормативно встановленими правилами.

Статтю 22 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» визначено граничний вік перебування на військовій службі за мирного часу для різних категорій військовослужбовців. Важливою є законодавча норма, яка врегульовує, що *«під час дії воєнного стану для осіб, які приймаються на військову службу за контрактом, та військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період строк військової служби може встановлюватися на час до оголошення рішення про демобілізацію або на строки, визначені частиною другою цієї статті»*⁴.

Згідно з текстом Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2024 № 69/2022, на Генеральний штаб Збройних Сил України покладено обов'язок визначати черговість та обсяги призову військовозобов'язаних у межах загального строку мобілізації⁵. Від моменту видання Президентом першого Указу про мобілізацію минуло понад два з половиною роки. Протягом цього часу строк проведення загальної мобілізації продовжувався шляхом видання нових Указів Президента України (№ 342/2022 від 17.05.2022, № 574/2022 від 12.08.2022, № 758/2022 від 07.11.2022, № 59/2023 від 06.02.2023, № 255/2023 від 01.05.2023, № 452/2023 від 26.07.2023, № 735/2023 від 06.11.2023, № 50/2024 від 05.02.2024, № 272/2024 від 06.05.2024, № 470/2024 від 23.07.2024).

Згідно з пунктом 5 статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», призов громадян на військову службу під час мобілізації або залучення їх до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, забезпечують місцеві органи виконавчої влади та здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки або команди військових частин⁶. *Порядок проведення призову* громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період визначає Кабінет Міністрів України. Згідно з постановою КМУ від 16 травня 2024 року № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період», у пункті 82 зазначено, що «наказ про призов резервістів та військовозобов'язаних на військову службу під час мобілізації, на особливий період видає керівник районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки в день відправки військової команди до військових частин (установ)»⁷.

Отже, з моменту видання та підписання наказів про призов на військову службу під час мобілізації, на особливий період та зарахування до списків військової частини, мобілізований громадянин України розпочинає нести військову службу, і на нього починає поширюватися спеціальне законодавство України, яке регулює питання проходження військової служби відповідно до Законів

⁴ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

⁵ Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

⁶ Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

⁷ Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>

України «Про військовий обов'язок та військову службу», Статутів ЗСУ, Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» тощо.

Новим етапом організації національного спротиву в Україні стали політичні рішення Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України та вищих посадових осіб, які миттєво реагували на повномасштабне вторгнення ворожих сил на територію України з грубим порушенням норм міжнародного права, починаючи з 24 лютого 2022 року. Тоді практично по всій лінії державного кордону між Україною та російською терористичною державою як на суходолі, так і у водних кордонах розпочалися воєнні (бойові) дії.

Так, з 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 введено правовий режим воєнного стану⁸ (Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022)⁹ та Указом Президента України № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» (затверджений Законом України № 2105-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»¹⁰) відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». З березня 2022 року розпочався новий етап життя українського народу з обов'язковою мобілізацією громадян України для виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

У пункті 3 Указу Президента України № 64/2022¹¹ зазначено: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, *можуть обмежуватися* конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб *в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»*. Отже, обмеження конституційних прав можна здійснювати лише у зв'язку із запровадженням та здійсненням заходів правового режиму воєнного стану. Таке формулювання в тексті Указу Президента, на думку автора, суперечить вимогам статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а саме законодавчій нормі: «В указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень». В Указі Президента немає стверджувального висловлювання, а міститься припущення (допущення), що визначені права можуть обмежуватися. Також в Указі Президента України немає вказівки на строки обмежень конкретних прав людини та громадянина. Крім того, важливим фактом є те, що в Указі Президента не зазначено, що він обмежує громадянам України дію статті 45 Конституції України.

Основним Законом України, на підставі якого врегульовано правовідносини між державою та її громадянами під час введення та дії в Україні правового режиму воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Цим Законом визначено зміст законодавчого поняття «правовий режим воєнного стану», порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

⁸ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

⁹ Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

¹⁰ Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»» від 3 березня 2022 року № 2105-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>

¹¹ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

Згідно зі статтею 1 вищезгаданого закону «Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». Отже, у цьому законі чітко визначено права громадян України (у тому числі мобілізованих), які можуть бути обмежені заради досягнення стратегічних воєнних та політичних цілей. Проте до переліку прав, що можуть бути обмежені, не потрапила стаття 45 Конституції України, яка визначає право на відпочинок: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, ... максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом».

На думку автора, неприпустимою є невизначеність загального строку, на який громадян України призивають уповноважені органи держави (РТЦК та СП), а також неприпустимою є відсутність законодавчого врегулювання максимальних часових норм використання службового часу мобілізованими громадянами України під час залучення їх до виконання бойових завдань та проходження військової служби поза межами постійних пунктів дислокації військових частин, до яких вони були призвані.

Для автора цієї статті однозначним є обмеження права на відпочинок і вихідні дні у разі вибуття мобілізованих військовослужбовців за межі гарнізону, у якому зареєстрована військова частина. Тобто, весь час перебування поза своїм гарнізоном, незалежно від того, чи військовослужбовці виконували бойові завдання, чи проходили навчання, чи перебували у військовому резерві, слід зараховувати до безперервного службового часу, що обмежує їх в отриманні вихідних днів. На думку автора, повноцінні вихідні дні мобілізовані військовослужбовці можуть отримати лише під час проходження військової служби у пунктах постійної дислокації за умови дотримання командирами військових частин тижневих норм робочого часу (40–60 годин) та за умови організації п'ятиденного чи шестиденного службового (робочого) тижня.

Автор вважає, що у зв'язку з мобілізацією громадян України під час проходження ними військової служби держава в особі військових формувань зобов'язана дотримуватися максимальної тривалості робочого (службового) часу. Так, у Законі України «Про державну службу» зазначено: «Державна служба — це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави...», «державний службовець — це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі — державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби». «Тривалість робочого часу державного службовця становить 40 годин на тиждень... 5. Тривалість роботи понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час не повинна перевищувати для кожного державного службовця чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік»¹². Отже, щодо всіх військовослужбовців, призваних на військову службу у зв'язку з мобілізацією під час дії правового режиму воєнного стану, враховуючи зміст статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: «Загальна тривалість службового часу військовослужбовців на тиждень не може перевищувати нормальній тривалості робочого часу за відповідний період, визначеної законо-

¹² Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

давством України, за винятком випадків, передбачених пунктом 5 цієї статті...». У пункті 5 зазначеної статті вказано, що «5. Військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби в добовому наряді та інші заходи, пов'язані із забезпеченням боєготовності військових частин, здійснюються без обмеження загальної тривалості службового часу»¹³. Тут в автора виникає питання: чи відповідає така норма вимогам статті 45 Конституції України та Закону України «Про державну службу»?

Автор робить висновок: оскільки в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не деталізовано та не зазначено конституційної гарантії **максимальної тривалості робочого часу**, то командування Збройних Сил України, організовуючи всі бойові накази, розпорядження та завдання, повинно керуватися щодо всіх військовослужбовців, призваних на військову службу для виконання свого конституційного обов'язку із захисту України, вимогами частини 5 статті 56 Закону України «Про державну службу»¹⁴.

Поєднуючи вимоги пунктів 5 та 6 статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», доходжу висновку, що кожен військовослужбовець відповідно до Конституції України та законів України має право на щотижневі «дні відпочинку» (вихідні, а також святкові та неробочі дні). Проте для військовослужбовців, які залучені до виконання службових обов'язків у вихідні, святкові та/або неробочі дні, передбачено компенсаційну законодавчу норму: «Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби та курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, відповідний час для відпочинку надається командиром (начальником), як правило, протягом наступного тижня»¹⁵.

Отже, доходжу логічного висновку: якщо військовослужбовець вибули на виконання бойових завдань за межі пункту постійної дислокації (далі — ППД) військової частини, то після прибуття в ППД командир військової частини зобов'язаний надати їм відповідний «компенсаційний» час за невикористані «щотижневі «дні відпочинку» (вихідні), а також святкові та неробочі дні», які припадали на період вибуття з ППД та повернення в ППД.

Згідно з вимогами статті 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: «Ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України»¹⁶.

Отже, на думку автора, будь-який військовослужбовець (мобілізований за призовом під час мобілізації чи контрактник), який проходить військову службу, користується правами, передбаченими для державних службовців, і має право згідно з вимогами Кодексу законів про працю України на вихідні дні (згідно зі статтею 67, Глава V «Час відпочинку»), а також на гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків (стаття 119, Глава VIII «Гарантії і компенсації»)¹⁷.

У той же час слід враховувати й вимоги Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зокрема законодавчу норму статті 6: «1. Нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану не може перевищувати 60 годин на тиждень. 3. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення). 5. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин. 6. У період дії воєнного стану не застосовуються норми статті 53 (тривалість роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних

¹³ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

¹⁴ Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

¹⁵ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

днів), частини першої статті 65 (Граничні норми застосування надурочних робіт. *Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.*), частин третьої - п'ятої статті 67 (вихідні дні) та статей 71 - 73 (святкові і неробочі дні) Кодексу законів про працю України»¹⁸.

Саме цей законодавчий момент, на думку автора, є ключовим. Отже, держава, зважаючи на дію в Україні правового режиму воєнного стану, дозволила роботодавцям та керівникам будь-яких органів державної влади, державних органів та органів місцевого самоврядування не дотримуватися норм вищевказаних статей Кодексу законів про працю України, але не відповіла на питання, що робити роботодавцям у випадках залучення працівників, державних службовців та інших найманих осіб понад установлені трудові норми для мирного часу. Це й породжує основу сьогоденної наукової дискусії, яку пропонує автор.

Отже, зважаючи на те, що військова частина як військове формування (державна організація), що прирівнюється до державних підприємств та організацій, у період дії в Україні режиму воєнного стану може організовувати військову службу (роботу) шляхом запровадження 5- чи 6-денного робочого тижня, але виключно з розрахунку залучення мобілізованих військовослужбовців до 40–60-годинного робочого (службового) тижня. Військова частина не може скорочувати тривалість щотижневого безперервного відпочинку менше ніж 24 години. Військова частина зобов'язана обліковувати всі понаднормові години, які військовослужбовці відпрацювали під час виконання особливих завдань, з метою подальшої компенсації аналогічною кількістю годин після залучення до виконання спеціальних завдань та/або бойових (воєнних) дій або здійснювати доплату за понаднормову роботу відповідно до вимог законодавства України.

Для підтримання військової частини в повній бойовій готовності командири військових частин та керівники відповідних уповноважених органів зобов'язані створити внутрішні графіки перебування військовослужбовців та працівників так, щоб можна було реагувати на непередбачені (нештатні) ситуації, пов'язані зі стримуванням збройної агресії (нападу) та захистом державної незалежності України в будь-який час доби однаково ефективно.

Згідно з пунктом 199 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» «військові навчання», «походи кораблів», «бойові стрільби», «бойове чергування» та «несення служби у добовому наряді» здійснюються в будь-які дні тижня без обмеження загальної тривалості службового часу. На період мирного та/або воєнного стану, згідно з вимогами пункту 201 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», заходи, пов'язані із забезпеченням бойової та мобілізаційної готовності військової частини, за наказом її командира можуть проводитися в будь-який час доби з наданням військовослужбовцям не менше ніж 4 годин відпочинку на добу. У законодавстві України немає обмежень щодо строків (день, тиждень, місяць, рік) виконання таких завдань для залучених військовослужбовців, проте, на думку автора, такий час має чітко обліковуватися, щоб військовослужбовці знали, скільки годин вони відслужили понад загальнодопустимі норми, передбачені законодавством України.

Висновки. Отже, весь службовий час, що перевищує 40/60-годинний робочий тиждень, вважається понаднормовим і має обліковуватися у військових частинах для його подальшого відшкодування у формі надання вільних годин/вихідних днів/відпусток як компенсації за службу в понаднормовий службовий час. Автор вважає, що весь час, протягом якого військові перебувають за межами постійної дислокації своєї військової частини, має ознаки відрядження, яке згідно із законодавством не повинно перевищувати одного місяця, а решту днів слід вважати безперервним виконанням службових обов'язків.

Враховуючи зміст статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема пунктів 2, 3 (розподіл службового часу військовослужбовців визначається розпорядком дня... з дотриманням встановленої загальної тривалості щотижневого службового часу), 4 (для військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової

¹⁸ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

служби, встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями), 5 (військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби в добовому наряді та інші заходи, пов'язані із забезпеченням боєготовності військових частин, здійснюються без обмеження загальної тривалості службового часу), 6 (вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку для всього особового складу, крім військовослужбовців, залучених до виконання службових обов'язків... Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби та курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, відповідний час для відпочинку надає командир (начальник), як правило, протягом наступного тижня)¹⁹.

Згідно з наказом Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 червня 2018 року за № 745/32197 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», передбачено додаткову винагороду на період дії воєнного стану військовослужбовцям згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» у розмірах 100 000 гривень, 50 000 гривень та 30 000 гривень відповідно²⁰.

Отже, в період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у бойових (воєнних) діях, виконували бойове (спеціальне) завдання або забезпечували здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії, за період здійснення зазначених дій чи заходів мають право на додаткову грошову винагороду у відповідних розмірах.

Дискусійним, на думку автора, є питання, чи виплата додаткової винагороди є компенсацією використання державою понаднормового навантаження мобілізованих військових під час виконання ними бойових (спеціальних) завдань, чи такі виплати додаткової винагороди законодавець передбачив за ризики, які супроводжують мобілізованих та контрактних військовослужбовців, що, ризикуючи життям та здоров'ям, виконують заходи з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії? На думку автора, такі додаткові грошові винагороди військовослужбовцям здійснюються за перебування на службі саме в період правового режиму воєнного стану та виконання бойових (спеціальних) завдань і не компенсують понаднормові години, які держава в особі військового командування використовує для здійснення заходів правового режиму воєнного стану, у тому числі під час тривалого вибуття особового складу військових частин для виконання бойових завдань.

Автор усвідомлює, що такі дії політичного керівництва України були та є вимушеними і на сьогодні підтверджують, що лише таким способом можна стримувати ворога на його фронтових позиціях («на полі бою»). Проте автор прагне порушити цю проблему виключно для того, щоб громадянам України, які весь час призову провели на виконанні бойових (спеціальних) завдань, по завершенню особливого періоду в Україні було законодавчо врегульовано механізм компенсації за забраний час на відпочинок аналогічними періодами — додатковими відпустками (днями відпочинку).

У автора виникають деякі науково-дискусійні питання щодо меж обмеження конституційних прав мобілізованих громадян України під час дії в Україні правового режиму воєнного стану. На ці науково-дискусійні питання автор спробує дати своє бачення законодавчих проблем, які в подальшому мали б бути чіткіше врегульовані на законодавчому рівні.

¹⁹ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

²⁰ Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» від 07 червня 2018 року № 260. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>

Оскільки в Україні проголошено правовий режим воєнного стану і не оголошено стану війни, то виникає низка запитань, які мали б мати законодавчі відповіді та чітко врегулювати правовідносини між державою та її громадянами у сфері залучення таких громадян України до виконання ними своїх конституційних обов'язків щодо захисту Батьківщини.

На думку автора, основним проблемним питанням, яке потребує подальшого вивчення, є обговорення правових наслідків переходу військової частини у посилений бойовий режим найвищого ступеня, режим «повної бойової готовності» та «повного котлового забезпечення» військово-службовців?

Фактично за таких умов усіх мобілізованих громадян України позбавлено права на нормальне поєднання проходження військової (державної) служби з можливостями реалізації свого права на приватне життя. Військові з моменту вибуття на тривалий термін у райони виконання бойових завдань позбавлені права на життя в позаслужбовий час з рідними та близькими їм особами (батьками, дітьми, подружжям тощо).

Список використаних джерел

Перелік юридичних документів:

1. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 548-XIV. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
2. Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року № 2678-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Закон України «Про громадянство України» 18 січня 2001 року № 2235-III. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
6. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
7. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»» від 3 березня 2022 року № 2105-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>
8. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
9. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
11. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
12. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
13. Конституція України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» від 07 червня 2018 року № 260. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>

16. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
17. Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

References

List of legal documents:

1. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10.12.1971. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Konstytutsiia Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyplaty hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiam Zbroinykh Syl Ukrainy ta deiakym inshym osobam» vid 07 chervnia 2018 roku № 260. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period» vid 16 travnia 2024 r. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» vid 24 liutoho 2022 roku №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu» vid 24 liutoho 2022 roku №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
7. Zakon Ukrainy «Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy» vid 24 bereznia 1999 roku № 548-XIV. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» vid 10 hrudnia 2015 roku № 889-VIII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
9. Zakon Ukrainy «Pro hromadianstvo Ukrainy» 18 sichnia 2001 roku № 2235-III. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
10. Zakon Ukrainy «Pro mobilizatsiiu pidhotovku ta mobilizatsiiu» vid 21 zhovtnia 1993 roku № 3543-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
11. Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu» vid 15 bereznia 2022 roku № 2136-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
12. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
13. Zakon Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei» vid 20 hrudnia 1991 roku № 2011-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
14. Zakon Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» vid 25 bereznia 1992 roku № 2232-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
15. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zminy do Zakonu Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» shchodo osoblyvosti pryzovu na strokovu viiskovu sluzhbu ta diialnosti pryzovnykh komisii pid chas dii voiennoho stanu» vid 18 zhovtnia 2022 roku № 2678-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>
16. Zakon Ukrainy «Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»» vid 24 liutoho 2022 roku № 2102-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
17. Zakon Ukrainy «Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu»» vid 3 bereznia 2022 roku № 2105-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>

УДК 342.7

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.5



Софія Мисюра

Студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка,
Київ, Україна
E-mail: sofimysu@gmail.com

Стаття публікується в якості призера конкурсу наукових статей, що проводився Конституційним Судом України до Дня Конституції 2024

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

ENSURING REPRODUCTIVE RIGHTS AS A MEANS OF PROTECTING THE RIGHTS OF SERVICE MEMBERS

Sofia Mysiura

Third-year Student of the Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

Abstract | The article addresses the pressing issue of ensuring the reproductive rights of service members in the context of martial law in Ukraine. The study examines the specific features of the legal regulation of this issue at the national level and analyzes the experience of foreign countries, as well as the case law of the European Court of Human Rights (ECHR). The armed conflict in Ukraine presents new challenges related to the realization of the right to parenthood for service members, who face the risk of losing their lives and health during combat operations. Particular attention is paid to the social and ethical aspects of posthumous conception, the cryopreservation of reproductive cells, and the guarantee of the right to family life.

The study emphasizes that the issue of reproductive rights for service members is not only a personal matter but also one of societal significance, as it touches on the state's interests in preserving demographic stability and national identity. It is crucial to ensure a balance between the individual rights of service members and the public interests of the state during wartime. Significant attention is given to the legal foundations for ensuring reproductive rights, as established in the Constitution of Ukraine, the Family Code, and recent legislative initiatives related to the cryopreservation of biological material for military personnel.

The article analyzes the regulatory frameworks of European countries, including the experiences of Belgium, Israel, Germany, and the United States in regulating posthumous reproduction. Ethical dilemmas and practical aspects of using biological material after death are explored, including issues of consent, personal autonomy, and inheritance rights.

An important element of the article is the analysis of ECHR case law, which demonstrates the balance between the right to private life and the interests of the state. The author highlights the importance of implementing European standards for protecting reproductive rights into Ukrainian legislation to ensure the effective realization of these rights under current conditions.

Ensuring the reproductive rights of service members is seen as a key element in preserving the nation's gene pool, supporting the mental health of military personnel, and facilitating their social adaptation. Adequate legal protection

of such rights contributes to maintaining the morale of service members and their families under the challenging conditions of war.

Keywords: reproductive rights, service members, right to parenthood, cryopreservation, ECHR, social protection.

Анотація | Стаття присвячена актуальній темі забезпечення репродуктивних прав військовослужбовців у контексті воєнного стану в Україні. У дослідженні розглянуто особливості правового регулювання цього питання на національному рівні, проаналізовано досвід зарубіжних країн та практику Європейського суду з прав людини. Збройний конфлікт в Україні висуває нові виклики, пов'язані з реалізацією права на батьківство для військовослужбовців, які несуть ризик втрати життя та здоров'я під час бойових дій. Особливу увагу приділено соціальним та етичним аспектам посмертного зачаття, кріоконсервації репродуктивних клітин та гарантуванню права на сім'ю.

У дослідженні підкреслюється, що питання репродуктивних прав військовослужбовців є не лише особистим, а й суспільно значущим, оскільки зачіпає інтереси держави щодо збереження демографічної стабільності та національної ідентичності. Важливо забезпечити баланс між індивідуальними правами військовослужбовців та державними інтересами в умовах війни. Значну увагу приділено правовим основам забезпечення репродуктивних прав у Конституції України, Сімейному кодексі та новітнім законодавчим ініціативам щодо кріоконсервації біологічного матеріалу військових.

Проаналізовано нормативно-правові акти європейських країн, зокрема досвід Бельгії, Ізраїлю, Німеччини та США, у регулюванні посмертної репродукції. Досліджено етичні дилеми та практичні аспекти використання біоматеріалу після смерті, зокрема питання згоди, автономії особи та спадкових прав.

Важливим елементом статті є аналіз прецедентної практики ЄСПЛ, який демонструє баланс між правом на приватне життя та державними інтересами. Авторка наголошує на важливості імплементації європейських стандартів захисту репродуктивних прав в українське законодавство для забезпечення ефективної реалізації цих прав у сучасних умовах.

Забезпечення репродуктивних прав військовослужбовців розглядається як ключовий елемент збереження генофонду нації, підтримки психічного здоров'я військових та їхньої соціальної адаптації. Належний правовий захист таких прав сприяє підтримці морального духу військовослужбовців та їхніх родин у складних умовах війни.

Ключові слова: репродуктивні права, військовослужбовці, право на батьківство, кріоконсервація, ЄСПЛ, соціальний захист.

Постановка проблеми. Стаття присвячена дослідженню питання репродуктивних прав військовослужбовців, що в контексті воєнного стану в Україні набуває особливої актуальності. Дослідження цієї теми передбачає аналіз як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства, а також практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Під час бойових дій реалізація права на батьківство для військовослужбовців стає надзвичайно важливим аспектом. Це питання не лише впливає на розвиток суспільства, а й стосується забезпечення прав та законних інтересів тих, хто захищає державу, тому важливо враховувати як юридичні, так і соціальні аспекти репродуктивних прав військовослужбовців.

Стан опрацювання. Дослідженням репродуктивних прав в Україні займалися й продовжують займатися такі вчені, як О. Васильченко¹, Л. Дешко, Н. Парамонова², О. Сінкевич³, В. Чечерський⁴ та інші. Ці науковці активно аналізують правові аспекти забезпечення репродуктивних прав, їхнє місце в системі прав людини, гарантії захисту та практичні аспекти їхнього забезпечення.

¹ Л. Дешко, О. Васильченко. Відшкодування моральної шкоди як гарантія захисту репродуктивних прав та інших прав особи у сфері охорони здоров'я: правові позиції Європейського суду з прав людини. Наше право. 2024. № 3. С.189-196.

² Парамонов Н. В. Репродуктивні права в Україні та сусідніх державах: конституційне дослідження: дис... д-ра філософії [спец. 081 - Право] / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2023. 198 с.

³ Сінкевич О.В., Мельник І.І. Репродуктивні права людини у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на практику правозастосування та конституційно-правову доктрину в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 6. С. 170-176.

⁴ Чечерський В.І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2020. 509 с.

Мета статті полягає в дослідженні та аналізі стану забезпечення репродуктивних прав військовослужбовців в Україні на державному рівні. Стаття спрямована на виявлення поточних викликів, з якими стикаються військовослужбовці та їхні родини в забезпеченні своїх прав під час проходження військової служби, на висвітлення потреб цієї категорії населення та проблем, що виникають у питанні забезпечення балансу приватних і публічних інтересів. Об'єктом дослідження є репродуктивні права військовослужбовців, а предметом — правове регулювання репродуктивних прав військовослужбовців в Україні та інших країнах.

Виклад основного матеріалу. Після збройного вторгнення країни-агресора на територію України питання дотримання прав військовослужбовців стало ще гострішим та нагальнішим у суспільстві. У контексті війни в Україні, де військовослужбовці не лише захищають державу та дають відсіч ворогу, а й щохвилини ризикують своїм життям та здоров'ям, питання репродуктивних прав, зокрема права на батьківство і права на сім'ю, набувають особливого значення. В умовах постійного ризику військовослужбовці часто перебувають у ситуації, коли потрібно тримати баланс між власним сімейним життям та інтересами держави. Нерідко складність підтримання такого балансу може стати джерелом психологічного стресу та конфліктів з оточуючими, що впливає на їхній психічний стан та ефективність виконання службових обов'язків. У цивільному контексті посмертне зачаття дітей можна досліджувати з різних причин: вшанування померлої коханої людини, народження брата або сестри для раніше народженої дитини чи зниження вартості зачаття дитини з використанням донорських гамет.

Важливість дослідження цієї проблематики полягає в тому, що в умовах військового конфлікту захист прав людини набуває особливого значення. Репродуктивні права військовослужбовців визначають їхню здатність на власний розсуд розпоряджатися правом на сім'ю та батьківство, що, своєю чергою, є важливим чинником самовизначення військовослужбовця як особистості, яка має не лише обов'язки, а й права. Крім того, забезпечення репродуктивного права виявляється у збереженні генофонду нації, запобіганні вимиранню населення, а також у можливості дружини народити дитину від загиблого чоловіка-військовослужбовця, що є одним із можливих способів зберегти пам'ять про нього. Тому гарантування й захист прав військовослужбовців на репродукцію — це аспект не лише рівності в питаннях, що стосуються права на сім'ю, а й забезпечення існування українців як нації.

Репродуктивні права ґрунтуються на визнанні фундаментального права всіх пар та окремих осіб самостійно й відповідально обирати кількість дітей, час їхнього народження, тривалість інтервалів між пологами та мати доступ до інформації й засобів, необхідних для реалізації такого вибору, а також на визнанні права кожного індивіда на досягнення найвищого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я⁵.

У контексті євроінтеграційних прагнень України захист репродуктивних прав набуває особливої ваги. Нині саме європейські юрисдикції є провідними у закріпленні й захисті репродуктивних прав. Хоч на загальноєвропейському рівні є лише поодинокі випадки закріплення подібних положень, а відповідне регулювання відрізняється в різних країнах Європи, щороку робляться кроки для вирішення цієї проблеми, зокрема на рівні Європейського Союзу. 7 травня 2024 року Рада Європейського Союзу прийняла директиву, яка, серед іншого, гарантує доступність медичних послуг для захисту сексуального та репродуктивного здоров'я⁶. Важливе значення має резолюція Європейського парламенту від 11 квітня 2024 року (2024/2655(RSP)), стаття 3 якої гарантує, що «кожна людина має право на тілесну автономію, на вільний, поінформований, повний і загальний доступ

⁵ Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Планування сім'ї», затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 21.01.2014 № 59, с. 7

⁶ Directive of the european parliament and of the council on combating violence against women and domestic violence of 07.05.2024. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/07/council-adopts-first-ever-eu-law-combating-violence-against-women/>

до репродуктивного здоров'я та прав, а також до всіх відповідних послуг охорони здоров'я»⁷. Можна зробити висновок, що на національному рівні багатьох країн зроблено більше кроків у напрямку захисту репродуктивних прав, а законодавство Європейського Союзу в цій сфері все ще перебуває на початковому етапі розвитку. Однак наявність відповідних змін свідчить про актуальність цього питання для України, яка має адаптуватися до європейських стандартів захисту прав людини. Це підкреслює важливість інтеграції прогресивних підходів та регулювання для забезпечення належного рівня репродуктивних прав і свобод, що відповідають сучасним вимогам та європейським цінностям.

Український законодавець визначає право на батьківство не лише як фундаментальну потребу людини, а й як одне з важливих прав, що захищається та забезпечується в рамках національного законодавства.

Ключову роль у закріпленні права на батьківство, на нашу думку, відіграє Конституція України. У статті 51 передбачено, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою», що визначає важливість права на батьківство не тільки як елемента суспільних відносин, а й як один із ключових об'єктів державного захисту⁸.

Окрім Конституції України, це питання також закріплено в Сімейному кодексі України, який установлює юридичну основу для права на батьківство, визначаючи його як одне з невід'ємних прав особи. Стаття 50 передбачає, що кожен має право на батьківство⁹.

Крім стандартних правових норм, які гарантують загальний захист сімейних відносин, важливим елементом забезпечення права на батьківство в українському законодавстві є Закон України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей». У ньому передбачено можливість кріоконсервації репродуктивних клітин для збереження репродуктивної функції у випадку можливої втрати внаслідок виконання службових обов'язків.

Прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)»¹⁰, на нашу думку, український законодавець зробив важливий крок, який полягає в деталізації питання кріоконсервації репродуктивних клітин військовослужбовців. Зокрема, було передбачено, що у випадку загибелі або визнання особи померлою, забезпечується безоплатне зберігання генетичного матеріалу. Це суперечить попередній нормі, яка передбачала, що після загибелі або визнання особи померлою зберігання її репродуктивних клітин припинялося з подальшою утилізацією¹¹. Нововведений закон не лише заповнює правову прогалину в питанні забезпечення репродуктивного права військовослужбовців на випадок загибелі або визнання особи померлою, а й створює додатковий захист права військовослужбовців на батьківство.

Отже, ми вважаємо, що прийняття цього закону демонструє не тільки зацікавленість законодавця у вирішенні цієї проблеми шляхом створення правового захисту прав військовослужбовців, а й стурбованість збереженням української нації. Нормативне закріплення репродуктивних прав військовослужбовців також важливе для їхнього соціального захисту та психологічного благополуччя. Воно визнає та гарантує їм можливість реалізувати своє право на батьківство, що є важливим аспектом їхнього життя. Регулювання цих прав на законодавчому рівні не тільки сприяє їхній

⁷ European Parliament resolution of 11 April 2024 on including the right to abortion in the EU Fundamental Rights Charter: of 11.04.2024 No. 2024/2655(RSP). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0286_EN.html#def_1_5

⁸ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

⁹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

¹⁰ Закон України «Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу» від 07.02.2024 № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>

¹¹ Порівняльна таблиця до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2190796>

психологічній стійкості, а й відображає важливість суспільної підтримки. Забезпечення нормативного захисту репродуктивних прав військовослужбовців свідчить про соціальну відповідальність держави перед громадянами.

Для об'єктивної оцінки ефективності українського законодавства у сфері репродуктивних прав варто дослідити досвід інших країн у цій галузі. Ознайомлення із законодавчими актами інших країн дає змогу провести порівняльний аналіз і виявити особливості правового регулювання різних правових систем. Це допоможе виявити сильні та слабкі сторони українського законодавства та намітити шляхи його подальшого вдосконалення.

У світі існують різні підходи до питання «продовження роду після смерті». Деякі країни, такі як Німеччина, Швеція, Італія, Франція та Канада, взагалі заборонили репродукцію після смерті. Інші, такі як Велика Британія, Бельгія, Австралія та деякі штати США, дозволяють репродукцію після смерті лише за умови, що померлий залишив письмовий «біологічний заповіт». Однак деякі держави, такі як Ізраїль та окремі штати США, допускають можливість продовження роду після смерті. Тож, на нашу думку, порівняння ставлення до посмертної репродукції є важливим для розуміння різниці підходів деяких країн.

У США наразі немає законодавчих обмежень або заборони на вилучення чи зберігання гамет. Правова система США визнає право живої людини планувати події після її смерті через складання заповіту або створення заповідального довірчого фонду щодо свого майна. Особа не може змусити інших використовувати її гамети для зачаття дитини після своєї смерті; проте людина може кріоконсервувати свої гамети, дозволяючи подружжю або коханій людині мати вибір щодо їх використання.

За таких обставин донор може навіть обмежити цей вибір особами, яких він або вона уповноважує приймати рішення. Особа також може вплинути на посмертне рішення щодо збору її сперми або яйцеклітин, давши згоду на це в документі, який також деталізує, як і ким будуть використані зібрані гамети після її смерті¹².

У німецькому праві, а саме в Законі про захист ембріонів (ESchG), існує чітка заборона на штучне запліднення після смерті чоловіка без його попередньої згоди. Ця заборона регулюється § 4 цього Закону та має на меті захист прав індивідуальної автономії та самовизначення кожного члена сім'ї. Закон зазначає, що будь-яке штучне запліднення спермою чоловіка після його смерті без його згоди є незаконним та несанкціонованим діянням. Це правило має на меті запобігти потенційним етичним і правовим проблемам, пов'язаним з використанням сперми померлої особи для запліднення. Таким чином, німецький законодавець уникнув потенційних спорів щодо батьківства та спадкових прав, які можуть виникнути внаслідок таких ситуацій¹³.

В ізраїльському праві обмежений дозвіл на запліднення після смерті чоловіка є результатом двох рішень Верховного Суду, які встановили жорсткі умови для подібних випадків. Згідно з декретом, посмертне використання біоматеріалу дозволяється лише у випадках, коли померлий залишив чіткі вказівки або його дружина може підтвердити «передбачуване» бажання померлого. Це обмеження протистоїть ширшому підходу, який би дозволив більш вільне використання сперми померлих¹⁴.

Бельгійське законодавство про репродуктивні технології дозволяє посмертну репродукцію після смерті одного з подружжя, якщо обоє партнерів дали на це згоду. При цьому ця репродуктивна технологія може бути реалізована не раніше ніж через шість місяців і не пізніше ніж через два роки після смерті партнера. Ці кілька місяців після смерті даються живому партнерові для прийняття обґрунтованого рішення щодо подальшої долі ембріонів. З одного боку, така регламентація

¹² Charles P. Kindregan Jr., *Dead Soldiers and Their Posthumously Conceived Children*, 31 J. Contemp. Health L. & Pol'y 74 (2015).

¹³ Was erlaubt das Recht? Dagmar Coester-Waltjen. Ethikrat. URL: <https://www.ethikrat.org/fileadmin/PDF-Dateien/Veranstaltungen/jt-22-05-2014-coester-waltjen.pdf>

¹⁴ Margalit, Yehezkel. «Dying to be a Father-About the Appropriate Normative Limits on the Use of the Will of the Deceased to Reproduce after his Death.» (2020). URL: <https://ssrn.com/abstract=3577094>

строків можливого посмертного зачаття дитини встановлює чітке розуміння того, коли така дитина може народитися і, відповідно, як врегулювати питання спадкування за померлим батьком. З іншого боку, дворічний термін видається досить тривалим, якщо майбутня дитина збереже права спадкування, що безпосередньо впливає на спадкоємців, які вже є суб'єктами спадкового права. Проте позитивним моментом є те, що законодавець дає час подумати й прийняти свідоме та неімпульсивне рішення¹⁵.

Підсумовуючи цю частину дослідження, можна зробити висновок, що посмертна репродукція стала предметом детального вивчення в усьому світі. Погляди на цю практику різняться залежно від країни, що відображає складні етичні, культурні та правові відмінності. У більшості країн робляться спроби збалансувати право на репродуктивну автономію із захистом інтересів усіх сторін, що можуть бути залучені до цього процесу. Етичні питання включають згоду померлої особи та етичні аспекти рішень родичів або партнерів. Культурні відмінності також впливають на ставлення до цієї практики, особливо в суспільствах із різними концепціями сім'ї та репродукції. Визначення принципів регулювання посмертної репродукції залишається предметом активних дискусій у наукових, етичних та юридичних колах.

Важливе значення для дослідження питань захисту репродуктивних прав людини має судова практика Європейського суду з прав людини, оскільки стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що практика Суду є джерелом права. Викладення практики ЄСПЛ у рішеннях сприяє розвиткові конституційної теорії та формуванню правової бази для захисту репродуктивних прав. Це дозволяє судам враховувати міжнародні стандарти прав людини під час вирішення справ у цій сфері. Такий підхід посилює захист прав і свобод особи в контексті репродуктивного здоров'я та сприяє визнанню цих прав невід'ємною складовою конституційного ладу.

У справі «Baret et Caballero v. France» від 14 вересня 2023 року заявниці оскаржили відмову Франції дозволити експорт сперми та ембріонів їхніх померлих чоловіків до Іспанії, де посмертне зачаття було законним. Вони стверджували, що це порушило їхні права за статтею 8 Конвенції. Однак Суд постановив, що порушення статті 8 не було, оскільки французькі органи влади збалансували конкуруючі інтереси та діяли в межах свого розсуду. Суд визнав, що заборона втручалася в приватне життя заявниць та їхнє право вибирати, що станеться з їхніми ембріонами чи гаметами. Проте він визнав заборону необхідною для підтримки суспільних цінностей і запобігання обходу національного законодавства. Суд також визнав законодавчі зусилля, спрямовані на узгодження доступу до допоміжної репродукції з етичними проблемами. Незважаючи на нещодавні зміни в законодавстві, що поширюють право на допоміжну репродукцію на жіночі пари та самотніх жінок, Суд підтвердив виправдання для збереження заборони¹⁶.

Справа «Petithory Lanzmann v. France», вирішена 12 листопада 2019 року, стосувалася прохання заявниці передати сперму її померлого сина для медичної допоміжної репродукції або гестаційного сурогатного материнства. Вона прагнула отримати доступ до сперми свого сина, щоб виконати його останні бажання, зокрема пожертвувати їй для лікування безпліддя або сурогатного материнства — процедур, дозволених в Ізраїлі та Сполучених Штатах Америки.

Суд визначив два різні аспекти скарги заявниці: по-перше, вона стверджувала, що є непрямою жертвою від імені свого покійного сина, а по-друге, що є прямою жертвою, оскільки була позбавлена можливості стати бабусею. Проте Суд визнав обидві частини заяви неприйнятними. Він

¹⁵ Kvit N. Prospects for Regulating the Right to Posthumous Reproduction in the Context of War in Ukraine: Foreign Experience and Formation of Legal Support for the Realisation of Reproductive Rights of Military Personnel. Access to Justice in Eastern Europe. 2023. Том. 6, № 2. P. 82–99. URL: <https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-a000222>

¹⁶ HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-14184>

підкреслив, що право вирішувати питання батьківства не підлягає передачі та що стаття 8 Конвенції не гарантує права стати бабусею чи дідусем¹⁷.

Звернення до прецедентів Європейського суду з прав людини є важливим аспектом конституційного розвитку України в контексті захисту репродуктивних прав. Врахування рішень ЄСПЛ українськими судами визначає формування правових норм, що сприяють розширенню прав і свобод у цій сфері. Це може не тільки вплинути на розвиток правової системи України, а й забезпечити імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство. Використання прецедентів ЄСПЛ стає важливим елементом судового розгляду справ, пов'язаних із репродуктивними правами, та зміцнення конституційної доктрини України. Аналізуючи та інкорпоруєчи рішення Європейського суду в національне законодавство, Україна приводить своє законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. Такий підхід допомагає уніфікувати правові стандарти та сприяє ефективному захисту прав і свобод людини, зокрема у сфері репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав. Тому посилання на прецеденти Європейського суду з прав людини є необхідним елементом розвитку правової системи України, що сприяє гармонізації з міжнародними стандартами та забезпечує ефективний захист конвенційних прав.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що важливість дослідження цієї проблематики зумовлена не лише тим, що в умовах війни питання реалізації прав військовослужбовців набуває особливої актуальності. Комплексність цієї проблеми полягає в забезпеченні балансу між приватними інтересами військовослужбовців і публічними інтересами держави, у пошуку компромісу між сучасними методами вирішення проблеми та етичними засадами суспільства. Кожна країна обирає свій шлях забезпечення репродуктивних прав, зважаючи на різні погляди на мораль, етику та життя.

Для України це питання особливо гостре через необхідність зберегти пам'ять про кожну особу, яка стала на захист Батьківщини, дати шанс на безпечне майбутнє країни та Українського народу, враховуючи проблеми, що виникли внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Військові, як і всі громадяни, мають право на вільний вибір щодо свого сімейного життя та батьківства. Інша причина нагальності змін у законодавстві — збереження генофонду та національної ідентичності. Важливо забезпечити зв'язок між військовими та їхніми сім'ями, зв'язок між поколіннями українців. Крім того, забезпечення репродуктивних прав військовослужбовців сприяє підтримці їхнього психологічного та емоційного благополуччя, а також благополуччя їхніх сімей. Можливість мати сім'ю та дітей — важливий аспект стабільності та підтримки для військових у стресових умовах служби.

Врахування практики Європейського суду з прав людини, європейських і міжнародних стандартів, відображених у законодавствах інших країн, надзвичайно важливе для реалізації права на батьківство українських військових. Прогресивні кроки України в цьому напрямі свідчать про усвідомлення державою свого обов'язку щодо захисту прав людини та поліпшення умов життя своїх громадян, зокрема тих, хто захищає державу. Ці кроки підкреслюють важливість, яку Україна надає захисту репродуктивних прав військовослужбовців, і демонструють готовність держави до вирішення цих питань на законодавчому та практичному рівнях.

Висновок. Отже, проаналізувавши викладене, можна зробити висновок, що забезпечення репродуктивних прав військовослужбовців — ключовий елемент не лише їхнього особистого благополуччя, а й має стратегічне значення для українського суспільства та майбутнього держави.

¹⁷ HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-12688>

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Charles P. Kindregan Jr., Dead Soldiers and Their Posthumously Conceived Children, 31 J. Contemp. Health L. Pol'y 74 (2015).
2. Kvit N. Prospects for Regulating the Right to Posthumous Reproduction in the Context of War in Ukraine: Foreign Experience and Formation of Legal Support for the Realisation of Reproductive Rights of Military Personnel. Access to Justice in Eastern Europe. 2023. Том. 6, № 2. Р. 82–99. URL: <https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-a000222>
3. Margalit, Yehezkel, Dying to be a Father - About the Appropriate Normative Limits on the Use of the Will of the Deceased to Reproduce after his Death (April 15, 2020). 24 LAW BUSINESS 223 (2021), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3577094>
4. Was erlaubt das Recht? Dagmar Coester-Waltjen. Ethikrat. URL: <https://www.ethikrat.org/fileadmin/PDF-Dat-eien/Veranstaltungen/jt-22-05-2014-coester-waltjen.pdf>
5. Л. Дешко, О. Васильченко. Відшкодування моральної шкоди як гарантія захисту репродуктивних прав та інших прав особи у сфері охорони здоров'я: правові позиції Європейського суду з прав людини. Наше право. 2024. № 3. С.189-196.
6. Парамонов Н. В. Репродуктивні права в Україні та сусідніх державах: конституційне дослідження: дис... д-ра філософії [спец. 081 - Право] / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2023. 198 с.
7. Сінькевич О.В., Мельник І.-І. Репродуктивні права людини у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на практику правозастосування та конституційно-правову доктрину в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 6. С. 170-176.
8. Чечерський В.І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2020. 509 с.

Перелік юридичних документів:

9. Directive of the european parliament and of the council on combating violence against women and domestic violence of 07.05.2024. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/07/council-adopts-first-ever-eu-law-combating-violence-against-women/>
10. European Parliament resolution of 11 April 2024 on including the right to abortion in the EU Fundamental Rights Charter: of 11.04.2024 no. 2024/2655(RSP). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0286_EN.html#def_1_5
11. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-14184>
12. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-12688>
13. Закон України «Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу» від 07.02.2024 № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>
14. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
15. Порівняльна таблиця до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2190796>
16. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
17. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Планування сім'ї», затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 21.01.2014 № 59, с. 7

References

Bibliography:

1. Charles P. Kindregan Jr., Dead Soldiers and Their Posthumously Conceived Children, 31 J. Contemp. Health L. Poly 74 (2015).
2. Checherskyi V.I. Pravo na reproduktivni (vidtvorennia) u systemi osnovopolozhnykh prav liudyny: konstytutsiino-pravove doslidzhennia: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Uzhhorod, 2020. 509 s.

3. Kvit N. Prospects for Regulating the Right to Posthumous Reproduction in the Context of War in Ukraine: Foreign Experience and Formation of Legal Support for the Realisation of Reproductive Rights of Military Personnel. Access to Justice in Eastern Europe. 2023. Tom. 6, № 2. P. 82–99. URL: <https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-a000222>
4. L. Deshko, O. Vasylenko. Vidshkoduvannya moralnoi shkody yak harantiia zakhystu reproduktyvnykh prav ta inshykh prav osoby u sferi okhorony zdorovia: pravovi pozytsii Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Nashe pravo. 2024. № 3. S.189-196.
5. Margalit, Yehezkel, Dying to be a Father - About the Appropriate Normative Limits on the Use of the Will of the Deceased to Reproduce after his Death (April 15, 2020). 24 LAW BUSINESS 223 (2021), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3577094>
6. Paramonov N. V. Reproduktyvni prava v Ukraini ta susidnikh derzhavakh: konstytutsiine doslidzhennia: dys.... d-ra filosofii [spets. 081 - Pravo] / Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. Uzhhorod, 2023. 198 s.
7. Sinkevych O.V., Melnyk I.-I. Reproduktyvni prava liudyny u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: vplyv na praktyku pravozastosuvannia ta konstytutsiino-pravovu doktrynu v Ukraini. Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo». 2024. № 6. S. 170-176.
8. Was erlaubt das Recht? Dagmar Coester-Waltjen. Ethikrat. URL: <https://www.ethikrat.org/fileadmin/PDF-Da-teien/Veranstaltungen/jt-22-05-2014-coester-waltjen.pdf>

List of legal documents:

9. Directive of the european parliament and of the council on combating violence against women and domestic violence of 07.05.2024. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/07/council-adopts-first-ever-eu-law-combating-violence-against-women/>
10. European Parliament resolution of 11 April 2024 on including the right to abortion in the EU Fundamental Rights Charter: of 11.04.2024 no. 2024/2655(RSP). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0286_EN.html#def_1_5
11. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-14184>
12. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-12688>
13. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
14. Porivnialna tablytsia do proiektu Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zberezhenia henofondu Ukrainskoho narodu. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2190796>
15. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10.01.2002 № 2947-III // Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
16. Unifikovanyi klinichni protokol pervynnoi, vtorynnoi (spetsializovanoi), tretynnoi (vysokospetsializovanoi) medychnoi dopomohy «Planuvannia simi», zatverdzhenyi nakazom Ministerstva okhorony zdorovia vid 21.01.2014 № 59, s. 7
17. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zminy do punktu 2 rozdilii II «Prykintsevi ta perekhidni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia prava viiskovosluzhbovtiv ta inshykh osib na biolohichne batkivstvo (materynstvo)» shchodo zberezhenia henofondu Ukrainskoho narodu» vid 07.02.2024 № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>

УДК 342.57:323.16

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.6

Максим Ареф'єв

Аспірант кафедри конституційного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна
E-mail: arefmaxym@gmail.com



СТАТУТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕВАГИ ПРИЙНЯТТЯ

CHARTERS OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN MOUNTAIN SETTLEMENTS: PRACTICE OF IMPLEMENTATION AND ADVANTAGES OF ADOPTION

Maksym Arefiev

Phd Student of the Constitutional Law Department Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | The article explores the role and significance of community charters for mountain settlements in Ukraine. The author emphasizes the need to address the specific challenges these communities face, which arise from geographical isolation, challenging terrain, insufficient infrastructure, and limited access to services. As the primary document of local self-government, the charter adapts national legislative norms to the needs of a particular community, regulating governance and public relations, mechanisms for citizen participation in decision-making, and procedures for interaction with local authorities. The article emphasises that the charter is a key tool for the development of local democracy and the improvement of governance processes. It contributes to enriching the transparency of government activities, regulating legal relations within the community, and preserving historical and cultural heritage. Through the charter, local communities can more effectively organize access to basic services, particularly by implementing mobile administrative offices and regulating educational, healthcare, and social services.

The author highlights the importance of engaging residents in self-governance processes through public hearings, the creation of self-organization bodies, and the introduction of innovative mechanisms for monitoring local government activities. Furthermore, the charter opens opportunities for attracting additional resources such as investments, grants, and international technical assistance. The document also facilitates the development of inter-municipal cooperation, fostering partnerships with neighbouring communities and foreign organizations.

The article underscores that the adoption of a community charter provides communities with a tool for adapting governance mechanisms to specific conditions, improving the quality of life for residents, and ensuring sustainable development of territories. The community charter is considered not only a legal document but also

a powerful means of mobilizing local resources, promoting democratic practices, and increasing the effectiveness of self-governance.

Keywords: community charter, local self-government, mountain settlements, governance transparency, citizen participation, self-organization, sustainable development.

Анотація | Стаття присвячена дослідженню ролі та значення статутів територіальних громад для гірських населених пунктів України. Автор акцентує увагу на необхідності врахування специфічних викликів таких громад, зумовлених географічною віддаленістю, складним рельєфом, недостатньою інфраструктурою та обмеженим доступом до послуг. Статут, як основний документ місцевого самоврядування, виконує функцію адаптації загальнодержавних законодавчих норм до потреб конкретної громади, регламентуючи відносини між владою та громадою, механізми участі мешканців у прийнятті рішень та процедури взаємодії з місцевою владою.

У статті наголошено, що статут є важливим інструментом розвитку місцевої демократії та покращення управлінських процесів. Документ сприяє підвищенню прозорості діяльності органів влади, врегулюванню правових відносин у громаді та збереженню історико-культурної спадщини. Завдяки статуту місцеві громади можуть ефективніше організувати доступ до базових послуг, зокрема через впровадження мобільних адміністративних офісів, регламентацію освітніх, медичних та соціальних послуг.

Автор виділяє важливість залучення мешканців до процесів самоврядування через громадські слухання, створення органів самоорганізації та запровадження інноваційних механізмів контролю за діяльністю місцевої влади. Крім цього, статут відкриває можливості для залучення додаткових ресурсів, таких як інвестиції, гранти та міжнародна технічна допомога. Документ також сприяє розвитку міжмуніципального співробітництва, формуванню партнерських відносин із сусідніми громадами та міжнародними організаціями.

У статті підкреслено, що прийняття статуту забезпечує громадам інструмент для адаптації управлінських механізмів до специфічних умов, покращення якості життя мешканців та сталого розвитку територій. Статут територіальної громади розглядається не лише як нормативно-правовий документ, а й як потужний засіб мобілізації місцевих ресурсів, розвитку демократичних практик та підвищення ефективності самоврядування.

Ключові слова: статут громади, місцеве самоврядування, гірські населені пункти, прозорість управління, участь громадян, самоорганізація, сталий розвиток.

Гірські населені пункти України стикаються з унікальними викликами в управлінні через свої географічні, соціальні та економічні особливості. Організація ефективного місцевого самоврядування на цих територіях потребує особливого підходу, оскільки звичні методи управління, прийнятні для рівнинних або урбанізованих територій, можуть не відповідати потребам жителів гірських громад. Одним із важливих інструментів для подолання цих викликів є статут територіальної громади. Прийняття статуту дає змогу врегулювати відносини між місцевими органами влади та жителями, сприяє розвитку місцевої демократії, поліпшенню соціально-економічних умов та збереженню культурної спадщини гірських населених пунктів. У цій статті ми розглянемо, як прийняття статутів може поліпшити функціонування територіальних громад у гірських регіонах України та привести до їхнього сталого розвитку.

Визначення статуту територіальної громади. У 1997 році Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» в українське законодавство вперше було введено поняття статуту громади. Закон визначив статут основним локальним нормативно-правовим актом, що має вищу юридичну силу щодо інших рішень органів місцевого самоврядування та затверджується місцевою радою для узгодження окремих положень Конституції України та інших законів відповідно до особливостей громади. Згідно із Законом, статут має містити форми реалізації жителями народовладдя та порядок організації роботи місцевих рад¹.

¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170 (зі змінами).

Відтоді українське законодавство не зобов'язувало органи місцевого самоврядування приймати статuti та не надавало чітких критеріїв їхнього змісту. У зв'язку з цим, увесь цей час керівництво громад на власний розсуд вирішувало, чи потрібен статут громаді та яким змістом його наповнити.

К. І. Наумова вважає, що «статут територіальної громади, передусім, є документом процедурно-нормативного характеру, який відображає особливості взаємовідносин усередині територіальної спільноти, зокрема представницького органу місцевого самоврядування. Його функційна роль полягає у врегулюванні правових відносин, що відображають особливості здійснення місцевого самоврядування на території відповідної громади в межах, визначених чинним законодавством України»².

Статут територіальної громади можна визначити як основний документ місцевого самоврядування, що регулює владно-громадські відносини, права й обов'язки громадян та органів місцевої влади, процедури взаємодії між мешканцями й органами влади, а також принципи організації управління територією.

На думку Д. Д. Заяць, «для ефективного здійснення населенням певної території самоврядних повноважень необхідно, щоб її жителі становили не аморфну та розрізнену сукупність окремих індивідів, а цілісну та відносно згуртовану спільноту, яка усвідомлює спорідненість своїх інтересів, цілей та бачення розвитку, особливості якої відображені саме у статуті. Прийняття статуту територіальної громади є одним із найважливіших кроків на шляху до створення суспільства самоврядних громад»³.

Статут нерідко називають «локальною конституцією», оскільки він встановлює юридичні норми, що мають вищу силу на рівні громади порівняно з іншими місцевими актами. Тому слід погодитися з думкою Н. О. Чудик, що «саме орієнтація на прийняття статутів територіальної громади як своєрідних «міні-конституцій» або «малих конституцій» територіальних громад, найоптимальніше відповідає ідеям субсидіарності та самоорганізації населення за місцем проживання, розмаїття й свободи вибору жителями напрямів і видів локальної діяльності щодо вирішення питань місцевого значення»⁴.

Більшість територіальних громад і досі не мають прийнятого статуту. У багатьох селах, селищах і містах ані місцева еліта, ані влада не порушували й не порушують питання необхідності розроблення статуту, бо навіть не уявляють, які переваги надає їм такий документ, не кажучи вже про гірські населені пункти, які здебільшого є сільськими чи селищними громадами, де села географічно розкидані по горах з обмеженою транспортною доступністю, де жителі не те що не розуміють переваг статуту, а й взагалі про нього ніколи не чули.

Відсутність статуту територіальної громади зумовлює велику кількість питань через те, що владно-громадські відносини у більшості випадків нормативно не врегульовані. Такі процедури, як: консультації з громадськістю, місцеві ініціативи, участь громадян у роботі наглядових рад комунальних підприємств, громадські слухання, громадська експертиза, створення та діяльність органів самоорганізації населення (будинкових, вуличних, квартальних та інших комітетів тощо), порядок звітування сільського, селищного, міського голови, постійних комісій та депутатів сільської, селищної, міської ради — необхідні складові кожного статуту територіальної громади. За таких умов та з такими формами діяльності громади статут буде не декларативним документом, а реальною «малою конституцією» громади.

Для гірських населених пунктів статут відіграє особливо важливу роль, оскільки він дає змогу адаптувати законодавчі норми та правила до специфічних умов і потреб громади, таких як:

² Наумова К.І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні, автореферат. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13466>

³ Заяць Д. Д. Статутне регулювання системи місцевого самоврядування в Україні, дисертація на здобуття ступеня кандидата наук. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U002198>

⁴ Чудик Н.О. Статут територіальної громади як джерело конституційного права в Україні, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1048>

складний рельєф, віддаленість населених пунктів від центрів, обмежена інфраструктура та доступ до базових послуг⁵.

У контексті вищезазначеного слід зазначити, що Верховна Рада України прийняла 9 травня 2024 року Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» № 7283 від 13.04.2022, який очікує підписання Президентом України. Цей закон скасовує диспозитивність у прийнятті статутів громад і переводить ці норми в імперативний статус, надаючи громадам термін для прийняття своїх статутів до 1 січня 2027 року⁶. Також цим законом передбачено вже обов'язкові норми, які мають бути роз'яснені статутом громади⁷. З цього вбачається, що законодавцем здійснено спробу уніфікації чи систематизації структури статутів громад, про яку згадують у своїй статті О.В. Батанов та Н.О. Чудик⁸. Оскільки передбачено вісім обов'язкових напрямів правовідносин, що мають включатися до статуту, та дев'ятий, який дозволяє розглянути інші питання місцевого значення, що стосуються життєдіяльності територіальної громади та не суперечать законодавству.

Історико-культурне значення статуту. Гірські громади, такі як села та селища Карпатського регіону, зберігають багату історико-культурну спадщину, яка є важливим елементом їхньої ідентичності. Прийняття статуту може сприяти збереженню цих унікальних рис, регламентуючи питання, пов'язані з культурною спадщиною, національними символами, традиціями та іншими аспектами історичної значущості громади. Встановлення правових норм, що зберігають унікальні культурні та історичні елементи, може сприяти не лише внутрішньому згуртуванню громади, а й розвитку туризму та залученню інвестицій у гірські регіони.

Наприклад, у Статуті територіальної громади міста Львова детально прописані історичні та культурні особливості громади, зокрема її герб, хоругви та традиції місцевого самоврядування⁹. Такі елементи можна успішно використовувати й у гірських громадах, щоб підкреслити їхню унікальність. У багатьох гірських громадах Прикарпаття вже є традиції самоврядування, які збереглися з часів отримання Магдебурзького права. Закріплення цих традицій у статуті дозволить зберегти історичну пам'ять і підкреслити неповторність громади.

Регламентація владно-громадських відносин. Однією з найважливіших переваг прийняття статуту є врегулювання відносин між місцевою владою та жителями громади. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» надає загальні рамки для діяльності місцевої влади, але не регулює детально всі аспекти взаємодії. Прийняття статуту дозволяє врегулювати питання, що залишаються поза увагою законодавства, і таким чином підвищити ефективність управління громадою¹⁰. В Європейській хартії місцевого самоврядування зазначено, що органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції та вирішення якого не доручене жодному іншому органу¹¹.

⁵ Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.95 № 57/95-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1995, №9, ст.58.(зі змінами)

⁶ Нові вимоги до статутів громад: чого бракує основному документу Харкова. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». URL: <https://www.prostir.ua/?news=novi-vymo-hy-do-statutiv-hromad-choho-brakuje-osnovnomu-dokumentu-harkova>

⁷ Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування (Прийнятий Верховною радою України 09 травня 2024 року, проте очікує підписання Президентом України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>

⁸ Батанов О. В., Чудик Н. О. Структура статуту територіальної громади та її елементи: проблеми теорії та практики. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/8116>

⁹ Статут територіальної громади міста Львова. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07 грудня 2017 р. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08)

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>

¹¹ Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#n23

Наприклад, у багатьох громадах без статуту механізм електронних петицій не працював належним чином через відсутність обов'язкових норм, які б гарантували їх розгляд. Статут установлював обов'язкову процедуру розгляду петицій, якщо вони набрали необхідну кількість підписів, а також зобов'язував місцеву раду реагувати на них відповідно до конкретних строків. Це підвищувало рівень участі громадян у процесах прийняття рішень та робило діяльність органів місцевого самоврядування прозорішою. Слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року № 577-VIII було додано нову частину статті 46, де зазначено, що сесія ради скликається для розгляду електронної петиції, що набрала необхідну кількість підписів, протягом строку, встановленого для її розгляду, тобто закріплено обов'язковість розгляду електронної петиції¹². Проте деякі громади й далі окремо зазначають у своїх статутах територіальних громад окремі положення про розгляд петицій, зокрема електронних.

Забезпечення доступу до базових послуг. Гірські населені пункти часто стикаються з проблемами доступу до базових послуг через географічну віддаленість та складний рельєф. Мешканці віддалених сіл і селищ можуть відчувати труднощі з отриманням адміністративних, медичних, освітніх та соціальних послуг через те, що центральні адміністративні офіси розташовані занадто далеко. Прийняття статуту може стати вирішенням цієї проблеми, оскільки він дозволяє врахувати специфіку гірських територій і прописувати механізми, які полегшать доступ до цих послуг.

Наприклад, у статуті можна передбачити організацію мобільних адміністративних офісів у складі, наприклад, відділів соціального захисту населення, земельних відносин, містобудування та архітектури, благоустрою, юридичного, навіть можна залучати представників комунальних підприємств, що займаються вивезенням твердих побутових відходів та вивезенням рідких нечистот тощо, які періодично виїжджатимуть до віддалених населених пунктів, щоб забезпечити жителям доступ до необхідних послуг без потреби довгих поїздок до центру громади. Крім того, статут може регламентувати механізми надання медичних та освітніх послуг з урахуванням віддаленості сіл та складності транспортної інфраструктури.

Підвищення прозорості управління та звітності. Прозорість управління — це важливий елемент ефективного самоврядування, особливо в громадах, де є обмежений доступ до інформації через віддаленість або ізольованість. Статут може передбачати регулярні звіти місцевої влади перед громадою, публічні консультації з громадянами щодо ключових питань розвитку громади, а також процедури для проведення громадських слухань. Це дозволяє підвищити рівень підзвітності влади та залученості мешканців у процеси прийняття рішень.

Зокрема, у статуті може бути закріплено порядок щорічного звітування сільського чи селищного голови, депутатів місцевої ради перед громадою не лише в адміністративному центрі громади, а й у старостинських округах чи навіть в інших населених пунктах. Це забезпечує регулярний контроль за діяльністю влади та сприяє підвищенню довіри громадян до органів місцевого самоврядування. У гірських населених пунктах, де зв'язок між жителями та владою може бути слабшим через географічну ізольованість, це особливо важливо.

Залучення інвестицій та міжнародної допомоги. Статут територіальної громади може стати потужним інструментом для залучення інвестицій і міжнародної допомоги. Багато міжнародних організацій, зокрема фонди Європейського Союзу, оцінюють наявність статуту як показник готовності громади до саморозвитку та здатності ефективно використовувати ресурси. Також у статуті громади можна передбачити обов'язковість прийняття стратегії розвитку відповідної громади, що ще більше відкриває можливостей для участі в різних грантових програмах чи конкурсах із залучення додаткових ресурсів на розвиток громади. Для гірських громад, де фінансові ресурси обмежені, залучення зовнішньої допомоги може стати ключовим фактором у вирішенні інфраструктурних проблем і розвитку місцевої економіки. Наприклад, у рамках програми «Громадянське суспільство та належне врядування» Міжнародного фонду «Відродження» було оголошено конкурс

¹² Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції. Закон України від 02.07.2015 року №577-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 35, ст.341.

на «Підтримку спільних ініціатив неурядових організацій сусідніх малих територіальних громад», де в переліку критеріїв для відбору переможців було зазначено, що перевагу буде надано проектним пропозиціям, поданим громадами, які мають власні статuti¹³.

Також статuti територіальних громад можуть передбачати міжмуніципальні партнерства з іншими громадами не лише на території України, а й за кордоном, що також сприяє покращенню економічного, культурного, туристичного, міжмуніципального обміну досвідом та посиленню розвитку цих напрямів.

Наведемо приклад територіальної громади міста Сколе, Стрийського району, Львівської області, де в статуті закріплено окрему статтю під назвою «Міжнародні зв'язки територіальної громади», яка, серед іншого, зазначає, що з метою розвитку зовнішньоекономічних, науково-технічних, культурних, спортивних та інших зв'язків, органи місцевого самоврядування мають право укладати договори з іноземними підприємствами, організаціями, установами, а також з органами місцевого самоврядування інших держав¹⁴. На виконання цієї статті Сколівська територіальна громада підписала договори про партнерство з гміною Леліс Республіки Польща, що дозволило територіальній громаді увійти до числа громад Львівщини, проекти яких у рамках Програми Interreg NEXT Poland – Ukraine 2021–2027 стали переможцями¹⁵. Зокрема, проектом «Леліс – Сколе» заплановано будівництво технічної інфраструктури та закупівлю обладнання для ліквідації наслідків стихійних лих, реконструкцію споруд незараження питної води в м. Сколе та залучення понад 1 мільйона євро на виконання цих робіт¹⁶.

Розвиток місцевих ініціатив та самоорганізації. У гірських громадах, де сусідські зв'язки є міцнішими, важливу роль відіграють органи самоорганізації населення – будинкові, вуличні, квартальні комітети¹⁷, а також громадські організації та об'єднання. Прийняття статуту дозволяє закріпити ці механізми на правовому рівні та регламентувати їхню діяльність. Це сприяє активнішій участі мешканців у вирішенні локальних проблем, таких як ремонт доріг, організація громадських заходів, захист природних ресурсів тощо.

Т. О. Астапова переконана, що «місцеве самоврядування відіграє значну роль у процесі формування громадянського суспільства, оскільки всі громадянські права й масові форми активності громадян, різні позадержавні прояви суспільного життя зароджуються і зрештою реалізуються в місцевих громадах, що створюють базу громадянського суспільства»¹⁸.

Наприклад, у гірських громадах Карпатського регіону часто створюються самоорганізовані об'єднання (кластери, асоціації) для вирішення екологічних питань або розвитку місцевого туризму. Наприклад, на теренах Славської селищної ради було створено Туристичну асоціацію «Курорт Славський», засновниками якої стали жителі та бізнесмени громади з метою розвитку та популяризації селища Славсько¹⁹. Статут може регламентувати процеси створення таких об'єднань, що допомагає залучати мешканців до активного життя громади та підвищує їхню відповідальність за спільний добробут.

¹³ Програма «Громадянське суспільство та належне врядування» Міжнародного фонду «Відродження» оголошений конкурс «Підтримка спільних ініціатив неурядових організацій сусідніх малих територіальних громад».

URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/14346/>

¹⁴ Статут територіальної громади міста Сколе. URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/16-43-09-04-10-2018/>

¹⁵ Перелік проектів-переможців за пріоритетом «Довкілля» програми Interreg NEXT «Польща-Україна 2021-2027».

URL: <https://pl-ua.eu/ua/news/3146>

¹⁶ Сколівська міська рада, сайт, новина про перемогу в програмі Interreg NEXT «Польща-Україна 2021-2027».

URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/1713782804/>

¹⁷ Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996.

№ 30. Ст. 141 (зі змінами).

¹⁸ Астапова Т. О. Адаптація зарубіжного досвіду реформування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2010. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20110901000607>

¹⁹ Дані єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців щодо Туристичної асоціації «Курорт Славський». URL: <https://opendatabot.ua/c/34318283>

Приклади впровадження статутів у гірських регіонах. У Карпатському регіоні України вже є приклади успішного впровадження статутів, які сприяли розвитку місцевого самоврядування та покращенню життя громади. Наприклад, у громаді селища Ворохта на Івано-Франківщині прийняття статуту дозволило врегулювати питання надання туристичних послуг, організації місцевих ініціатив та залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури. Статут став інструментом для покращення взаємодії між місцевою владою та бізнесом, що сприяло розвитку економіки громади та створенню нових робочих місць. Наведемо уривок із преамбули статуту громади селища Ворохта: «усвідомлюючи, що неможливо досягнути розвитку та високої якості життя, якщо жителі не є частиною процесу прийняття найважливіших рішень, що їх стосуються»²⁰.

Також, до прикладу, можна навести статут Усть-Чорнянської територіальної громади Тячівського району Закарпатської області, яким не лише врегульовано особливості територіальної громади, владно-громадські відносини, права й обов'язки громадян, процедури взаємодії між мешканцями та органами влади чи принципи організації управління територією, які частково згадуються в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», а й запропоновано деякі нововведення. Зокрема, передбачено нові форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення:

- загальні збори (**конференції**) членів територіальної громади;
- консультативно-дорадчі органи (громадські ради);
- участь у роботі інститутів громадянського суспільства (громадських організацій, благодійних фондів, професійних спілок та інших неприбуткових організацій), які опікуються питаннями здійснення місцевого самоврядування в територіальній громаді²¹.

Окремо слід зазначити форми контролю за органами місцевого самоврядування, зокрема щодо контролю за екологічною ситуацією на території громади. За рішенням загальних зборів територіальної громади створюються громадські контрольні інспекції.

Своєю чергою, головні контрольні інспекції підзвітні та підконтрольні загальним зборам (конференції) територіальної громади і звітують перед ними про свою діяльність не менше двох разів на рік або на вимогу загальних зборів (конференції) у визначений ними час та спосіб.

Висновки. Наведені у статті приклади свідчать, що статут територіальної громади надає жителям додаткові можливості для участі в житті громади та здійснення ефективного громадського контролю.

Позитивні приклади з Карпатського регіону демонструють, як статут може допомогти громаді розвивати туризм, зберегти екологічну спадщину та залучати фінансування для розвитку інфраструктури. Завдяки статуту громада отримує не лише юридичну основу для ефективного управління, а й інструмент для залучення жителів до процесів прийняття рішень, що є важливою передумовою сталого розвитку гірських регіонів України.

Прийняття статутів територіальних громад у гірських населених пунктах України має низку переваг, які сприяють сталому розвитку цих регіонів, зокрема:

- допомагає зберегти історичну, культурну та екологічну спадщину громади;
- підвищує прозорість та відкритість в управлінні громадою, що створює нові можливості для залучення місцевих жителів до прийняття рішень;
- забезпечує доступ до базових послуг для всіх жителів громади з урахуванням специфіки гірських територій;
- слугує інструментом для залучення додаткових фінансових (інвестиційних), інтелектуальних, технологічних, інформаційних, соціальних та інших ресурсів для розвитку інфраструктури та території громади.

²⁰ Статут територіальної громади Ворохта Надвірнянського району Івано-Франківської області.
URL: <https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/statut-vorohtyanskoyi-selyshhnoyi-terytorialnoyi-gromady-nadvirnyanskogo-rajonu-ivano-frankivskoyi-oblasti/>

²¹ Статут Усть-Чорнянської територіальної громади Тячівського району Закарпатської області.
URL: https://rada.info/upload/users_files/04349805/docs/d4529ae7539aae66f2ca22aef7f60df4.pdf

Отже, у гірських населених пунктах, де існують специфічні виклики через віддаленість, складний рельєф та обмежені ресурси, статут є ефективним інструментом самоврядування, який дає змогу врахувати всі особливості регіону та адаптувати управлінські механізми до потреб громади.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Астапова Т. О. Адаптація зарубіжного досвіду реформування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2010. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20110901000607>
2. Батанов О. В., Чудик Н. О. Структура статуту територіальної громади та її елементи: проблеми теорії та практики. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/8116>
3. Дані єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців щодо Туристичної асоціації «Курорт Славський». URL: <https://opendatabot.ua/c/34318283>
4. Заяць Д. Д. Статутне регулювання системи місцевого самоврядування в Україні, дисертація на здобуття ступеня кандидата наук. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U002198>
5. Наумова К.І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні, автореферат. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/13466>
6. Нові вимоги до статутів громад: чого бракує основному документу Харкова. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». URL: <https://www.prostir.ua/?news=novi-vymohy-do-statutiv-hromad-choho-brakuje-osnovnomu-dokumentu-harkova>
7. Перелік проєктів-переможці за пріоритетом «Довкілля» програми Interreg NEXT «Польща-Україна 2021-2027». URL: <https://pl-ua.eu/ua/news/3146>
8. Програма «Громадянське суспільство та належне врядування» Міжнародного фонду «Відродження» оголошений конкурс «Підтримка спільних ініціатив неурядових організацій сусідніх малих територіальних громад». URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/14346/>
9. Сколівська міська рада, сайт, новина про перемогу в програмі Interreg NEXT «Польща-Україна 2021-2027». URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/1713782804/>
10. Чудик Н.О. Статут територіальної громади як джерело конституційного права в Україні, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1048>

Перелік юридичних документів:

11. Європейська хартія місцевого самоврядування URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#n23
12. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).
13. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції. Закон України від 02.07.2015 року №577- VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 35, ст.341.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170 (зі змінами).
15. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.95 № 57/95-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1995, №9, ст.58. (зі змінами)
16. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування (Прийнятий Верховною радою України 09 травня 2024 року, проте очікує підписання Президентом України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>
18. Статут Усть-Чорнянської територіальної громади Тячівського району Закарпатської області. URL: https://rada.info/upload/users_files/04349805/docs/d4529ae7539aae66f2ca22aef7f60df4.pdf
19. Статут територіальної громади Ворохти Надвірнянського району Івано-Франківської області. URL: <https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/statut-vorokhtyanskoyi-selyshhnoyi-terytorialnoyi-gromady-nadvirnyanskogo-rajonu-ivano-frankivskoyi-oblasti/>

20. Статут територіальної громади міста Львова. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07 грудня 2017 р. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08)
21. Статут територіальної громади міста Сколе. URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/16-43-09-04-10-2018/>

References

Bibliography:

1. Astapova T. O. Adaptatsiia zarubizhnoho dosvidu reformuvannia diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: avtoref. dys.... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.04 / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv. rehion. in-t derzh. upr. Kharkiv, 2010. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20110901000607>
2. Batanov O. V., Chudyk N. O. Struktura statutu terytorialnoi hromady ta yii elementy: problemy teorii ta praktyky. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/8116>
3. Chudyk N.O. Statut terytorialnoi hromady yak dzherelo konstytutsiinoho prava v Ukraini, dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1048>
4. Dani yedynoho derzhavnogo reiestru yurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpnyemstiv shchodo Turystychnoi asotsiatsii «Kurort Slavskiy». URL: <https://opendatabot.ua/c/34318283>
5. Naumova K.I. Pravovi akty orhaniv i posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia v systemi dzherel munitsypalnogo prava v Ukraini, avtoreferat. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13466>
6. Novi vymohy do statutiv hromad: choho brakuie osnovnomu dokumentu Kharkova. Analitychnyi tsentr «Observatoriia demokratii». URL: <https://www.prostir.ua/?news=novi-vymohy-do-statutiv-hromad-choho-brakuje-osnovnomu-dokumentu-harkova>
7. Perelik proektiv-peremozhtsi za priorytetom «Dovkilia» prohramy Interreg NEXT «Polshcha-Ukraina 2021-2027». URL: <https://pl-ua.eu/ua/news/3146>
8. Prohrama «Hromadianske suspilstvo ta nalezhne vriaduvannia» Mizhnarodnoho fondu «Vidrodzhennia» oholoshenyi konkurs «Pidtrymka spilnykh initsiatyv neuriadovykh orhanizatsii susidnykh malykh terytorialnykh hromad». URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/14346/>
9. Skolivska miska rada, sait, novyna pro peremohu v prohrami Interreg NEXT «Polshcha-Ukraina 2021-2027». URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/1713782804/>
10. Zaiats D. D. Statutne rehuliuвання systemy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini, dysertatsiia na zdobuttia stupenia kandydata nauk. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U002198>

List of legal documents:

11. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 (zi zminamy).
12. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997. № 280/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1997. № 24. St. 170 (zi zminamy).
13. Pro status hirsykykh naselenykh punktiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 15.02.95 № 57/95-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1995, №9, st.58.(zi zminamy)
14. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zvernennia hromadian» shchodo elektronnoho zvernennia ta elektronnoi petytsii. Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 roku №577- VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 35, st.341.
15. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia (Pryiniaty Verkhovnoiu radoiu Ukrainy 09 travnia 2024 roku, prote ochikuie pidpysannia Prezydentom Ukrainy). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>
16. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Kharkivskoi miskoi rady shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyny druhoi statti 19, statti 144 Konstytutsii Ukrainy, statti 25, chastyny chotyryndatsiatoi statti 46, chastyn pershoi, desiatoi statti 59 Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» (sprava pro skasuvannia aktiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>
17. Statut Ust-Chornianskoi terytorialnoi hromady Tiachivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti. URL: https://rada.info/upload/users_files/04349805/docs/d4529ae7539aae66f2ca22aef7f60df4.pdf
18. Statut terytorialnoi hromady Vorokhty Nadvirnianskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti. URL: <https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/statut-vorokhtyanskoyi-selyshhnoyi-terytorialnoyi-gromady-nadvirnyanskogo-raionu-ivano-frankivskoyi-oblasti/>
19. Statut terytorialnoi hromady mista Lvova. Ukhvala Lvivskoi miskoi rady № 2667 vid 07 hrudnia 2017 r. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08)
20. Statut terytorialnoi hromady mista Skole. URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/16-43-09-04-10-2018/>
21. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#n23



КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

СПІКЕР ПАРЛАМЕНТУ ГРУЗІЇ ПІДПИСАВ ЗАКОН ПРОТИ ЛГБТК ПІСЛЯ ВІДМОВИ ПРЕЗИДЕНТКИ ЦЕ ЗРОБИТИ

Попри відмову президентки Грузії підписати скандальний законопроект, який раніше ухвалили в парламенті країни, закон все одно набуде чинності, оскільки його підписав спікер парламенту.

Спікер парламенту Грузії Шалва Папуашвілі підписав закон, який обмежує права ЛГБТК-спільноти. Підписання документу відбулося у четвер, 3 жовтня, на наступний день після того, як президентка країни Саломе Зурабішвілі відмовилася поставити під ним власний підпис.

«Відповідно до Конституції, я підписав сьогодні закон «Про сімейні цінності та захист неповнолітніх», який не підписала (президентка. - Ред.) Саломе Зурабішвілі», - заявив Шалва Папуашвілі у Facebook.

Раніше в адміністрації президентки Грузії уточнили, що Зурабішвілі не наклала вето на закон.

Згідно з грузинським законодавством, якщо президент не підписує будь-який закон, то право підписати його через певний час має спікер парламенту.

17 вересня парламент Грузії ухвалив в остаточному читанні законопроект про «сімейні цінності», що забороняє «пропаганду ЛГБТ» і зміну статі. Документ підтримали депутати від правлячої партії «Грузинська мрія». «За» законопроект проголосували 84 парламентарії, «проти» не висловився жоден. При цьому опозиція бойкотувала голосування.

Серед іншого новий закон забороняє одностатеві союзи та альтернативні форми шлюбу, а також можливість усиновлення дітей особами, які «ідентифікують себе іншим гендером» і негетеросексуальними людьми. Крім того, нововведення передбачають заборону операцій зі зміни статі, зазначення в документах гендеру, відмінного від біологічної статі, а також «пропаганди ЛГБТ» в освітніх установах, ЗМІ та в публічному

просторі. Стежити за виконанням цих норм буде спеціальна комісія, а порушникам загрожують штрафи, заборона на професійну діяльність, а також позбавлення волі. Контент, що пропагує гомосексуальні стосунки, буде вилучатися або заборонятися до показу і поширення, впливає з поправок. Верховний представник Євросоюзу з зовнішньої та безпекової політики Жозеп Боррель закликав Грузію відкликати цей закон, назвавши його таким, що «утискає основні права людей» і «посилило дискримінацію та стигматизацію». За словами Борреля, цей закон «ще більше збиває» Тбілісі зі шляху до вступу в Євросоюз.

ПУБЛІЧНЕ СЗЧ: ВІЙСЬКОВОГО ГНЕЗДІЛОВА ЗАТРИМАЛИ ПРАВООХОРОНЦІ



Військовослужбовця 56-ї окремої мотопіхотної бригади Сергія Гнезділова затримали слідчі ДБР. Він публічно самовільно залишив військову частину.

Співробітники Державного бюро розслідувань (ДБР) затримали військовослужбовця 56-ї окремої мотопіхотної бригади (ОМБр) Збройних сил України (ЗСУ) Сергія Гнезділова, який нещодавно публічно самовільно залишив військову частину (СЗЧ).

Як повідомляє в середу, 9 жовтня,



пресслужба ДБР, вирішується питання щодо обрання йому запобіжного заходу.

Гнезділов повідомив про СЗЧ у соціальних мережах 21 вересня, а 23 вересня Донецька спеціалізована прокуратура в сфері оборони Східного регіону відкрила за фактом цих публікацій кримінальне провадження щодо дезертирства. У ДБР кажуть, що службове розслідування призначили і в бригаді, за результатами якого визнали, що військовий «вчинив дії, які містять ознаки кримінального правопорушення».

За даними слідства, на початку вересня Гнезділов був направлений у госпіталь для медичного огляду військово-лікарською комісією (ВЛК), однак «насправді обстеження не проходив та в медзакладі не перебував, а після завершення визначеного терміну ВЛК до місця несення служби не повернувся, навіть більше - впродовж двох тижнів фактично переховувався від правоохоронців, змінюючи місця та міста проживання».

«Демонстративне та публічне залишення військової частини в умовах воєнного часу є не тільки аморальним по відношенню до побратимів, які залишилися на фронті, але й деморалізує суспільство та ініціює хибну дискусію, що односторонньо працює на руку нашому ворогові», - йдеться у повідомленні.

В Офісі генерального прокурора повідомили, що дії Гнезділова кваліфікували за частиною 4 статті 408 Кримінального кодексу. Її санкція передбачає позбавлення волі до 12 років. Нині триває досудове розслідування.

Гнезділов підтвердив у Facebook факт затримання.

Гнезділов долучився до лав ЗСУ в 2019 році. Він також є засновником фестивалю української культури «ВиделкаFest» на Одещині та ведучим подкасту на «Громадському». Своє рішення піти у СЗЧ він

мотивував бажанням повернути увагу влади й суспільства до необхідності ротаций, а також до відсутності чітких термінів служби.

БІЛОРУСЬ ПРИЧЕТНА ДО МІЛІТАРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ - ПРАВОЗАХИСНИКИ

Правозахисні організації закидають білоруському режиму співучасть у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей з окупованих територій та закликають МКС притягнути до відповідальності винних.



Режим правителя Білорусі Олександра Лукашенка є співучасником злочинної політики Росії зі знищення ідентичності українських дітей та їх мілітаризації. Такого висновку дійшли автори розслідування, що його підготували українські та білоруські правозахисники за підтримки Freedom House. Над документом працювали експерти з українських правозахисних організацій Центр прав людини ZMINA та Регіональний центр прав людини, а також білоруських - «Вясна» та BelPol. Розслідування під назвою «Викрадене дитинство: як білоруський режим стирає ідентичність українських дітей переміщенням, перевихованням та мілітаризацією» представили в четвер, 10 жовтня, на пресконференції в Українському кризовому медіацентрі в Києві.

Лукашенко «особисто заклав основу для переміщення українських дітей на білоруську територію», наголошується у звіті, оприлюдненому на сайті Freedom House. Як зауважують автори документа, підписаний білоруським правителем у 2021 році указ про «організацію відпочинку та оздоровлення дітей з Донбасу» створив прецедент активної участі білоруського режиму у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей. Крім того, зважаючи на авторитарність правління

Лукашенка, жоден з заходів не може відбутися без чіткого схвалення білоруського правителя, наголошують правозахисники.

У звіті вперше наводяться дані про вивезених українських дітей, які стали відомі завдяки контактам всередині Білорусі. Інформацію для свого розслідування правозахисники отримали, зокрема, і від білоруської незалежної організації BELPOL, заснованої у 2020 році колишніми співробітниками правоохоронних органів країни. Йдеться про імена дітей, переміщених з тимчасово окупованих територій до Білорусі в період з 2022 по 2023 рік, а також такі підтверджувальні документи як залізничні квитки, внутрішнє листування тощо. Крім того, дослідники послуговувалися інформацією з близько 200 відкритих джерел.

Раніше, 4 жовтня, представники громадських організацій презентували англomовну версію дослідження на конференції ОБСЄ у Варшаві. Офіційно представники білоруського режиму Лукашенка на звіт не реагували, проте низка провладних ЗМІ різко розкритикувала роботу правозахисників, змістивши акценти на пропагандистські наративи.

Правозахисникам вдалося ідентифікувати 2219 дітей, які були переміщені з окупованих територій України до Білорусі з 2021-го по червень нинішнього року. Більшість з них - після початку повномасштабної війни РФ проти України. Серед них - діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти, чії батьки загинули внаслідок бойових дій, але також і ті, хто має батьків чи опікунів. Щонайменше 27 українських дітей згодом з Білорусі перемістили до Росії.

«Оскільки ми не контактували напряму ні з дітьми, ні з їхніми опікунами, ми не могли підтвердити, на яких умовах відбувалася згода на їх переміщення, чи була вона добровільна, - каже в коментарі DW співавторка звіту, представниця Центру прав людини ZMINA Онисія Синюк. - Це могли бути, наприклад, діти вчителів і лікарів, які залежні від окупаційної влади або ж сім'ї, переміщені з Маріуполя чи інших зруйнованих міст, які залежні від допомоги окупаційних адміністрацій або РФ».

Автори звіту звернули увагу на той факт, що більш активно переміщення відбувалися протягом навчального процесу у 2022-2023 роках, а не влітку, що, на їхню думку, суперечить проголошеній меті переміщення з метою оздоровлення. Скільки вивезених дітей повернулися на окуповані території України після переміщення правозахисникам невідомо.

У звіті не лише описуються маршрути переміщення дітей з окупованих територій України, а й те,

що відбувається з ними після вивезення на територію Білорусі. Після вивезення неповнолітніх українців розміщували у білоруських санаторіях, реабілітаційних центрах, дитячих таборах, а також зараховували у місцеві навчальні заклади, «де мова викладання - російська, а навчальна програма пропагує «руський мир» та інші наративи російської пропаганди», йдеться в документі. «Це не випадковість, що ціль - саме діти, а не дорослі. Російська система побудована так, аби зробити з них російських громадян, зокрема майбутніх солдатів збройних сил РФ. І Білорусь це втілює. Коли вони перебувають у Білорусі чи в Росії, до них ставляться як до російських дітей, а мають ставитися як до українських дітей з окупованих територій», - вказує Синюк.

Крім сприяння у зміні ідентичності, Білорусь наслідує модель РФ з мілітаризації неповнолітніх українців, вважають правозахисники. На підтвердження цього автори звіту наводять організовані під час перебування в Білорусі численні візити неповнолітніх до правоохоронних органів, військових частин, а також зустрічі з представниками військових та молодіжних військових організацій. Крім того, у документі згадується поширена в окупації практика залучення дітей до молодіжних воєнізованих формувань, як-от російська «юнарія» чи кадетські корпуси, що суперечить нормам Женевської конвенції.

Негативні наслідки цього вже помітні на індивідуальному рівні, вказує Синюк. «Нам відомий випадок, коли один з випускників кадетського корпусу Захарченка пішов у збройні сили РФ і загинув. І це потрібно масштабувати не лише на ці 2219 дітей, а на тих майже 1,5 мільйона, які знаходяться на окупованій території і піддаються тій самій мілітаризації та індоктринації», - каже співаторка звіту.

Крім того, як йдеться у документі, білоруський та російський режими використовують українських дітей в цілях пропаганди. Як вказують дослідники, вони неодноразово з'являлися в матеріалах державних ЗМІ обох країн, націлених на легітимізацію їхнього переміщення та мілітаризації. На думку правозахисників, такі дії сприяють повторній травматизації неповнолітніх.

«Журналісти переважно ставлять навідні запитання, пов'язані з травматичними темами: обстріли, відчуття дітей у контексті військових дій, чи є «вибиті вікна» нормою. Наполегливі запитання журналістів, що вимагають детального пригадування та відтворення травматичних подій, неодноразово доводили дітей до сліз», - зазначають правозахисники в звіті. До того ж під час підготовки матеріалів ЗМІ нехтують правом дітей на приватне життя, констатують вони.

Вирішальну роль у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей грає Союзна держава Республіки Білорусь та РФ, вказується у звіті. За даними авторів документу, на ці заходи союзне утворення виділило понад 500 тисяч доларів протягом 2022-2023 років. Причетними до переміщення, перевиховання та мілітаризації українських дітей, окрім правителів РФ та Білорусі, правозахисники називають також держсекретаря «союзної держави» Дмитра Мезенцева та прем'єра Росії Михайла Мішустіна, який паралельно обіймає посаду очільника ради міністрів «союзної держави». Крім того, ці заходи неможливі без участі представників окупаційних адміністрацій, контрольованих Москвою.

У звіті вказується також на активній ролі громадських організацій, найвідоміша з яких - Фонд Олексія Талая, заснований білоруським паралімпійським спортсменом. Як стверджують автори звіту, Талай

підтримує тісні особисті та ділові стосунки з представниками білоруського та російського урядів, а також окупаційними адміністраціями. За словами Онисії Синюк, окрім того, що Талай використовує свою медійність як параолімпійця для проведення «мотиваційних зустрічей» з дітьми, його фонд фінансує та організовує ці заходи. «Співробітники фонду супроводжують цих дітей і приїжджають самі на окуповані території. Вони підтримують зв'язки з окупаційними адміністраціями, також із так званими громадськими організаціями, які працюють на окупованій території», - зазначає аналітикиня.

Талай став одним з чотирьох осіб, щодо яких правозахисники внесли подання до Міжнародного кримінального суду із закликом видати ордер на арешт. Також дослідники наполягають на притягненні до відповідальності за скоєне Олександра Лукашенка, Дмитра Мезенцева та Михайла Мішустіна. Як наголошується в звіті правозахисників, дії Білорусі та Росії порушують фундаментальні права і свободи українських дітей, закріплені Конвенцією ООН про права дитини. Крім того, перевиховання українських дітей на території Білорусі в умовах війни Росії проти України може кваліфікуватися як дискримінаційне переслідування, що є злочином проти людяності, наголосила співторка звіту Онисія Синюк.

За її словами, правозахисники вже мали зустріч з представниками МКС, на якій вказували на важливість зосередити увагу не лише на фактах переміщення, але й на розгалуженій системі перевиховання дітей та їх мілітаризації. Подальша кваліфікація, як каже правозахисниця, - у зоні відповідальності МКС.

У Гаазі вже підтвердили, що Білорусь можуть притягнути до відпо-

відальності за депортацію українських дітей, хоча та не є членом Міжнародного кримінального суду (МКС). Як заявив речник МКС Фаді ель Абдалла на зустрічі з українськими журналістами, це можливо у разі наявності доказів, адже такі злочини «могли бути скоєні на території України». «Тобто незалежно від того, чи дітей привезли в Росію чи в інше місце, такі діяння можуть підпадати під юрисдикцію МКС, якщо саме викрадення хоча б частково було скоєно на території України», - пояснив Абдалла.

ТУСК ХОЧЕ ПРИЗУПИНИТИ ПРАВО НА ОТРИМАННЯ ПРИТУЛКУ У ПОЛЬЩІ



Польща планує частково призупинити право на притулок для нелегальних мігрантів, заявив прем'єр Туск. За його словами, те, як використовуються права на притулок, повністю суперечить фактичній їхній суті.

Польща планує частково призупинити право на притулок для нелегальних мігрантів, про що у суботу, 12 жовтня, заявив прем'єр-міністр Дональд Туск.

Як передає агенція AFP, Туск, який має представити пакет міграційної політики у вівторок, заявив у виступі перед своїм рухом «Громадянська коаліція», що Польща буде вести «нещадну» боротьбу з нелегальними іммігрантами, які в'їжджають в країну без документів.

«Я заявляю голосно і з гордістю, що наша міграційна стратегія включатиме тимчасове призупинення права на притулок на нашій території», - зазначив він.

Також польський прем'єр додав,

що попросить Європейський Союз «визнати» цю пропозицію. «Ми прекрасно знаємо, як (президент Білорусі Олександр. - Ред.) Лукашенко, (президент Росії Володимир. - Ред.) Путін, посередники мігрантів і торговці людьми використовують цю систему», - заявив він про систему притулку.

За словами Туска, «те, як використовуються права на притулок, повністю суперечить фактичній суті права на притулок». «Ми не збираємося поважати або застосовувати будь-яку європейську ідею, яка... заважає нашій безпеці. Я маю на увазі міграційний пакт (ЄС. - Ред.)», - заявив він.

Нагадаємо, раніше уряди Нідерландів та Угорщини оголосили, що подадуть заявки на виняток для себе із процедурних правил ЄС про надання притулку.

КРАЇНИ ЄС ЗАКЛИКАЮТЬ ТЕРМІНОВО УХВАЛИТИ НОВІ ПРАВИЛА ДЕПОРТАЦІЇ



Країни ЄС вимагають «рішучих дій» для прискорення висилки нелегальних мігрантів. У декларації саміту ЄС йдеться, що РФ та Білорусі не можна дозволяти «зловживати нашими цінностями, включаючи право на притулок».

Країни Євросоюзу виступають за термінове ухвалення нових правил, спрямованих на прискорення процедури депортації мігрантів. У присвяченому питанню міграції розділі декларації саміту ЄС, опублікованій у Брюсселі у четвер, 17 жовтня, зазначається, що Європейський Союз «закликає до рішучих дій на всіх рівнях» для полегшення та прискорення висилки нелегальних мігрантів.

Лідери країн ЄС також підтвердили свою рішучість боротися з використанням імміграції з політичною метою і захищати зовнішні кордони ЄС «всіма доступними засобами та з повагою до європейського та міжнародного права». У декларації наголошується, що не можна дозволяти Росії, Білорусі та іншим країнам «зловживати нашими цінностями, включаючи право на притулок, та підривати наші демократії». Європейська рада висловила солідарність із Польщею та іншими державами, які зіткнулися з цими проблемами.

У декларації саміту також наголошується, що «виключні ситуації потребують відповідних заходів». Канцлер Німеччини Олаф Шольц (Olaf Scholz) наголосив, що «незаконна міграція має бути скорочена». Водночас, на думку Шольца, ЄС має залишатися відкритим для необхідної імміграції кваліфікованої робочої сили.

Глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen) раніше повідомила про розробку нового законопроекту, спрямованого на посилення існуючих директив та правил у цій сфері. В опублікованому перед самітом листі до держав - членів ЄС фон дер Ляєн пояснила, що документ міститиме «чіткі зобов'язання щодо співпраці щодо осіб, яких висилають» і має «ефективно впорядкувати процес» відправлення нелегалів на батьківщину.

У кулуарах саміту глава італійського уряду Джорджа Мелоні зустрілася з лідерами кількох країн, зокрема Австрії, Угорщини та Польщі, щоб розповісти про таке «прагматичне рішення», як перенесення депортаційного центру до Албанії. У зустрічі з Мелоні не взяли участь ні Олаф Шольц, ні президент Франції Еммануель Макрон. Обидва раніше висловлювали скептичне ставлення до розміщення депортаційних центрів в Албанії та інших третіх країнах.

НІМЕЦЬКИЙ МІНІСТР ХОЧЕ ЗАПРОВАДИТИ НОВИЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ



Очільник мінфіну Німеччини Крістіан Лінднер пропонує новий правовий статус для українських біженців, щоб зменшити витрати на соцвиплати і залучити більше одержувачів допомоги на ринок праці.

Міністр фінансів Німеччини Крістіан Лінднер (Christian Lindner) пропонує запровадити новий правовий статус для біженців з України, щоб зменшити витрати держави на соцвиплати по безробіттю (так звані «гроші для громадян» - Bürgergeld) і залучити більше одержувачів допомоги на ринок праці.

«Ми повинні розглянути окремих правовий статус для біженців з України», - сказав він в інтерв'ю журналу WirtschaftsWoche в середу, 23 жовтня.

Лінднер пропонує замість стандартних соцвиплат по безробіттю, які українці на даний момент отримують на рівних з німцями та іншими резидентами країни, запровадити комбінацію з «виплат для шукачів притулку та інструментів політики залучення на ринок праці, які передбачають «гроші для громадян». Згідно з пропозицією Лінднера, українці й надалі не повинні будуть проходити процедуру надання притулку, але й будуть автоматично отримувати «гроші для громадян, які орієнтовані на соціально-економічний прожитковий мінімум та водночас участь у суспільному житті навіть без роботи». Виплати для шукачів притулку є нижчими за «гроші для

громадян», крім того, вони передбачають гірший соціальний захист, зокрема доступ до медичних послуг.

Нагадаємо, що за останній рік у Німеччині збільшилась частка працевлаштованих українських біженців.

Як повідомив 16 жовтня очільник відомства канцлера ФРН Вольфганг Шмідт (Wolfgang Schmidt), якщо минулого року частка українців працездатного віку, які мають роботу в Німеччині, становила 23 відсотки, то зараз цей показник зріс до 29 відсотків завдяки покращенню консультативних послуг.

ТАЇСІЮ ПОВАЛІЙ В УКРАЇНІ ПОЗБАВИЛИ МАЙНА ТА ПРАВ НА ПІСНІ



ВАКС задовольнив позов мін'юсту щодо застосування санкцій до співачки Таїсії Повалій. Згідно з ухвалою, у власність держави стягнуто об'єкти нерухомості, автомобіль, зброю та права на дев'ять пісень Повалій.

Вищий антикорупційний суд (ВАКС) України задовольнив у середу, 23 жовтня, позов міністерства юстиції про застосування санкцій до співачки Таїсії Повалій і стягнув у власність держави її майно й права на дев'ять пісень виконавиці. Про таке рішення суду повідомили у пресслужбі мін'юсту та ВАКСу.

«22 жовтня 2024 року Вищий антикорупційний суд рішенням у справі 991/8552/24 задовольнив позовні вимоги Міністерства юстиції України про застосування до Повалій Таїсії Миколаївни санкції стягнення активів в дохід дер-

жави», - інформує пресслужба мін'юсту.

За даними відомства, згідно з ухвалою суду в дохід держави стягнуто низку земельних ділянок у Київській області, житловий будинок і домоволодіння, що так само розташовані на Київщині, два транспортних засоби, кілька одиниць зброї, а також майнові права на музику та слова до дев'яти музичних творів («Обниму тебя», «Любить, понимать и слушать», «Ангелы-хранители», «Назавжди», «Просто я хочу», «Бусинки любви», «Больше чем близко», «Я лечу в даль с тобой синюю», «Доброе утро»).

«Триває строк на апеляційне оскарження», - наголосили у відомстві. Таїсія Повалій - українська та російська поп-виконавиця, авторка пісень, народна артистка України. Крім того, у 2012-2014 роки мала мандат депутатки Верховної Ради України від політсили «Партія регіонів». Нині Повалій мешкає в столиці РФ Москві, де обстоє відверто проросійські погляди, нагадали в мін'юсті.

Нагадаємо, в лютому цього року Служба безпеки України (СБУ) заявила, що зібрала доказову базу на Таїсію Повалій, яка доводить, що екснардепка й співачка виправдовує війну РФ проти України. Тоді ж Повалій повідомили про підозру.

ВСЬОМЕ ЗА 4 РОКИ БОЛГАРІЯ ОБИРАЄ ПАРЛАМЕНТ



Сьомі позачергові парламентські вибори в Болгарії є результатом тривалої нездатності політичних партій країни домовитися про формування стабільного коаліційного уряду.

У Болгарії у неділю, 27 жовтня,

вже всьоме за останні чотири роки відкрилися виборчі дільниці - громадяни обирають склад нового парламенту на позачергових виборах.

Останні опитування громадської думки свідчать про те, що жодна партія не отримає парламентської більшості, що створює підґрунтя для нового раунду складних і тривалих коаліційних переговорів, пише Reuters.

Так, опитування Gallup International Balkans, опубліковане 25 жовтня Болгарським національним радіо, показало, що прозахідна партія колишнього прем'єр-міністра Бойка Борисова «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЄРБ) лідирує з 26,1 відсотка голосів. За нею - реформістська прозахідна «Ми продовжуємо зміни» із прогнозом у 16,2 відсотка голосів та ультра націоналістична, проросійська партія «Відродження», якій пророкують 14,9 відсотка підтримки. Прогнозована явка виборців становить 31,1 відсотка.

Дільниці закриються о 20:00 за місцевим часом, а дані екзитполів будуть оголошені одразу після закриття виборчих дільниць. Перші часткові результати очікуються близько опівночі.

На думку експертів, фрагментований парламент і давнє політичне суперництво ускладнять формування функціонального і стабільного уряду. Це водночас може потягнути за собою розчарування в основних політичних партіях на користь популістських, націоналістичних і проросійських, вважають в консалтинговій компанії Тенео.

Сьомі позачергові парламентські вибори в Болгарії є результатом тривалої нездатності політичних партій країни домовитися про формування стабільного коаліційного уряду. Опитування громадської думки показують, що й ці ви-

бори навряд чи дадуть можливість Болгарії вийти з політичного глухого кута, який уповільнив економічні реформи в державі-членкині Європейського Союзу.

САНДУ ВПЕВНЕНО ПЕРЕМОГЛА НА ВИБОРАХ У МОЛДОВІ



На виборах президента Молдови за Санду проголосували понад 55 відсотків виборців, за Стояногло - 44,8 відсотка. Європейські лідери вже привітали Санду з переобранням.

У другому турі президентських виборів Молдови чинна президентка Майя Санду здобула перемогу над ексгенпрокурором країни Олександром Стояногло, який представляє опозиційну проросійську Партію соціалістів, із відривом у понад 10 відсотків голосів. Як показують підрахунки 99,56 відсотка голосів, за Санду проголосували понад 55 відсотків виборців, за Стояногло - 44,6 відсотка, повідомляє сайт Центрвиборчкому країни.

За повідомленнями ЗМІ, Санду також звернулася до молдован російською мовою після своєї перемоги й заявила, що хоче бути президенткою для всіх - включно з тими, хто за неї не голосував. «Нам потрібна єдність», - сказала вона, цитує дра.

Радник президентки Молдови з національної безпеки Станіслав Секрієру в день другого туру звинуватив Росію в «масовому втручанні» у процес голосування. Ця спроба здатна спотворити результат, попередив Секрієру.

Так, офіційний Кишинів розглядає неправдиві тривоги про бомби на виборчих дільницях у кількох містах Великобританії та Німеччини

«як частину російського втручання, яке триває», наголосив молдовський чиновник.

Влада Молдови також розслідує можливе організоване перевезення виборців на дільниці до Азербайджану, Білорусі та Туреччини літаками з Москви з метою участі в голосуванні у виборах президента Молдови. Подібні закиди з боку Кишинєва лунали й після першого туру виборів президента, однак Кремль постійно відкидав їх, вимагаючи доказів для таких тверджень, нагадує Фра.

Тим часом голова Європейської Комісії (ЄК) Урсула фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen) привітала Санду з перемогою у другому турі виборів. «Потрібна рідкісна сила, щоб подолати труднощі, з якими ви зіткнулися на цих виборах», - написала глава ЄК у соцмережі X. «Я сподіваюся на продовження роботи з вами в ім'я європейського майбутнього для Молдови та її народу», - додала фон дер Ляєн.

Також перемогу Санду прокоментувала й голова Європарламенту Роберта Меццола. У дописі в соцмережі X вона наголосила, що Санду «очолила рух за демократію, верховенство права та європейське майбутнє». «Вона продемонструвала надзвичайну мужність і лідерські якості, відстоюючи інтереси свого народу. Європа і надалі підтримуватиме Молдову на цьому шляху», - запевнила голова Європарламенту.

З переобранням Санду привітав і президент Франції Еммануель Макрон, заявивши, що демократія «взяла гору над усіма втручаннями й маневрами». Прем'єр-міністр Румунії Марчел Чолаку зазначив, що перемога проєвропейської президентки - «ясний доказ волі народу Молдови захищати демократію і забезпечити собі шлях до вступу в ЄС».

Керівник уряду Польщі Дональд Туск також прокоментував результати виборів у Молдові. За

словами Туска, чинна президентка змогла здобути перемогу проти «фаворита Москви», попри «агресивне і масштабне втручання Росії в президентські вибори». Польський прем'єр висловив сподівання, що ця тенденція збережеться і в інших країнах «найближчими днями та місяцями».

Свою чергою канцлер ФРН Олаф Шольц (Olaf Scholz) у дописі в соцмережі X привітав Майю Санду з переобранням і зазначив, що вона «безпечно провела Республіку Молдова через складні часи та визначила європейський курс країни». До привітань на адресу Санду долучився й президент України Володимир Зеленський. «Україна підтримує європейський вибір молдовського народу і готова працювати разом задля зміцнення нашого партнерства. Молдовани зробили чіткий вибір - вони обрали шлях до економічного зростання та соціальної стабільності», - написав він у соцмережі X.

СПЕЦСЛУЖБИ США: ВТРУЧАННЯ У ВИБОРИ ДОСІ Є МЕТОЮ РОСІЇ

Кремль лише посилює спроби втручання у виборчу кампанію в США, констатують спецслужби США. Росія є найактивнішою загрозою, наголошують вони.

Напередодні президентських виборів у США американські спецслужби застерегли про загрозу російського втручання в день голосування і в наступні тижні. «Росія є найактивнішою загрозою. Пов'язані з Росією агенти впливу продукують відео та фейкові статті, щоб підірвати легітимність виборів, налякати виборців і створити враження, ніби американці готові вдаватися до насильства через свої політичні вподобання», - ідеться у спільній заяві спецслужб США, оприлюдненій у понеділок, 4 листопада.

Американська розвідспільнота побоюється, що ці дії лише посиляться в день голосування і найближчими тижнями, і що цей наратив буде особливо сильно прощтовхуватися в так званих «хитких» штатах. На думку спецслужб, загроза втручання у вибори в США походить і від Ірану.

У США в умовах украї емоційного передвиборчого клімату багато американців побоюються, що вибори президента супроводжуватимуться заворушеннями та іншими актами насильства. Суспільний розкол лише підігрується фейковими новинами, радикальними коментарями та ненависницькими відеороликами в соціальних мережах.



Президента РФ Володимира Путіна і пов'язані з ним російські угруповання вже багато років звинувачують у маніпулятивній тактиці з метою вплинути на вибори в США. Для Росії вибори президента США 5 листопада мають украй важливе значення, адже не виключено, що у разі перемоги республіканця Дональда Трампа Україна, яка обороняється від російської агресії, може втратити військову допомогу з боку свого найважливішого союзника - Сполучених Штатів.

Нині за пост президента США борються кандидатка від Демократичної партії віцепрезидентка Камала Гарріс і республіканець - експрезидент Дональд Трамп.

У МОЛДОВІ ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК «ПОБЕДА» ОСКАРЖИТЬ ПІДСУМКИ ВИБОРІВ

Опозиціонери не згодні з переобранням Майї Санду та стверджують, що президентка програла обидва тури виборів і референдум про євроінтеграцію.

Опозиційний блок «Победа» має намір оскаржити результати другого туру президентських виборів у Молдові.

Представники блоку заявили 4 листопада, що чинна президентка Майя Санду, яка заручилася під-

тримкою більшості, «досягла потрібного результату тільки завдяки махінаціям на європейських дільницях і масовим порушенням». На їхню думку, проєвропейська політика фактично «тричі програла»: референдум про вступ до Європейського Союзу та обидва тури виборів президента.

У блоці «Победа» вважають, що голосування діаспор у Росії та на Заході проходило в нерівних умовах: у РФ проживає найбільша діаспора, проте там відкрили лише дві виборчі дільниці, тоді як у країнах Європи діяли десятки дільниць.

Крім того, представники блоку назвали чинну президентку «самозванкою», а її правління охарактеризували як «узурпацію влади». «Санду програла всередині країни, і повинна піти», - заявили вони.

Перший тур президентських виборів у Молдові відбувся 20 жовтня. Жоден із кандидатів не подолав поріг у 50 відсотків голосів. За проєвропейську Санду проголосували 42,49 відсотка виборців, а за представника опозиційної «Партії соціалістів» і колишнього генерального прокурора Олександра Стояногло - 25,95 відсотка.

Під час другого туру 3 листопада Санду заручилася підтримкою понад 55 відсотків виборців, а її суперника підтримали 44,8 відсотка. У

Європейській Комісії та Європейському парламенті привітали Санду з переобранням. Привітання надійшли і від урядів країн ЄС. Росію при цьому звинуватили в «масовому втручанні» в молдовські вибори.

Референдум про євроінтеграцію пройшов одночасно з першим туром виборів. Прихильники вступу до ЄС здобули перемогу з перевагою менше одного відсотка. Партія комуністів Молдови оскаржила підсумки референдуму, але Конституційний суд затвердив результати.

Таким чином до конституції країни будуть внесені поправки. Зокрема, у документі зафіксують, що «європейська інтеграція є стратегічною метою» Молдови.

ДОНАЛЬД ТРАМП ПЕРЕМІГ НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА США



Республіканець Дональд Трамп завдяки успіху у «хитких» штатах забезпечив собі достатньо голосів виборників для перемоги на виборах президента США.

Кандидат від Республіканської партії Дональд Трамп здобув достатню кількість голосів виборників для того, щоб бути обраним наступним президентом США. Після підрахунку голосів у більшості штатів він отримав голоси щонайменше 277 виборників, тоді як кандидатка від Демократичної партії Камала Гарріс - 224 голосів виборників. Цього Трампу вже достатньо для перемоги, адже мінімально необхідною для обрання є підтримка щонайменше 270 виборників.

Перевагу Трампу забезпечив успіх у так званих «хитких» штатах - Північній Кароліні, Пенсильванії,



Джорджії та Вісконсині. Водночас переможець досі не визначився у низці штатів, зокрема, і в «хитких» Аризоні, Мічигані та Неваді. У них теж лідирує республіканець. Для перемоги на президентських виборах кандидату необхідна підтримка щонайменше 270 з 538 членів колегії виборників, що формується з представників усіх 50-ти штатів.

В абсолютних цифрах Трамп також наразі отримує суттєво більше голосів виборців - станом на 12:30 за київським часом за нього проголосувало майже 71 мільйон виборців, тоді як за Гарріс - майже 66 мільйонів, свідчать дані агентства AP.

Виступаючи перед своїми прихильниками у штаті Флорида, Дональд Трамп оголосив себе переможцем президентських виборів у США. «Це політична перемога, якої наша країна ніколи не бачила», - цитує дра.

При цьому він пообіцяв, що його президентство стане «золотим часом для Америки». «Це велична перемога американського народу, яка дозволить нам знову зробити Америку великою», - сказав Трамп під оплески прихильників.

Трампа привітали з перемогою світові лідери, зокрема, голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen), голова Європейської Ради Шарль Мішель, президент Франції Еммануель Макрон, канцлер Німеччини Олаф Шольц (Olaf Scholz), прем'єр-міністр Великобританії Кір Стармер, президент Польщі Анджей Дуда, прем'єр Чехії Петр Фіала та прем'єрка Італії Джорджа Мелоні. Окрім того, Трампа привітали також прем'єр Індії Нарендра Моді, прем'єр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху та генеральний секретар НАТО Марк Рютте.

Як повідомлялося, у США 5 листопада обирали президента і віцепрезидента країни, 435 членів Палати представників, 34 законодав-

ців Сенату американського Конгресу і 11 губернаторів штатів і територій. За пост глави держави боролися республіканець Дональд Трамп і кандидатка від Демократичної партії США Камала Гарріс.

ТРАМП ПРИЗНАЧИТЬ МАСКА КОНТРОЛЮВАТИ ЕФЕКТИВНІСТЬ УРЯДУ США

Дональд Трамп оголосив, що має намір призначити Ілона Маска очільником нової структури в американському уряді. Він також обрав майбутніх очільників ЦРУ і міністерства оборони.



Обраний президент США Дональд Трамп оголосив про намір призначити мільярдера Ілона Маска очільником нової структури - департаменту ефективності уряду. Глава компаній Tesla і SpaceX, а також власник соцмережі X працюватиме разом з американським підприємцем індійського походження Вівеком Рамасвами.

«Разом два ці чудові американці прокладуть шлях моїй адміністрації до ліквідації урядової бюрократії, скорочення надлишкового регулювання, зниження марнотратних видатків і реструктуризації федеральних агентств, що є необхідним для руху «Врятуймо Америку»», - ідеться в заяві Трампа, опублікованій у його соцмережі Truth Social у вівторок, 12 листопада.

Трамп також має намір призначити ще двох своїх близьких союзників на ключові пости в Сполучених Штатах. На посаду нового міністра оборони країни він має намір висунути кандидатуру ведучого телеканалу Fox News Піта Хегсета, а на посаду директора Центрального розвідувального управління (ЦРУ) - Джона Реткліффа, який з 2020 по 2021 роки обіймав посаду директора національної розвідки (DNI). Обидва кандидати вважаються суперечливими, але мають хороші шанси бути затвердженими контролюю-

ваним республіканцями Сенатом, пише агентство Reuters.

«Піт - жорсткий, розумний і справжній прихильник принципу «Америка насамперед», - сказав Трамп про Хегсета, наголосивши, що той є ветераном воєнних дій в Афганістані, Іраку та Гуантанамо. З Хегсетом «вороги Америки попереджені», додав він. Армія країни «знову стане великою, і Америка ніколи не відступить», переконаний Трамп.

Про Реткліффа Трамп сказав: «Я радий, що Джон стане першою людиною, яка обійняла обидві вищі посади в розвідці нашої країни». Раніше демократи звинувачували ексглаву DNI в тому, що він передавав секретну інформацію на користь Трампа, щоб нападати на політичних опонентів - таких як тодішній кандидат у президенти

Джо Байден.

Як заявив Трамп, міністеркою внутрішньої безпеки стане 52-річна Крісті Ноем, губернаторка штату Південна Дакота. Ноем стала першою губернаторкою, яка направила солдатів Національної гвардії «на допомогу Техасу в боротьбі з прикордонною кризою Байдена», заявив Трамп. Саме прихильність Ноем «безпеці кордонів» стала для Трампа головною причиною запрошення її на цю державну посаду.

ЧОМУ ПРЕЗИДЕНТ ЛИТВИ ЗАБЛОКУВАВ ЗАТВЕРДЖЕННЯ УРЯДУ



Антисемітські висловлювання спричинили політичну кризу в Литві. Глава держави обіцяє відкинути кандидатури міністрів від нової партії «Зоря Німану».

У Литві стався небувалий політичний скандал. Президент країни Гітанас Науседа заявив, що відмовиться схвалити низку кандидатур міністрів нового кабінету. Його формує соціал-демократична партія, яка перемогла на парламентських виборах, яка збирається включити до складу коаліційного уряду представників партії «Зоря Німану». Її лідер Ремігіюс Жемайтйтіс відомий численними антисемітськими заявами. Навесні цього року йому довелося через них піти з колишнього складу сейму (парламенту Литви). Конституційний суд країни постановив: своїми заявами Жемайтйтіс зазіхнув на рівноправність громадян і таким чином порушив присягу депутата. 42-річний політик стверджує, що не відчуває до євреїв жодної ворожнечі, а лише критикує Ізраїль за політику щодо

палестинців. Насправді, далеко не всі його скандальні заяви мали стосунок до ізраїльсько-палестинського конфлікту. Жемайтйтіс написав заяву про складання депутатських повноважень за власним бажанням. Потім швидко створив «Зорю Німану» і взяв участь у президентських виборах, що відбувалися влітку. Як стверджували тоді багато литовських експертів, Жемайтйтіс зробив це з метою реклами партії. Він також відомий тим, що регулярно бере участь у розважальних програмах на телебаченні (наприклад, кулінарних шоу) і в період виборчої кампанії проводив по три-чотири очних зустрічі з виборцями на день. На загальних виборах, що відбулися в жовтні, «Зоря» збрала 15 відсотків голосів і отримала 20 місць.

Під час передвиборчої кампанії керівництво більшості партій відкидало будь-які союзи із «Зорею». Переможці виборів, соціал-демократи на чолі з майбутнім прем'єром Гінтаутасом Палуцкасом, спочатку хотіли сформувати коаліцію з новою партією експрем'єр-міністра Саулюса Скверняліса - Союзом демократів «В ім'я Литви» (14 депутатів) і партією «зелених» і селян, очолюваною одним із найбагатших людей країни Рамунасом Карбаускісом (8 депутатів). Однак Скверняліс заявив, що не стане входити в один уряд із «зеленими». У результаті соціал-демократи звернулися до «Зорі Німану». Їм обіцяні міністерства довілля, сільського господарства та юстиції. Щоправда, сам Ремігіюс Жемайтйтіс в уряді не працюватиме. Така коаліція матиме стійку більшість у сеймі - 86 місць із 141-го. Це рішення соціал-демократів викликало міжнародний скандал. Посольство Ізраїлю зробило заяву, в якій висловило сподівання, що прихильність Литви боротьбі з антисемітизмом залишиться незмін-

ною. Висловилися на цю тему також заступник голови сенату Польщі, депутати німецького Бундестагу, американський сенатор Бен Кардін.

Згідно з основним законом Литви, президент не лише є гарантом дотримання конституційного порядку, а й посадовою особою, яка відповідає за зовнішню політику країни. Гітанас Науседа сказав, що не затвердить міністрами представників «Зорі Німану». Він вказав: «У... Литві зростає якийсь побутовий, примітивний антисемітизм. (...) Говорити про Голокост, про речі, які принижують єврейський народ, - ніхто собі цього не дозволяє, і це небачено в цивілізованому світі».

Ремігіюсу Жемайтйтісу довелося виправдовуватися. Він опублікував відкритого листа послам країн НАТО і Європейського Союзу в Литві. У ньому лідер «Зорі Німану» стверджує, що ані він, ані члени партії не є антисемітами. «Я... щиро запевняю вас, що моя особиста критика дій керівництва держави Ізраїль у жодному разі не є критикою нації загалом», - пише Жемайтйтіс. Він також нагадав про те, що неодноразово перепрошував за «непорозуміння», спричинене його висловлюваннями, і про своє відвідування каунаської синагоги під час передвиборчої кампанії.

Президент Науседа запропонував вихід із ситуації, що склалася: партія Жемайтйтіса може висунути для роботи в уряді безпартійних технократів. Тоді Науседа затвердить склад кабінету. Гінтаутас Палуцкас стверджує, що кандидатури вже є, але оприлюднювати імена поки зарано. Однак часу залишається небагато. Старий склад сейму провів 12 листопада заключне засідання. Новообрані депутати вперше зберуться разом у четвер, 14 листопада.

ПРЕЗИДЕНТКА ГРУЗІЇ ЗВИНУВА-

ТИЛА УРЯД У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПЕРЕВОРОТІ

Раніше у цей день прем'єр-міністр Грузії Іраклій Кобахідзе оголосив відмову від переговорів про вступ країни в ЄС до кінця 2028 року. У Тбілісі проходять протести.

Президентка Грузії Саломе Зурабішвілі увечері у четвер, 28 листопада, виступила з екстреною заявою через рішення уряду призупинити процес євроінтеграції країни. Перед брифінгом очільниця держави провела зустріч із представниками дипломатичного корпусу та лідерами прозахідної опозиції, повідомляє грузинське видання *Sova*.

«Сьогодні було поставлено крапку в конституційному перевороті, який триває кілька тижнів або навіть місяців. Поставлено крапку в русі від Європи до Росії. Якщо хтось мав якісь сумніви, то сьогодні ці сумніви розвіялися», - заявила Зурабішвілі.

За її словами, сьогодні «неіснуюча, нелегітимна влада проголосила не мир, а війну - власному народу, власному минулому та власному майбутньому».

За словами Зурабішвілі, вона закликала дипломатів «просто зараз ухвалити рішення, які давно мали бути ухвалені». Вона закликала Захід допомогти грузинському суспільству, і головне завдання - призначити та провести нові парламентські вибори.

Раніше у цей день Кобахідзе заявив, що Грузія відмовляється від переговорів про вступ до ЄС до кінця 2028 року. «Ми ухвалили рішення не ставити на порядок денний питання про відкриття переговорів з Європейським Союзом до кінця 2028 року. Також до кінця

2028 року ми відмовляємось від будь-яких бюджетних грантів з боку Європейського Союзу», - заявив він.

Після заяви прем'єра біля центрального офісу правлячої партії «Грузинська мрія» та будівлі парламенту Грузії у Тбілісі зібралися стихійні мітинги. Протестувальники заявляють, що це рішення є зрадою інтересів країни та порушенням статті 78 Конституції Грузії, де закріплене прагнення до європейської інтеграції, повідомляє проєкт «Радіо Свобода» «Ехо Кавказа».

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ АБОРТІВ СТАЛА ТЕМОЮ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ БОРОТЬБИ В НІМЕЧЧИНІ

Понад 300 німецьких депутатів Бундестагу хочуть декриміналізувати в Німеччині аборти на ранній стадії вагітності. Опитування свідчать про підтримку в суспільстві, але законотворці-консерватори виступають проти.

Стаття 218 Кримінального кодексу Німеччини про кримінальне покарання за аборти з'явилася 1871 року і вже тривалий час вважається суперечливою. Штучне переривання вагітності досі є кримінальним злочином у ФРН, проте з 1990-х за нього не карають, якщо аборт було проведено у перші три місяці вагітності, а жінка отримала консультацію щонайменше за три дні до процедури. Крім того, здійснювати аборт дозволено у разі згвалтування або за наявності загрози фізичному чи психічному здоров'ю жінки.

Тепер німецькі законодавці з кількох партій хочуть остаточно декриміналізувати аборти на ранніх термінах. Депутатки Бундестагу

Улле Шаувс (Ulle Schauws) від партії «Союз-90/Зелені» і Кармен Веґге (Carmen Wegge) із Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) очолили рух за скасування суперечливої статті до дострокових парламентських виборів, запланованих на 23 лютого 2025 року. Їх уже підтримали понад 300 депутаток та депутатів. Ініціатори мають намір зберегти вимогу про обов'язкову консультацію для жінок перед абортom, щоб спробувати таким чином заручитися більшою підтримкою серед політичних сил. Однак із необхідністю триденної паузи між консультацією і самою процедурою буде покінчено, сподіваються парламентарі.

Канцлер ФРН Олаф Шольц (Olaf Scholz), соратник Веґге по партії, вже підписав пропозицію противників 218-ї статті, чим викликав різку критику з боку свого головного опонента на майбутніх виборах. Голова консервативного Християнсько-демократичного союзу (ХДС) Фрідріх Мерц (Friedrich Merz) рішуче виступив проти ініціативи зелених і соціал-демократів, охарактеризувавши її як «неповагу до людей». Тема абортів «поляризувала країну, як жодна інша», вважає лідер консерваторів, і «з більшою ймовірністю, ніж будь-яка інша, здатна спричинити ще один абсолютно непотрібний соціальний конфлікт» у Німеччині.

Однак ідея декриміналізації абортів користується широкою підтримкою населення. За безперешкодний доступ до штучного переривання вагітності в її перші три місяці виступили 74 відсотки учасників останнього опитування Trendbarometer, проведеного на замовлення німецьких телекомпаній RTL і n-tv.

Лікарі, які проводять аборти, йдуть на пенсію. А студентів медичних факультетів зазвичай не навчають тому, як виконувати цю хірургічну процедуру. З 2003 року

кількість лікарських практик у Німеччині, які беруться за штучне переривання вагітності, скоротилася майже удвічі. Особливо складна ситуація на півдні країни - там деяким вагітним доводиться довшо добиратися до клініки.

Прийшовши до влади наприкінці 2021 року, «світлофорна коаліція» із соціал-демократів, зелених і ліберальної Вільної демократичної партії (ВДП) пообіцяла реформи в цій галузі. У червні 2022-го було скасовано статтю 219а, яка передбачала до двох років позбавлення волі або штраф за рекламу абортів. Згідно з цією статтею, коріння якої сягає суспільної політики часів націонал-соціалізму, медикам у ФРН заборонялося публічно інформувати про власні або чужі послуги з переривання вагітності.

Для лікарів юридичні перепони, загроза кримінального покарання та можливе переслідування з боку активістів-противників абортів також є значним стримувальним фактором, каже Штефані Шлітт (Stephanie Schlitt), заступниця керівника незалежної консультативної служби з планування сім'ї Pro Familia.

Нещодавно було запроваджено заборону і на «тротуарне переслідування», унаслідок чого до категорії проступків було віднесено агресивні демонстрації противників абортів біля консультативних центрів, лікарень або лікарських кабінетів, які пропонують консультації з питань вагітності або виконують аборти.

Штучне переривання вагітності залишається обтяжливою процедурою, вказує Шлітт. Йдеться про високі витрати, заплутану документацію і стигматизацію. Медичне страхування, як правило, не покриває витрати на аборт. А таблетки для медикаментозного абортів в Німеччині дозволено приймати лише протягом 49 днів після зачаття.

У квітні 2024 року урядова комісія

з 18 лікарів та експертів з етики рекомендувала скасувати положення про принципову протиправність абортів на ранній стадії вагітності, посилаючись на норми конституційного, міжнародного та європейського права. Однак виконання рекомендацій було відкладено через опір кількох членів ВДП.

Представниця лібералів Катрін Геллінг-Плар (Katrin Helling-Plahr) виступила проти нещодавньої ініціативи. Політикиня вважає недоречним «порушувати таку складну тему перед парламентом в останні хвилини». Але молодіжна організація ВДП розіслала всім парламентаріям від цієї політичної сили лист із закликом продовжити дебати щодо ініціативи.

Штефані Шлітт незадоволена спробами політиків представити міжпартійну ідею як поспішну. «Цей крок давно назрів. Законодавство Німеччини в питанні абортів - одне з найжорсткіших у Європі», - заявила в розмові з DW заступниця голови Pro Familia, яка закликає до змін законів із 1970-х років.

Найімовірніше, затятими противниками ініціативи стануть не лише консерватори з ХДС і сестринської йому баварської партії Християнсько-соціального союзу (ХСС), а й ультраправі. Правопопулістська «Альтернатива для Німеччини» (АдН) у своєму передвиборчому маніфесті віддала пріоритет захисту дитини, яка ще не народилася, і відкинула будь-яку підтримку абортів з боку держави.

Однак ідея зелених і соціал-демократів знайшла підтримку в Лівій партії, яка в передвиборчому маніфесті закликала виключити 218-у статтю з Кримінального кодексу та зробити протизаплідні засоби безкоштовними. В партії вважають, що чинні обмеження несумісні із правом жінок на самовизначення і непропорційно позначаються на жителях із низькими

доходами. Улле Шаувс переконана, що нещодавно утворений лівопопулістський «Союз Сари Вагенкнехт» під час голосування або утримується, або підтримує ініціативу.

Саме зараз склалося «історичне вікно можливостей», підкреслила заступниця голови Pro Familia Штефані Шлітт, допускаючи політичний ухил Бундестагу праворуч після виборів. Якщо законодавство залишиться без змін, поляризація суспільства більш імовірна, оскільки жінки побачать, що з їхніми інтересами не рахуються, попереджає вона.

У разі винесення міжпартійної ініціативи на голосування в Бундестазі воно буде відкритим. Блок ХДС/ХСС може спільно з АдН проголосувати проти - що стане для консерваторів дилемою, адже раніше вони відмовлялися співпрацювати з правими популістами.

Водночас деякі лікарі виступають проти реформування чинних правил. Міжфракційна пропозиція порушує як медичну автономію, так і людську гідність життя, яке ще не народилося, ідеться в листі 30 медиків парламентаріям напередодні обговорення ініціативи в Бундестазі. Депутатів не можна просити вжити якихось заходів, «щодо яких ми не можемо домовитися з нашою совістю», вказується далі.

Голова благодійної організації Caritas Ева-Марія Вельскоп-Деффаа (Eva-Maria Welskop-Deffaa) закликала до масштабної суспільної дискусії на цю тему. На її думку, реформа порушує питання про те, чи заслуговує право жінки вільно ухвалювати рішення на більший захист відповідно до кримінального законодавства, ніж право дитини на життя.

Крім того, теза авторів ініціативи про брак профільних лікарських кабінетів через чинні правила не підкріплена переконливими доказами, вважає Вельскоп-Деффаа.

Проблеми з медичним обслуговуванням у сільській місцевості не пов'язані зі статтею 218, додала голова Caritas.

У РУМУНІЇ СУД АНУЛЮВАВ РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРШОГО ТУРУ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА



У першому турі президентських виборів в Румунії переміг ультраправий політик Келін Джорджеску. З розсекречених владою документів випливає, що Росія могла вести в соцмережах кампанію на його підтримку.

Конституційний суд Румунії у п'ятницю, 6 грудня, повністю анулював результати першого туру президентських виборів. «Процедура обрання президента Румунії буде проведена заново у повному обсязі», - оголосив Конституційний суд. Це було зроблено задля «забезпечення справедливості та законності виборчого процесу», йдеться у рішенні суду у Бухаресті, ухваленому за два дні до того, як у країні мав відбутися другий тур президентських виборів.

Раніше чинний глава держави Клаус Йоганніс розсекретив розвіддані, з яких випливало, що Росія проводила масштабну кампанію у соціальних мережах для популяризації ультраправого політика Келіна Джорджеску, який переміг в першому турі. 24 листопада він несподівано для соціологів та оглядачів випередив Єлену Ласконі із ліберальної партії «Союз порятунку Румунії».

Келін Джорджеску набрав тоді близько 23 відсотків голосів. Ласконі заручилася підтримкою трохи більше 19 відсотків виборців. Вже 28 листопада КС зобов'язав Центральну виборчу комісію

перерахувати 9,46 мільйона голосів, поданих у першому турі.

Тепер влада Румунії має узгодити нову дату виборів. Голова Центральної виборчої комісії Румунії Тоні Гребла припускав, що у разі оголошення Конституційним судом перевиборів, перший тур голосування може відбутися 15 грудня, а другий - 29 грудня.

УКРАЇНА СОЛІДАРИЗУЄТЬСЯ З РУМУНІЄЮ ЧЕРЕЗ ВТРУЧАННЯ РОСІЇ У ВИБОРИ



МЗС України засудило гібридну атаку РФ проти Румунії - члена ЄС і НАТО. Розсекречені Бухарестом дані свідчать про втручання РФ у вибори президента Румунії.

Міністерство закордонних справ України висловило солідарність з Румунією, зробивши відсилку до розсекречених днями румунською владою даних, які є свідченням «безпрецедентної гібридної атаки Росії проти румунської демократії».

«Зухвале втручання Росії у внутрішні справи Румунії є спробою позбавити румунський народ конституційного права на вільне волевиявлення, - йдеться у коментарі українського МЗС, поширеному у суботу, 7 грудня. - Це черговий епізод ширшої гібридної агресії Росії проти Європи та решти вільного світу, яка вже проявлялася останнім часом в активних російських зусиллях із розкитування ситуації в Грузії, Молдові та низці інших країн».

У МЗС додали, що втручання Росії у внутрішні справи Румунії підтверджує, що «агресивні плани Кремля виходять далеко за межі України та поширюються, зокрема, на країни ЄС і НАТО».

У цьому контексті зовнішньополітичне відомство України вкотре зауважило, що такі російські погрози мають отримати «спільну та рішучу» відповідь, зокрема максимальну підтримку України у протидії російській агресії.

Нагадаємо, напередодні Конституційний суд Румунії анулював результати першого туру президентських виборів за два дні до другого туру. Раніше чинний глава держави Клаус Йоганніс розсекретив розвіддані, з яких випливало, що Росія проводила масштабну кампанію у соціальних мережах для популяризації ультраправого проросійського політика Келіна Джорджеску, який і здобув перемогу в першому турі - 24 листопада він несподівано для соціологів та оглядачів випередив Єлену Ласконі із ліберальної партії «Союз порятунку Румунії».

ПАДІННЯ РЕЖИМУ АСАДА: ПРЕМ'ЄР СІРІЇ ЗАКЛИКАВ ПРОВЕСТИ ВІЛЬНІ ВИБОРИ



На тлі падіння режиму Башара Асада сирійська коаліція повстанців прагне мирної передачі влади, а прем'єр закликав до вільних виборів.

Прем'єр-міністр Сирії Мухаммед Аль-Джалілі на тлі новин, що президент Башар Асад втік з країни, заявив у неділю, 8 грудня, що Сирія повинна провести вільні вибори, щоб дозволити її народу обрати своє керівництво.

В інтерв'ю телеканалу Al-Arabiya він також сказав, що спілкувався з командиром повстанців Абу Мухаммадом аль-Джунані, щоб обговорити управління країною у поточний перехідний період.

Своєю чергою, сирійська повстанська коаліція заявила в неділю, що продовжує роботу над завершенням передачі влади в країні переходному керівному органу з повною виконавчою владою. «Велика сирійська революція перейшла від етапу боротьби за повалення режиму Асада до боротьби за спільну побудову Сирії, яка відповідає жертвам її народу», - йдеться в заяві, яку цитує агентство Reuters. Сирійська повстанська коаліція, за словами її лідера Абу Мухаммада аль-Джулані, прагне мирної передачі влади. Урядові установи в столиці Сирії Дамаску «залишаться під контролем колишнього прем'єр-міністра до офіційної передачі влади», повідомив аль-Джулані в соцмережах у неділю. Озброєним людям категорично заборонено наближатися до державних установ і відкривати вогонь, додав він.

Своє повідомлення Аль-Джулані перепублікував у соцмережах під справжнім цивільним іменем Ахмед Шаара. Останніми днями він вперше публічно з'явився на каналах ісламістського угруповання «Хаят Тахрір аш-Шам» (ХТШ) під справжнім, а не бойовим ім'ям.

Тим часом агентство Reuters з посиланням на два сирійські анонімні джерела повідомило, що президент Сирії Башар Асад з високою ймовірністю загинув в авіакатастрофі. Жодного підтвердження цієї інформації наразі немає.

Раніше повідомлялося, що озброєні формування опозиції увійшли до президентського палацу в Дамаску після стрімкого наступу по Сирії. Озброєні бойовики увірвалися в палац і вигукували «Аллах акбар», повідомляє агентство dra з посиланням на очевидців. У соцмережах з'явилося відео, на якому кілька озброєних чоловіків стріляють у повітря біля воріт палацу. Телеканал Al-Arabiya показав кадри, як бойовики досліджують приміщення палацу і сади, а також

роблять фотографії. Згодом почали з'являтися відеокадри, на яких повстанці виносять цінні речі з палацу Асада.

Президент Сирії Башар Асад незадовго до цього втік з Дамаска. Повстанці, очевидно, безперешкодно проникли на територію президентського палацу, розташованого на захід від столиці. Урядовці та силовики залишили територію палацу.

Після повідомлення про кінець правління Башара Асада повстанці у Дамаску штурмували посольство Ірану, який раніше підтримував Асада.

Телеканал Al-Arabiya оприлюднив відео, на якому видно, як люди зривають великий плакат з паркану іранського посольства. На плакаті були зображені іранський генерал Касем Сулеймані, який загинув у 2020 році в Іраку від удару американського безпілотної, та Хасан Насралла, ватажок підтримуваного Іраном ліванського руху «Хезболла», який загинув у вересні в результаті ізраїльського авіаудару поблизу Бейрута.

Телеканал «Аль-Джазіра» повідомив, що співробітники іранського посольства втекли, тому не було жодного опору.

РУМУНІЯ: КРИЗА ДОВІРИ ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ



Конституційний суд Румунії оголосив результати 1-го туру президентських виборів недійсними. Це рішення має присмак партійно-політичного втручання і загострює й без того глибоку політичну кризу в Румунії.

Румунія досі не може оговтатися від нещодавнього політичного

шоку, коли Келін Джорджеску - маловідомий кандидат з ультраправими, проросійськими та езотеричними поглядами, який свою передвиборчу агітацію проводив переважно в соцмережі TikTok, - абсолютно несподівано переміг у першому турі президентських виборів. Однак менш ніж за півтори доби до початку другого туру голосування Конституційний суд Румунії оголосив перший тур виборів недійсним. Це означає, що президентські вибори потрібно провести ще раз. Ця ухвала лише посилює політичну кризу останніх тижнів, довівши її до нової кульмінації, що може мати непередбачувані наслідки.

Показово, що своє останнє рішення КС ухвалив після того, як на початку минулого тижня визнав перший тур президентських виборів дійсним. Причина нинішнього розвороту - нові дані про вплив соцмережі TikTok на перебіг виборів, фінансування виборчої кампанії Джорджеску та втручання Росії у вибори.

Чинний президент Румунії Клаус Йоганніс днями оприлюднив відповідні документи спецслужб, що містять певні деталі, хоча і в досить розмитій формі. Приміром, у документах лише опосередковано стверджується про російський вплив на вибори - що цілком правдоподібно - але Росія не згадувалася жодного разу. Однак 5 грудня держсекретар США Ентоні Блінкен говорив конкретно про російське втручання в румунські президентські вибори.

У Румунії на рішення КС відреагували по-різному як серед політиків, так і серед громадськості: з одного боку, скрушне похитування головою і жах, з іншого - схвалення. Кандидатка у президенти, голова прогресивно-ліберальної партії «Союз порятунку Румунії» (USR) Елена Ласконі, яка посіла друге місце у першому турі вибо-

рів, заявила про «незаконне й аморальне рішення» КС і прокоментувала: «Румунська держава розтоптала демократію».

Чинний прем'єр-міністр і лідер соціал-демократів Марчел Чолаку, якого довгий час вважали фаворитом першого туру виборів, назвав це рішення «єдино правильним після оприлюднення документів спецслужб». Адже було доведено, що результат румунських виборів був грубо сфальсифікований російським втручанням.

Натомість ультраправий кандидат у президенти Джорджеску назвав ухвалу судочинців «державним переворотом» і прокоментував її у властивий йому месіанській манері: «Корумпована система показала своє справжнє обличчя й уклала пакт з дияволом. Але у мене є договір з румунським народом і з Богом». Інші ультраправі румунські політики також одногласно говорили про «путч», що вчиняється у Румунії. Однак лідер ультраправої націоналістичної партії «Альянс за об'єднання румунів» (AUR) Джордже Сімон закликав своїх прихильників зберігати спокій і «не виходити на вулиці».

Коли президент Румунії Клаус Йоганніс ввечері 6 грудня прокоментував рішення КС, то здавалося, що він намагався добирати правильних слів. У своїй короткій промові він зазначив беземоційним і бюрократичним тоном, що Румунія є «стабільною, безпечною, демократичною» і «не в біді». Йоганніс оголосив, що він залишиться президентом згідно з Конституцією до інавгурації наступника, і пообіцяв: «Я надалі виконуватиму свою роль президента так само як і раніше». Однак останніми роками Йоганніса також критикували за безініціативність і пасивність.

Побоювання, що після оголошення рішення КС можуть статися заворушення, не справдилися. За-

галом, насильницькі зіткнення досягнуть малоїмовірні. Жахливий досвід кривавого повстання проти диктатора Чаушеску в грудні 1989 року і потрясіння наступних місяців, особливо марші шахтарів на Бухарест, залишили незгладимий травматичний слід на багатьох людей, що відчувається й досі. Більшість громадян воліла б будь-що уникнути подібних сценаріїв.

Тож не дивно, що румунська жандармерія, яка разом з поліцією відповідає за громадську безпеку і порядок, заперечила 6 грудня повідомлення про те, що вона була переведена в стан підвищеної готовності.

На противагу цьому, реальну загрозу становить вакуум влади, який очікується найближчими місяцями. Нові президентські вибори, ймовірно, не відбудуться до березня. Чинний президент Клаус Йоганніс не є сильним гравцем.

А формування уряду після парламентських виборів 1 грудня цього року також може зайняти місяці, оскільки Румунія досі перебуває в режимі виборчої кампанії. Це загрожує політичною паралізацією країни на довший період часу.

Рішення КС також може загострити глибоку кризу довіри румунського суспільства до держави та демократичних інститутів. Зрештою, ця ухвала суддів - лише остання з цілої низки, які дискредитували суд - і судову владу загалом - в очах багатьох людей в Румунії.

Так, на початку жовтня 2024 року Конституційний суд зняв з виборів ультраправу кандидатку в президенти Діану Шошоакє, оскільки її політичні заяви були «несумісні з цінностями демократії» і ставили під загрозу членство Румунії в ЄС і НАТО. Водночас Келін Джорджеску і Джордже Сімон, які самі неодноразово агітували проти ЄС і НАТО і вихваляли антисемітських легіонерів-фашистів міжвоєнного періоду в Румунії, не були виключені з передвиборчих перегонів.

Політичні чутки в Румунії вказують на те, що правлячі соціал-демократи, які домінують у державі та органах влади протягом 35 років, розробили сценарій виборів, за яким прем'єр-міністр і лідер соціал-демократів Марчел Чолаку та лідер ультраправих Джордже Сімон вийшли б до другого туру, в якому перемогу здобув би Чолаку. Багато румунів тепер переконані, що Конституційний суд знову став інструментом політичного істеблішменту - після того, як у першому турі президентських виборів все склалося не так, як планувалося, і на першому місці опинився Джорджеску, а на другому - Елена Ласконі.

Ласконі, зокрема, може становити загрозу для старих системних партій, оскільки вона та її політсила серйозно налаштовані на боротьбу з корупцією та виношують інші плани щодо всеосяжних реформ.

Відомий румунський юрист і колишній суддя Крісті Данілет, який багато років веде активну суспільну діяльність, саркастично прокоментував у соцмережі Facebook рішення КС: «Суд ухвалив фундаментальне рішення, яке можна використати для виправлення всіх помилок. Румунія стала країною необмежених можливостей».

НЕТАНЬЯХУ ВПЕРШЕ ВИСТУПІТЬ У СУДІ У СПРАВІ ПРО КОРУПЦІЮ



У 2019 році Нетаньяху висунули обвинувачення у корупції, хабарництві та зловживанні довірою, однак судовий розгляд відійшов на задній план через напад ХАМАСу і подальшу війну у Секторі Гази.

Прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху у вівторок, 10 грудня, вперше виступить у судовому процесі у справах щодо корупції, хабарництва та зловживання довірою. Як передає агентство Reuters, Нетаньяху зранку прибув у будівлю суду у Тель-Авіві, водночас кілька десятків протестувальників на вулиці вимагали, щоб він зробив більше для переговорів про звільнення заручників, яких досі утримують бойовики палестинського ісламістському угруповання ХАМАС в Секторі Гази. Також під будівлю суду зібралися прихильники прем'єра.

Ізраїль веде війну проти ХАМАСу вже більше року, протягом якого Нетаньяху отримував відстрочку від участі у судових засіданнях. Але минулого четверга судді постановили, що він повинен почати свідчити.

За рішенням суду, Нетаньяху, якого звинувачують у хабарництві, шахрайстві і зловживанні довірою, буде давати свідчення тричі на тиждень, попри війну в Секторі Гази, яка триває, і можливі нові загрози, пов'язані з ширшими заворушеннями на Близькому Сході, зокрема в сусідній Сирії.

У 2019 році Нетаньяху висунули звинувачення за трьома справами - серед іншого, йдеться про те, що він отримував коштовні подарунки, а також що він нібито домагався регуляторних поблажок для медіа-магнатів в обмін на сприятливе висвітлення.

Напередодні судового засідання Нетаньяху повернувся до звичної довоєнної риторики, назвавши розслідування щодо нього «полюванням на відьом». Він відкидає звинувачення і не визнає себе винним.

«Реальну загрозу демократії в Ізраїлі становлять не народні обраці, а деякі представники правоохоронних органів, які відмовляються визнати вибір виборців і намагаються здійснити переворот за

допомогою шалених політичних розслідувань, які є неприйнятними в будь-якій демократії», - сказав Нетаньяху у своїй заяві минулого четверга.

75-річний Нетаньяху є першим чинним прем'єр-міністром Ізраїлю, якому було пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочину.

МЕЛОНІ НАДАЛА ГРОМАДЯНСТВО ІТАЛІЇ ПРЕЗИДЕНТУ АРГЕНТИНИ МІЛЕЮ

Підставою для надання Хав'єру Мілею громадянства стало його італійське коріння. Раніше аргентинський лідер казав, що відчуває себе «на 75% італійцем».

Прем'єр-міністерка Італії Джорджа Мелоні надала громадянство президенту Аргентини Хав'єру Мілею, повідомляють у суботу, 14 грудня, низка ЗМІ з посиланням на джерела.

Вручення громадянства відбулося під час візиту Мілея до Риму. Напередодні він зустрівся з Мелоні у Палаццо Чігі, де засідає італійський уряд, а в суботу взяв участь у фестивалі, організованому правою партією Мелоні «Брати Італії», пише агенція дpa.

Сестра Мілея Каріна також отримала громадянство, згідно з повідомленням інформаційного агентства ANSA. Заяви обох були роз-

глянуті італійським урядом у прискореному порядку.

Мілей має право на громадянство Італії завдяки своїм бабусі та дідуся, які емігрували до Аргентини на початку ХХ-го століття. Під час попередньої поїздки до Італії в лютому Мілей розповів в телеінтерв'ю, що відчуває себе «на 75% італійцем» і має «неймовірну пристрасть до італійської опери», зазначає агенція Reuters.

Надання громадянства Мілею розкритикували італійські опозиційні політики, які виступають за спрощення отримання громадянства для дітей, народжених в Італії від батьків-мігрантів. Зокрема, депутат від опозиційної партії +Еурога Рікардо Магі заявив, що надання громадянства Мілею є «образою» і актом «неприпустимої дискримінації щодо великої кількості молодих людей, які отримують громадянство лише через багатство років», пише агенція AFP.

Нині, згідно закону, іноземці повинні прожити в Італії 10 років, перш ніж вони зможуть подати заяву на отримання громадянства шляхом натуралізації, а діти, народжені в Італії від іноземців, не можуть подати заяву на отримання громадянства, доки їм не виповниться 18 років.

Опозиційні партії та промігрантські організації, такі як Oxfam



Italia, хочуть скоротити 10-річний термін до п'яти років, але правляча коаліція Мелоні виступає проти пом'якшення правил.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ЗАКЛИКАВ РФ НЕГАЙНО ЗВІЛЬНИТИ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ КРИМУ



Російський режим утримує в тюрмах понад 200 кримських політичних в'язнів, а ситуація з правами людини в Криму за 11 років окупації стрімко погіршилася. ЄП закликав посилити санкції проти усіх причетних до анексії Криму.

Через одинадцять років після незаконної анексії Росією Криму кримські татари та українці продовжують потерпати від грубих порушень прав людини, які скоює окупаційна влада: їх незаконно забирають до армії РФ, піддають примусовій паспортизації та русифікації, затримують за сфабрикованими звинуваченнями у тероризмі, піддають тортурами та позасудовим стратам. Про це йдеться у резолюції Європарламенту щодо погіршення ситуації з правами людини в окупованому Росією Криму, яка була ухвалена у четвер, 19 грудня, у Страсбурзі.

У назві резолюції згадуються справи окремих політв'язнів: «11-й рік окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Російською Федерацією та погіршення ситуації з правами людини в окупованому Криму, зокрема справи Ірини Данилович, Тофіка Абдулгасієва та Амета Сулейманова».

Громадянського журналіста Амета Сулейманова у 2021 році засудили до 12 років позбавлення волі, правозахисницю Ірину Данилович викрали в Криму в 2022

році, звинуватили в зберіганні вихідки та засудили до 6 років та 11 місяців позбавлення волі, нагадується в тексті резолюції. Активіста Тофіка Абдулхазієва арештували у 2019 році та засудили до 12 років колонії суворого режиму за сфабрикованими звинуваченнями, а з 2023 року він перебуває у тюрмі за 2700 кілометрів від Криму, йдеться далі в резолюції Європарламенту. У документі називаються імена ще 13 політичних в'язнів російського режиму в окупованому Криму.

«Європарламент вимагає негайного та беззастережного звільнення Ірини Данилович, Тофіка Абдулхазієва та Амета Сулейманова та інших політичних в'язнів, надання їм медичної допомоги і засуджує вироки, винесені проти важкохворих осіб, що є грубим порушенням міжнародних стандартів прав людини», - закликають євродепутати в ухваленій резолюції.

Від репресивних дій окупаційної влади, яка від 2014 року фактично контролює український Крим, особливо потерпають кримські татари, українці та представники етнічних меншин, констатували євродепутати. Нині, як наголошується в резолюції, «у Росії налічується понад 200 кримських політичних в'язнів, з них 133 - кримські татари, 67 політичних в'язнів мають серйозні проблемами зі здоров'ям і потребують медичної допомоги».

«Європарламент засуджує триваюче переслідування Росією етнічних українців і систематичне переслідування корінних кримських татар, що має на меті стерти їхню ідентичність, спадщину та культуру, як це вже траплялося під час геноцидної депортації кримських татар у 1944 році», - говориться у документі.

Резолюція закликає міжнародну спільноту продовжувати політику невизнання російської анексії Криму та посилити санкції проти

фізичних та юридичних осіб, які до неї причетні.

«Крим є лабораторією російської колоніальної експансії. Ті, хто наважуються стверджувати, що Крим - це нібито споконвічна російська земля, лише по-рабськи повторюють пропаганду імперіалістичного режиму, спеціалізацією якого є переписування історії», - заявив під час дебатів, які передували голосуванню за резолюцію, французький євродепутат від групи соціалістів Рафаель Глюксман. За його словами, кримські татари - «корінний народ, пригноблений (російськими. - Ред.) царями, який масово постраждав від сталінських депортацій, а тепер потерпає від переслідувань Путіна».

«Європа поряд з ними, керується принципами, на яких ґрунтується її існування, і ми ні в чому не поступимося імперіалістичній силі, яка загрожує існуванню цілих народів, атакуючи архітектуру безпеки нашого континенту», - заявив Глюксман.

Російська окупація Криму «занурила півострів у десятиліття темряви»: жорстокі переслідування кримських татар і українців, громадських активістів і журналістів здійснюються в стилі радянського НКВД, заявив литовський євродепутат від групи лібералів Пятрас Ауштрявічюс. За його словами, кричущі випадки судових вироків за сфабрикованими звинуваченнями проти громадських діячів Криму «показують справжнього Путіна».

Автори резолюції винесли у назву імена Данилович, Абдулхазієва та Сулейманова, а також додали імена ще 13 осіб, незаконно ув'язнених російським окупаційним режимом, «щоб їхні імена були зафіксовані, щоб агресор і поневолювач усвідомлював, що ми знаємо про них і вимагаємо їх негайного і беззастережного звільнення», сказав німецький євродепутат від Єв-

ропейської народної партії Міхаль Галер (Michael Gahler).

Не ухвалювати «порожніх резолюцій», а натомість надати Україні зброю закликав представник крайньої правої групи Європарламенту «Європа суверенних націй», литовський євродепутат Пятрас Гражуліс. «Невже путінський режим менше переслідуватиме людей у Криму через те, що ми тут ухвалимо якусь резолюцію? Я прошу вас: послухайте президента України Зеленського. Дайте йому фінансування, про яке він просить, дайте йому зброю, про яку він просить, і дозвольте йому захищатися цією зброєю, а не ухвалюйте порожніх рішень», - закликав Гражуліс.

ЯК У НІМЕЧЧИНІ ЗАХИСТИЛИ КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД ВІД УЛЬТРАПРАВІХ



Бундестаг ухвалив норми, що посилюють незалежність Конституційного суду Німеччини і захищатимуть від впливу «затятих ворогів демократії». До цього депутатів спонукав і негативний досвід таких країн як Польща та Угорщина. Невже Німеччина опинилася в політичному застої після висловлення парламентом - Бундестагом - недовіри уряду канцлера Олафа Шольца? Виявилось, що не зовсім. У німецькому парламенті вдалося зібрати конституційну більшість - тобто дві третини голосів - для внесення змін до Основного закону. Йдеться про зміцнення незалежності Федерального конституційного суду. За відповідний законопроект проголосували депутати від партій старого коаліційного уряду - соціал-демократи, Зелені й ліберали, - а також опозиційні Християнсько-демократичний та

Християнсько-соціальний союз і група депутатів Лівой партії.

Тож тепер незалежність Федерального конституційного суду - найвищої судової інстанції Німеччини - буде посилена. Для цього до Основного закону будуть внесені відповідні поправки. Як пояснила в Бундестазі міністерка внутрішніх справ Німеччини Ненсі Фезер (Nancy Faeser), схвалений законопроект націлений проти «запеклих ворогів демократії». Вона не уточнила, про кого саме йдеться, але, вочевидь, мала на увазі насамперед ультраправу партію «Альтернатива для Німеччини» (АдН). Наразі ця політсила набирає в опитуваннях близько 18 відсотків голосів і перебуває під наглядом Федерального відомства з охорони конституції як підозрювана в правому екстремізмі партія.

Є ще один фактор, що занепокоїв німецьких політиків та змусив їх діяти, а саме систематичне позбавлення конституційних судів повноважень у деяких країнах, як-от у Польщі чи Угорщині. Як зауважила Фезер, коли автократи приходять до влади, вони, як правило, одразу ж починають підривати основи правової держави. А міністр юстиції Німеччини Фолькер Віссінг (Volker Wissing) з огляду на становище, в якому перебувають конституційні суди, сказав: «Вони швидко стають об'єктом нападок політиків, коли критичні судді ухвалюють непопулярні рішення».

Федеральний конституційний суд був заснований у 1951 році. Найвища судова інстанція Німеччини розташована в Карлсруе. Він є незалежним з усіх боків і неодноразово скасовував політичні рішення. Частково його структура та завдання викладені в Основному законі. Однак багато чого ще не було чітко врегульовано в конституції.

Тож з'явилися побоювання, що крайні партії можуть спробувати чинити політичний вплив на суд у

майбутньому. Маючи просту більшість у парламенті, вони могли б змінити закон про Федеральний конституційний суд і, можливо, скасувати або реорганізувати фундаментальні структури. Тепер такий варіант просто виключений.

У майбутньому в Основному законі має бути закріплений поділ суду на два сенати по вісім суддів у кожному. Також слід передбачити максимальний термін перебування на посаді судді та віковий ценз у 68 років. Закріплення цих положень в Основному законі унеможливить зміну структури суду простою більшістю голосів у Бундестазі, як було дотепер. У майбутньому це стане можливим лише за наявності більшості у дві третини голосів у Бундестазі та Бундесраті.

Процес обрання суддів також має зазнати реформ. Нинішні положення Основного закону передбачає, що половина суддів обирається Бундестагом, а половина - Бундесратом. Тут має бути внесена така зміна: якщо Бундестаг або Бундесрат не в змозі вчасно заповнити вакантну посаду судді, інший орган - тобто один із них - повинен мати змогу скористатися правом обрання.

Мета таких змін - запобігти тому, щоб партії, частково визнані екстремістськими, такі як АдН, не могли постійно блокувати рішення у випадку складної більшості в парламенті.

Тут варто згадати приклад сусідньої Польщі. Тамтешній націонал-консервативний уряд, сформований партією «Право і справедливість» (ПіС), який урядував з 2015 по 2023 рік, після приходу до влади завдяки своїй абсолютній більшості в Сеймі реорганізував судову систему. Першим кроком стало невизнання чинності трьох суддів Конституційного суду Польщі, призначених до приходу до влади уряду ПіС, і призначення

на ці посади власних кандидатів. Це викликало масові протести. А проте, у 2019 році уряд ПіС також створив нову палату Конституційного суду, так звану Дисциплінарну палату. Тодішній націонал-консервативний польський уряд також вніс зміни до закону, щоб мати можливість призначати та звільняти голову Конституційного суду. У 2019 році Суд Європейського Союзу постановив, що ця реформа суперечить європейському законодавству та підриває незалежність судової влади.

Схожа ситуація склалася і в Угорщині, де проведені партією «Фідес» у 2013 році реформи, були розкритиковані на міжнародному рівні за послаблення поділу влади між законодавчою та судовою гілками.

Ульріх Карпенштайн (Ulrich Karpenstein) віцепрезидент Німецької асоціації адвокатів і провідний німецький експерт з конституційного права, кілька тижнів тому привітав заплановані зміни до законодавства. «Важливо, що майбутні поправки до закону про Федеральний конституційний суд і, зокрема, кворуми для обрання суддів і рішень Федерального конституційного суду більше не можуть бути змінені простою більшістю голосів членів Бундестагу», - написав Карпенштайн у відповідь на запит DW. Міністерка внутрішніх справ Фезер підкреслила під час виступу в Бундестазі ще одну особливість цих змін. Внесення змін до Основного закону та посилення суду відбувається саме в рік 75-річчя існування Основного закону, як у Німеччині називається конституція. Це має особливу «функцію зразка для наслідування» для багатьох країн світу, додала вона, адже правова держава є «бастіоном демократії».

Заплановані зміни до Основного закону тепер мають бути схвалені Бундесратом. Очікується, що це станеться найближчим часом.

КОНГРЕС США СХВАЛИВ ЗАКОНОПРОЄКТ ПРО ФІНАНСУВАННЯ УРАДУ

Палата представників і Сенат США в останній момент змогли запобігти шатдауну в країні.

Обидві палати Конгресу США ухвалили законопроект про тримісячне фінансування держзвидатків, який дозволить уникнути припинення роботи (шатдауну) уряду країни.



Сенат США 85 голосами «за» і 11 голосами «проти» ухвалив законопроект за 38 хвилин після опівночі місцевим часом - коли спливав термін, до якого було забезпечено фінансування уряду. Проте уряд не вдавався до процедури шатдауну. Перед голосуванням у Сенаті, ввечері у цей же день, законопроект схвалила Палата представників США - «за» проголосувало 366 конгресменів, «проти» - 34.

У разі, якби план тримісячного фінансування не було ухвалено, близько 800 тисяч федеральних службовців по всій країні ризикували бути відправленими додому на різдвяні свята без зарплати.

Спікер Палати представників Майк Джонсон заявив, що Конгрес «виконає свої зобов'язання» і не допустить припинення федеральних операцій напередодні зимо-

вих свят. Лідер демократичної більшості у Сенаті Чак Шумер заявив, що це «гарна новина, що двопартійний підхід зрештою переміг». «Це хороший результат для Америки і американського народу», - зазначив він.

Законопроект дозволяє зберегти фінансування адміністрації США на поточному рівні до 14 березня 2025 року. Згідно з документом, 100 мільярдів доларів буде асигновано на допомогу під час стихій-

них лих. Ще 10 мільярдів доларів спрямують на підтримку фермерів.

Водночас із законопроекту вилучено вимогу обраного президента США Дональда Трампа підняти стелю держборгу. Кілька днів тому демократи і республіканці в Конгресі вже попередньо погодили законопроект про тимчасове фінансування роботи адміністрації США. Однак Трамп і мільярдер Ілон Маск закликали депутатів-республіканців відхилити цей документ. Через це парламентаріям довелося екстрено готувати новий проект закону.

Після схвалення Конгресом, для набуття чинності законом його має підписати президент США Джо Байден. Білий дім уже повідомив, що Байден підтримує законопроект.

ШІСТЬ НІМЕЦЬКИХ ПАРТІЙ УКЛАЛИ УГОДУ ПРО ЧЕСНІ ВИБОРИ



ХДС, ХСС, СДПН, Ліва партія, ВДП і Зелені домовилися вести передвиборну боротьбу чесно й уникати використання фейків. Стороною угоди відмовився стати «Союз Сари Вагенкнехт».

Шість німецьких політичних партій уклали угоду про чесні вибори. Сторонами угоди, про яку було оголошено у неділю, 22 грудня, стали консервативні Християнсько-демократичний союз (ХДС) і Християнсько-соціальний союз (ХСС), Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН), партія «Союз 90/Зелені», Вільна демократична партія (ВДП) та Ліва партія.

В укладеній угоді політичні сили домовилися, зокрема, під час передвиборної боротьби утримуватися від особистих образ, не застосовувати насильства проти агітаторів, протидіяти екстремістським заявам і не поширювати завідомо неправдиві твердження, включаючи генеровані за допомогою штучного інтелекту (ШІ) так звані «глибокі фейки» (deepfake). В угоді також зафіксована відмова від співпраці з ультраправою «Альтернативою для Німеччини» (АдН) та партіями, які не стоять на засадах вільного демократичного базового порядку.

Учасницею угоди про чесні вибори відмовилася стати партія «Союз Сари Вагенкнехт» (ССВ). Як пояснив її генеральний секретар Крістіан Лее (Christian Leye), така угода є несправедливою, допоки її учасники «поширюють неправдиві звинувачення щодо ССВ».

Угоду про чесні вибори запропонувала СДПН і розпочала відповідні переговори з усіма партіями Бундестагу, окрім АдН. У переговорах брала участь і партія «Союз Сари Вагенкнехт».

Урядова коаліція, до якої входила СДПН, ВДП та партія «Союз 90/Зелені», розвалилася на початку листопада. 6 листопада канцлер Олаф Шольц (Olaf Scholz) оголосив про звільнення міністра фінансів, голови ВДП Крістіана Лінднера (Christian Lindner), після чого майже всі міністри від цієї політичної сили заявили, що добровільно складуть свої повноваження. 16 грудня Бундестаг висловив вотум недовіри уряду Шольца. Очікується, що президент ФРН Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier) оголосить рішення про розпуск Бундестагу 27 грудня. Позачергові вибори до Бундестагу мають відбутися 23 лютого.

ПРЕЗИДЕНТ НІМЕЧЧИНИ РОЗПУСТИВ ПАРЛАМЕНТ І ПРИЗНАЧИВ ДОСТРОКОВІ ВИБОРИ



Вибори до німецького Бундестагу відбудуться 23 лютого 2025 року. За їхніми підсумками у ФРН сформується новий уряд.

Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier) оголосив у п'ятницю, 27 грудня, що розпускає парламент (Бундестаг).

Він також призначив дострокові вибори - на 23 лютого 2025 року. Коаліція, до якої входила Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН) канцлера Олафа Шольца (Olaf Scholz), Вільна демократична партія (ВДП) і партія «Союз90/Зе-

лені», розвалилася на початку листопада.

16 грудня Бундестаг висловив недовіру уряду Шольца, що дозволило Штайнмаєру розпустити парламент і призначити дострокові вибори.

У ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ ПРОГОЛОСУВАЛИ ЗА ІМПІЧМЕНТ В.О. ПРЕЗИДЕНТА



Наступнику відправленого у відставку президента також оголосили імпічмент через відмову призначати суддів Конституційного суду.

Парламент Південної Кореї проголосував у п'ятницю, 27 грудня, за імпічмент виконувача обов'язків президента Хан Док Су - наступника президента Юн Сок Йоля, раніше також усунутого з посади після спроби введення в країні воєнного стану.

Приводом для імпічменту в.о. президента стала його відмова призначити ще трьох суддів до Конституційного суду країни, щоб той зміг остаточно затвердити відсторонення Юн Сок Йоля.

Як повідомляє агентство AFP, за імпічмент Хан Док Су проголосували всі 192 опозиційні депутати з 300-місцевого парламенту, тоді як правляча партія бойкотувала голосування. За Конституцією Південної Кореї, для імпічменту президента необхідно 200 з 300 голів депутатів, а у випадку інших чиновників високого рангу, зокрема прем'єр-міністра, для відставки достатньо простої більшості в 151 голос. Перед голосуванням спікер парламенту У Вон Сік заявив, що голоси за відставку в.о. президента рахуватимуть так

само, як під час голосування за звільнення прем'єра, що викликало невдоволення керівної партії.

Наступним претендентом на посаду президента, згідно з південнокорейським законодавством, вважається міністр фінансів Чхве Сан Мок, повідомляє агенція Reuters.

14 грудня 204 з 300 членів парламенту Південної Кореї проголосували за усунення Юн Сок Йоля з посади президента. Приводом для цього стало несподіване введення ним воєнного стану в країні, щоб, як він заявив, «викорінити сили, що підтримують Північну Корею». Парламент не підтримав це рішення, і президенту довелося його скасувати.

Проти Юн Сок Йоля розпочали розслідування, а 7 грудня в парламенті порушили питання про його імпичмент. Перше голосування провести не вдалося - процедуру бойкотували члени правлячої партії, яка має 108 місць у парламенті. Після того як голоси назбиралися з другої спроби, це рішення ще має підтвердити Конституційний суд країни. Обов'язки президента Південної Кореї відтоді тимчасово виконував прем'єр Хан Док Су.

У ГРУЗІЇ СКЛАВ ПРИСЯГУ НОВИЙ ПРЕЗИДЕНТ, ЗУРАБІШВІЛІ ПОКИНУЛА РЕЗИДЕНЦІЮ



У Грузії пройшла інавгурація обраного колегією виборщиків Кавелашвілі. Зурабішвілі, яка відмовлялась йти з посади та закликала до протестів, заявила, що покидає президентський палац, але «забирає з собою легітимність».

У парламенті Грузії в неділю, 29 грудня, пройшла церемонія інав-

гурації нового президента - Михаїла Кавелашвілі, відомого своїми проросійськими поглядами, легітимність якого не визнає опозиція.

На церемонії був присутній засновник і почесний голова правлячої проросійської партії «Грузинська мрія» Бідзіна Іванішвілі, на якого напередодні наклали санкції США. Акредитованих у Грузії дипломатів на інавгурацію не запросили - нібито через «нестачу місць у залі засідань».

Колишній футболіст Кавелашвілі став новим президентом Грузії під час вперше організованих у країні непрямих виборів глави держави: замість традиційного голосування громадян його обирала колегія виборщиків - 300 парламентарів, з яких 211 - від «Грузинської мрії». При цьому Кавелашвілі був єдиним кандидатом на посаду.

Згідно з Конституцією, повноваження чинного президента припиняються після інавгурації нового.

Ще напередодні ввечері президентка Грузії Саломе Зурабішвілі заявила, що проведе ніч у президентській резиденції та закликала громадян зібратися зранку біля неї, щоб почути подальший план дій. Раніше Зурабішвілі обіцяла не покидати посаду, оскільки вважає жовтневі парламентські вибори нелегітимними.

Однак під час інавгурації Кавелашвілі, яку вона назвала «пародією», Зурабішвілі заявила, що все-таки залишить президентський палац. «З собою я забираю легітимність», - цитує її «Ехо Кавказу».

Вона також закликала громадян бути готовими до позачергових парламентських виборів.

В очікуванні заяви Зурабішвілі перед інавгурацією нового президента в Тбілісі зібралося щонайменше 2 тисячі протестувальників, пише агенція AFP.

ЗЕЛЕНСЬКИЙ ОБРАВ УПОВНОВАЖЕНОГО З ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВИХ



«Я обрав сильну кандидатуру», - запевнив президент України Володимир Зеленський, говорячи про запуск інституції військового омбудсмена.

Президент України визначив кандидатуру на посаду уповноваженого з питань захисту прав військовослужбовців і членів сімей.

«Зараз підготовлене перше рішення - указ про призначення уповноваженого президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів сімей наших воїнів. Щоб розпочати роботу й підготувати запуск інституції військового омбудсмена. Я обрав кандидатуру - сильну кандидатуру», - сказав він у відеозверненні та анонсував, що указ про призначення буде, 30 грудня.

Разом із новим уповноваженим, правозахисною спільнотою та міністерством оборони буде погоджений законопроект про створення інституції військового омбудсмена. «Я прошу Верховну Раду України та уряд своєчасно підтримати новації, які будуть запропоновані. Маємо вже незабаром дати старт роботі військового омбудсмена», - закликав Зеленський.

Необхідність створення такої інституції президент пояснив запитом від військових. «Потрібна така людина, яка буде здатна захищати права наших воїнів, і така система спроможність, щоб омбудсмен разом із міністерством оборони, з усіма іншими, хто необхідний, міг справді впливати на ситуацію та реально допомагати воїнам, рідним наших воїнів», - зазначив він.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош БЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, суддя Конституційного Суду України

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Павло ГУРАЛЬ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Штефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Уїллеміт (Орегон)

Микола КОЗЮБРА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, НУ "Кієво-Могилянська академія", член-кореспондент Національної Академії правових наук України, дійсний член Української Академії політичних наук, суддя Конституційного Суду України у відставці

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Райнер АРНОЛЬД, Німеччина

Honoris causa доктор права, професор університету Регенсбургу (Німеччина), постійний член Міжнародної академії порівняльного правознавства, член-кореспондент Болонської академії наук

Сергій РІЗНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Т. Шевченка, суддя Конституційного Суду України

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

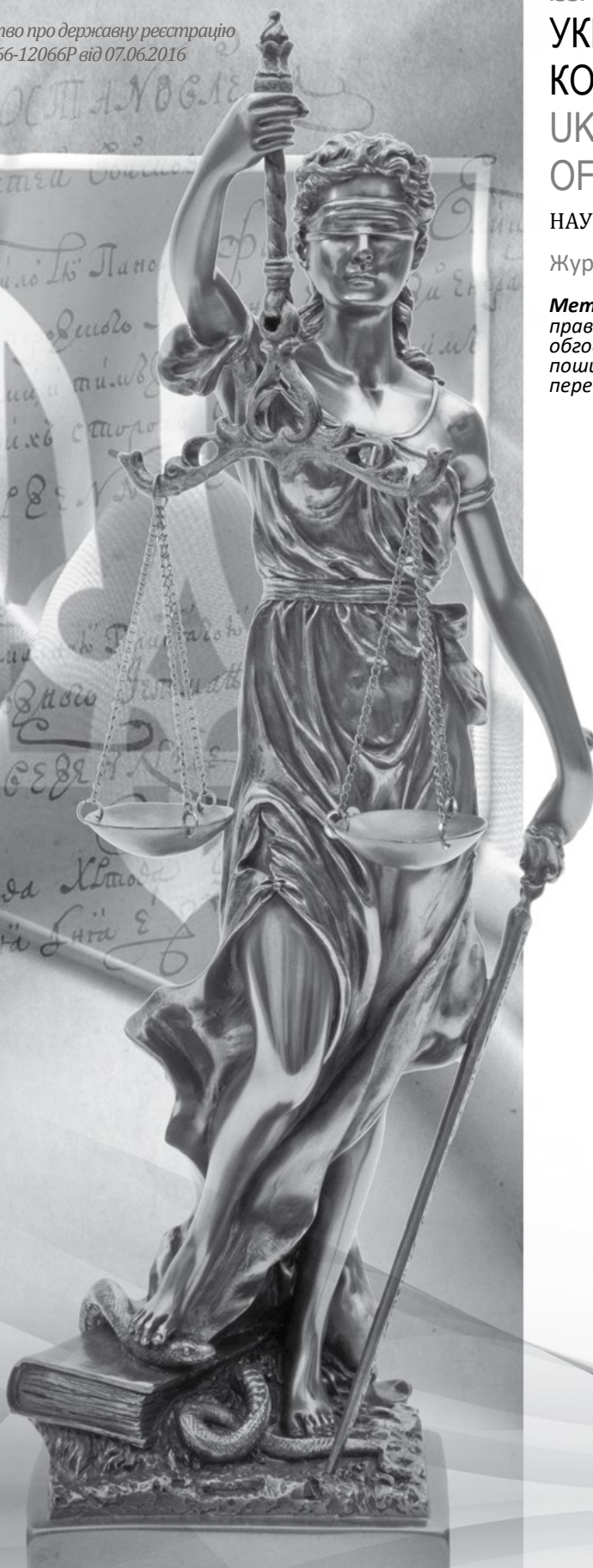
Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016



Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета і тематика. Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація
«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні на сайті www.constjournal.com
або за зверненням на адресу:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Випусковий редактор: Вікторія Дубас
Відповідальний секретар: Христина Слюсарчук
Асистент редактора: Ярина Нечипорук
Літературний редактор: Оксана Карнієнко
Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:
79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com www.constjournal.com

Підписано до друку 30.12.2024 р. Тираж 100 прим.
Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»
Формат видання: 84×108/16